

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

SANDA VRHOVAC

Mentor: IZR. PROF. DR. ANDREJ LUKŠIČ

VOLILNA ABSTINENCA

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

KAZALO

1. UVOD	5
2. TEORETSKI OKVIR	8
2.1 POJEM, POMEN IN FUNKCIJE VOLITEV V DEMOKRATIČNEM POLITIČNEM SISTEMU	8
2.2 POJEM IN POMEN VOLILNE PRAVICE V DEMOKRATIČNEM POLITIČNEM SISTEMU	11
2.3 BOJ ZA SPLOŠNO VOLILNO PRAVICO	12
3. HIPOTEZA	16
4. KONCEPTUALIZACIJA IN OPERACIONALIZACIJA POJMA VOLILNA ABSTINENCA.....	18
5. TRENDI VOLILNE (NE)UDELEŽBE	20
▪ ZDA	21
▪ VELIKA BRITANIJA	21
▪ NEMČIJA	21
▪ FRANCIJA.....	22
▪ NIZOZEMSKA.....	22
▪ BELGIJA	22
▪ ITALIJA	22
▪ ŠVICA.....	23
▪ FINSKA	23
▪ ŠVEDSKA.....	23
▪ KANADA	23
▪ PORTUGALSKA	24
▪ ŠPANIJA.....	24
▪ IRSKA.....	24
▪ AVSTRIJA.....	24
6. VZROKI/ RAZLOGI/ DEJAVNIKI VOLILNE ABSTINENCE.....	26
6.1 SOCIODEMOGRAFSKI DEJAVNIKI	27
6.2 MNENJSKI INDIKATORJI	30
6.3 MOTIVACIJSKI DEJAVNIKI	39
6.3.1 <i>Političnokulturni dejavnik</i>	39
6.4 INSTITUCIONALNI DEJAVNIKI	41
6.5 DEJAVNIKI VOLILNEGA OKOLJA	42
6.6 SPLOŠNI DEJAVNIKI OKOLJA.....	44
6.6.1 <i>Socioekonomski dejavniki</i>	44

6.7	MOBILIZACIJSKI DEJAVNIKI	45
6.7.1	Medijski dejavnik	47
7.	PROFIL VOLILNIH ABSTINENTOV.....	51
7.1	SKUPINE (TIPI) VOLILNIH ABSTINENTOV	51
▪	»Aktivni«	52
▪	»Nevključeni«.....	52
▪	»Odtujeni«.....	52
▪	»Jezni«	52
▪	»Neodločeni«.....	53
8.	POSLEDICE VOLILNE ABSTINENCE.....	54
8.1	VPLIV VOLILNE ABSTINENCE NA DEMOKRACIJO OZ. DEMOKRATIČNOST POLITIČNEGA SISTEMA	54
8.2	VPLIV VOLILNE ABSTINENCE NA LEGITIMNOST POLITIČNEGA SISTEMA	57
8.3	VPLIV VOLILNE ABSTINENCE NA STABILNOST POLITIČNEGA SISTEMA	58
8.4	VPLIV VOLILNE ABSTINENCE NA REPREZENTATIVNOST POLITIČNEGA SISTEMA	58
9.	MOŽNI MEHANIZMI MAKSIMIZIRANJA VOLILNE PARTICIPACIJE	61
9.1	POENOSTAVITEV PRAVIL O REGISTRACIJI	62
9.2	PROPORCIONALNI VOLILNI SISTEM (PR)	62
9.3	RELATIVNO REDKE VOLITVE	62
9.4	MANJŠI UKREPI, KI SPODBUJAJO GLASOVANJE	63
9.5	OBVEZNE VOLITVE.....	63
9.6	UVEDBA DODATNIH (INSTITUCIONALNIH) KANALOV VOLILNE PARTICIPACIJE:	64
9.6.1	Elektronsko voljenje oziroma E-volitve.....	64
9.7	INDIVIDUALNI NEINSTITUCIONALNI MEHANIZMI SPODBUJANJA VOLILNE UDELEŽBE.....	66
9.7.1	»Kids Voting Program«	67
10.	SKLEP	68
11.	LITERATURA IN VIRI	72
12.	PRILOGE.....	77
	PRILOGA A: Povprečna volilna udeležba na volitvah v petnajstih demokracijah	77
	PRILOGA B: Stopnja zaupanja v parlament v petnajstih evropskih državah	79
	PRILOGA C: Zadovoljstvo z demokracijo v petnajstih evropskih državah.....	80
	PRILOGA Č: Interes za politiko v enajstih evropskih državah.....	81
	PRILOGA D: Vpliv nekaterih dejavnikov na volilno udeležbo v državah članicah EU.....	82
	GRAF 5.1: VOLILNA UDELEŽBA NA AMERIŠKIH PREDSEDNIŠKIH VOLITVAH	83
	GRAF 5.2: VOLILNA UDELEŽBA NA AMERIŠKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH	84
	GRAF 5.3: VOLILNA UDELEŽBA NA BRITANSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH	85

<i>GRAF 5.4: VOLILNA UDELEŽBA NA NEMŠKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	86
<i>GRAF 5.5: VOLILNA UDELEŽBA NA FRANCOSESKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	87
<i>GRAF 5.6: VOLILNA UDELEŽBA NA NIZOZEMSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	88
<i>GRAF 5.7: VOLILNA UDELEŽBA NA BELGIJSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	89
<i>GRAF 5.8: VOLILNA UDELEŽBA NA ITALIJANSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	90
<i>GRAF 5.9: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠVICARSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	91
<i>GRAF 5.10: VOLILNA UDELEŽBA NA FINSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	92
<i>GRAF 5.11: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠVEDSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	93
<i>GRAF 5.12: VOLILNA UDELEŽBA NA KANADSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	94
<i>GRAF 5.13: VOLILNA UDELEŽBA NA PORTUGALSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	95
<i>GRAF 5.14: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠPANSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	96
<i>GRAF 5.15: VOLILNA UDELEŽBA NA IRSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	97
<i>GRAF 5.16: VOLILNA UDELEŽBA NA AVSTRIJSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH</i>	98

1. UVOD

V novejšem času, predvsem od devetdesetih let prejšnjega stoletja, predpostavke in ugibanja o splošnem upad(anj)u volilne udeležbe predstavljajo še en izziv za raziskovalce volilnega ravnanja. Klasične zgodnje študije glasovanja so se prvenstveno ukvarjale z vprašanjem, če lahko državljani sprejemajo pametne odločitve, ki omogočajo ustrezno pretvorbo njihovih glasov v javne politike. V novejšem času- ki so ga zaznamovali nekateri zaskrbljujoči primeri padanja volilne udeležbe v t.i. trdnjavah demokracije, npr. padec volilne udeležbe pod 50 odstotkov na ameriških predsedniških volitvah leta 1996 in leta 2001 v Veliki Britaniji, ko je, glede na parlamentarne volitve leta 1997, volilna udeležba padla za več kot 12 odstotkov- pa se morajo znanstveniki soočiti predvsem z ugotavljanjem, zakaj se tako malo ljudi udeležuje volitev in seveda, kaj takšna majhna ali zmanjšana udeležba pomeni za demokracijo. Volilna abstinenca- (prostovoljna) neudeležba na volitvah- je problem, ki zanima tako znanstvenike kot politike. Prvi so zainteresirani predvsem iz analitičnega vidika po pojasnjevanju vedenja ljudi v politiki. Drugi pa so zainteresirani za problem volilne abstinence predvsem z vidika možnosti, da motivirajo svoje volivce, da gredo na volitve, prav tako pa tudi zaradi možnosti, da pridobijo glasove enega dela volivcev, ki se niso nameravali udeležiti volitev. Z abstinenco na volitvah se torej ukvarjajo v tisti meri, v kateri lahko ta opredeli rezultate volitev, kajti pripravljenost ljudi za udeležbo bo tako ali drugače neposredno vplivala na izid glasovanja. Napor kampanjskih ekip so tako usmerjeni k pridobivanju nadzora nad motivacijskimi in mnenjskimi dejavniki volilne (ne)udeležbe, kar pomeni, da bi bili sposobni skozi izid kampanje oblikovati tiste poteze volivca ali situacije, ki štejejo za volilno obnašanje. Zaradi tega postane znanje o potencialnih razlogih za volilno neudeležbo tako vredno in uporabno kot znanje o sredstvih vplivanja na volilno obnašanje.

Tako glasovanje kot neglasovanje na volitvah nam lahko zagotavlja enega najbogatejših virov informacij o odnosih med posamezniki, družbo in politiko. S proučevanjem zakonitosti volilnega ravnanja se tako lahko veliko naučimo o naravi političnega sistema in dobimo vpogled v procese družbenih in političnih sprememb.

Kot politologinja, seveda, želim pristopiti k problemu volilne abstinence predvsem analitično. V teoretskem okviru, ki zajema tri poglavja, bom najprej razdelala pojem, pomen in funkcije volitev ter pojem in pomen volilne pravice v demokratičnem političnem sistemu, saj je obstoj volitev in splošne volilne pravice, kot svobodne, enake, neposredne in tajne, na nek način »predpogoj« za volilno abstinenco. Vendar pa je splošna volilna pravica, kot jo poznamo

danes, relativno novega datuma. Boj zanjo je potekal stoletja dolgo. Na podlagi zgodovinsko-razvojnega in zgodovinsko-primerjalnega vidika bom tako skušala orisati pot in ovire na poti do splošne volilne pravice.

V hipotezi predpostavljam, da volilna abstinenca narašča. Druga predpostavka pa je, da je vzroke naraščanja volilne abstinence treba iskati predvsem pri posameznikih. Zakaj? Čeprav na volilno udeležbo vplivajo tudi npr. institucionalni dejavniki (volilni sistem, registracijska pravila, idr.), gre za institucionalne elemente, ki so relativno stabilne in trajne narave in niso podvrženi vsakokratnim trenutnim spremembam, zato, je treba odgovore na morebitno naraščanje volilne abstinence iskati drugje.

Tako predpostavljam, da volilna abstinenca narašča predvsem zaradi številnih negativnih stališč, odnosov, mnenj, ki jih zaznavajo javnomnenjske ankete in povolilne študije, kot so vse večja apatija, odtujenost, cinizem, nezaupanje, nezanimanje, razočaranje itd. volivcev do politike, politikov in političnih institucij; zaradi občutkov nekompetentnosti, zmanjšanja pomena volitev in racionalnosti voljenja.

Vidnejše naraščanje volilne abstinence pa se je, menim, začelo v devetdesetih letih 20. stoletja. To (naraščanje volilne abstinence) pa ima negativne posledice, ki se kažejo v zmanjševanju demokratičnosti, legitimnosti, stabilnosti in reprezentativnosti političnega sistema.

Ključna vprašanja, ki si jih zastavljam, so: Ali lahko govorimo o splošnem znižanju volilne udeležbe? Ali je morebitno naraščanje volilne abstinence mogoče pripisati (vse večjem) pojavu negativnih stališč in odklonilnega odnosa do politike, politikov in političnih institucij? Kaj pomeni (visoka) volilna abstinenca za demokratičnost političnega sistema? Ali so morda države z visoko volilno udeležbo bolj demokratične od držav z nizko volilno udeležbo? Ali je volilna abstinenca (njeno naraščanje) simptom krize demokracije? Ali zaradi krize demokracije prihaja do naraščanja volilne abstinence? Ali volilna abstinenca pomeni podporo demokratičnemu sistemu ali pa ga ogroža? Ali je z visoko volilno abstinenco ideja, da je ljudstvo vir in nosilec oblasti v državi degradirana v iluzijo? Kako legitimne so odločitve oblasti in kako reprezentativna je ta oblast, če jo izvoli manj kot polovica volilnega telesa? Kako učinkovito se lahko vlada zoperstavi politični ali gospodarski krizi, če njena stabilnost ne temelji na inkluzivnosti in legitimnosti?

Ali volilna abstinenca (ki jo konceptualiziram in operacioanaliziram v četrtem poglavju) res (na splošno) narašča nam bo pokazala primerjalna analiza volilne udeležbe in trenda volilne abstinence v petem poglavju na primeru petnajstih demokracij, kjer bom primerjala povprečje volilne udeležbe na parlamentarnih (in enih predsedniških) volitvah od devetdesetih let 20.

stoletja dalje z dolgoletnim povprečjem volilne udeležbe in povprečjem volilne udeležbe do devetdesetih. Morebitna razlika (nad pet ali več odstotkov) nam bo povedala ali se volilna abstinenca povečuje. Meja pet odstotkov je arbitrarna, kajti v državah z veliko volilno populacijo (kot so ZDA) lahko že 0,1 odstotna sprememba v volilni udeležbi pomeni večji delež volivcev kot pa 10 odstotna sprememba v manjši državi (kot je Švica).

Na podlagi javnomnenjskih raziskav in povolilnih študij pa bom skušala ugotoviti, ali res kažejo negativen odnos do politike, politikov, političnih institucij in da je le-ta poglaviten vzrok morebitnega naraščanja volilne abstinenca; saj je ugotavljanje javnega mnenja v komparativnem pomenu danes eno najzanesljivejših sredstev, kako priti do utemeljenih in primerljivih izjav o demokratični integracijski vrednosti dejanskega ustavnega stanja. Vendar pa je glede javnomnenjskih raziskav in povolilnih študij potrebno povedati, da se opiram izključno na sekundarne empirične podatke, sama naloga je povsem teoretska, kar seveda predstavlja omejen domet sklepanja in pušča problem razlogov volilne abstinenca odprt za empirično potrditev.

Pri iskanju odgovorov glede učinkov in vplivov volilne abstinenca se v osmem poglavju opiram na teoretične koncepte nekaterih avtorjev (Huntingtona, Lipseta, Mironove, Tomšiča, Kaaseja, Newtona, Lijpharta idr.), ki razlagajo vpliv volilne abstinenca na demokracijo, legitimnost, stabilnost in reprezentativnost političnega sistema.

Če volilna abstinenca res narašča in ima negativen vpliv na prej omenjene karakteristike političnega sistema, pa je smiselno tudi razmisliti, kaj narediti, da bi odpravili vzroke nevoljenja, zato se temu posvečam v devetem poglavju. (Učinkovite) mehanizme za maksimizacijo volilne udeležbe pa lahko predlagamo samo, če vemo, kdo so volilni abstinenti in poznamo razloge/dejavnike/vzroke volilne abstinenca. Tako v sedmem poglavju profiliram volilne abstinente; kdo so in v čem se ti državljani razlikujejo od tistih, ki se udeležijo oz. udeležujejo volitev. V šestem poglavju pa skušam na podlagi analize in interpretacije sekundarnih virov identificirati čim širšo paleto dejavnikov, ki lahko vplivajo na volilno (ne)udeležbo.

2. TEORETSKI OKVIR

2.1 POJEM, POMEN IN FUNKCIJE VOLITEV V DEMOKRATIČNEM POLITIČNEM SISTEMU

Prav je, da že v izhodišču pojasnimo, kaj razumemo z demokratičnim političnim sistemom oz. demokracijo. Ob alternativnih ponudbah in nujnih razhajanjih v teoriji se mi zdi še najbolj nazorno razčlenjena Dahlova (Dahl v Rus in Toš 2005: 297; Dahl v Tomšič 2002: 21; Dahl v Bibič 1997: 119) definicija, ki navaja osem proceduralnih in institucionalnih minimumov demokracije: pasivno in aktivno volilno pravico; pravico političnih voditeljev in strank, da tekmujejo za podporo in glasove volivcev; svobodne in poštene volitve; svoboda združevanja; svoboda govora; pluralizem virov informiranja; stabilnost ustanov, ki zagotavljajo, da je javna politika odvisna od izidov glasovanja in drugih oblik izražanja političnih preferenc; in aktivno volilno telo, ki politično participira.

Na liberalnih konceptih utemeljena sodobna demokracija je torej sistem vladanja, ki je odprt od spodaj (Scheuch v Rus in Toš 2005: 297), ki temelji na spoštovanju pravic človeka in državljanov, na splošni volilni pravici, na izmenjavi elit na oblasti, na sposobnosti oblikovanja razvojnih konsenzov, na deljeni oblasti, nadzoru oblasti in seveda reprezentativnem parlamentu (Beyme v Rus in Toš 2005: 298).

Nadalje »/s/odobne demokracije temeljijo na načelu ljudske suverenosti, po katerem je nosilec suverene oblasti v posamezni družbeno urejeni skupnosti lahko samo ljudstvo.« (Grad 2004: 17) Eden najpomembnejših izrazov ljudske suverenosti, oz. najpomembnejši akt, s katerim ljudstvo¹ uresničuje svojo suverenost oz. oblast, pa so volitve. Ljudstvo torej uresničuje oblast tako, da sámo neposredno izvršuje vse ali nekatere njene funkcije (neposredna demokracija) ali pa voli svoje predstavnike, preko katerih bo posredno izvrševalo oblast (posredna demokracija oz. politično predstavništvo). Z načelom ljudske suverenosti se izraža zamisel o tem, da vsa oblast v državi izhaja iz ljudstva in pripada ljudstvu, nosilci oblasti pa delujejo kot predstavniki ljudstva. Iz načela ljudske suverenosti izhaja načelo demokratične države.

Demokratične volitve predstavljajo nujni pogoj za vzpostavitev ali ohranitev sodobne pravne države. Volitve omogočajo volivcem neposreden vpliv na sestavo parlamenta, s tem pa tudi posreden vpliv na odločitve, ki jih ta sprejema. Z volitvami volivci podelijo članom

¹ Ljudstvo je seveda zelo splošen in nedoločen pojem, ki je v razmerju do volitev natančneje opredeljen kot volilno telo oz. volivci.

parlamenta mandat, pooblastilo za to, da o najpomembnejših družbenih vprašanjih odločajo v njihovem imenu. Zato volitve predstavniškemu telesu, s pravnega vidika, dajejo legalnost in legitimnost za izvajanje oblasti nad državljani. Volitve torej dajejo vladajočim temelj za izvajanje oblasti. Hkrati pa predstavljajo sredstvo, s katerim ljudstvo nadzoruje svojo oblast. »Volitve v vseh demokratičnih državah danes pomenijo temelj legitimnosti nosilcev politične oblasti« (Grad 2004: 55).

Volitve so torej neločljiv del predstavniške demokracije. Tako iz same koncepcije predstavniške demokracije izhaja, da se politični sistem predstavniške demokracije lahko obnavlja le na podlagi volitev. V sodobnih političnih sistemih so zato volitve splošno sprejeto demokratično izhodišče in tipični način konstituiranja političnega predstavništva. Volitve so neločljiv del predstavniške demokracije tudi zato, ker temelji mandat predstavniškega telesa na izraženi volji (pristanku) večine volivcev. S političnega vidika pa so volitve aktivno sodelovanje ljudstva pri oblasti v predstavniškem sistemu. Volitve so temeljna in edina vez med predstavniškim telesom in volivci oz. edini instrument, s katerim državljani (institucionalno) vplivajo na državno politiko oz. na politične odločitve (razen referendumu in drugih oblik neposredne demokracije). V političnem življenju sodobne demokracije so volitve edini (legitimni) način, s katerim je mogoče priti na oblast za določeno mandatno obdobje. »Volitve so v buržoaznih demokracijah postale osrednji politični dogodek.« (Grad 2004: 23) Okoli njega se odvija boj za oblast, pri čemer igrajo politične stranke daleč najpomembnejšo vlogo. Nekateri teoretiki dokazujejo, da so volitve bistveni element politične ureditve in da je od njih odvisna kakovost oz. demokratičnost politične ureditve. Po liberalnem pojmovanju demokracije ni brez volitev, na katerih tekmujejo različne politične sile. Vsekakor si demokracije zahodnega tipa (predstavniške demokracije) ni mogoče predstavljati brez volitev. V demokratičnem političnem sistemu predstavlja glasovanje na volitvah iz več razlogov eno temeljnih in univerzalnih oblik politične participacije. Iz mnogih vidikov »predstavlja lakmusov papir za državljansko udeležbo« (Brezovšek 2004: 36). Druge oblike participacije so sicer lahko bolj natančno osredotočene in zagotavljajo podrobnejše informacije o preferencah državljanov ter nudijo neposrednejša sredstva ali načine za izvajanje vpliva nad političnimi odločitvami, vendar pa zgodovinsko nobena oblika participacije ni (bila) dostopna ali uporabljena na tako univerzalen način, ki množično vključuje državljane, kot je to glasovanje na volitvah. Glasovanje predstavlja temeljno sredstvo angažiranja državljanov v politiki. Pomen volitev je torej nedvoumen. Razen tega, da zagotavlja državljanom možnost vpliva na politične procese, so volitve pomembne tudi zaradi rezultatov glasovanja (»kdo dobi

in kdo zgubi«). Brezovšek (2004: 37) pravi, da so volitve »... nič več in nič manj kot vidna manifestacija, tj. izražanje javnega interesa«.

Vprašanje ali smo in kako smo izvolili politike, ki nam »vladajo«, je eno od ključnih vprašanj v politiki. Volitve so tako označene nič manj kot demokracija v praksi (Brezovšek 2002: 51).

Volitve imajo v političnem sistemu torej eno najpomembnejših funkcij. Poleg opisane funkcije za delovanje državne oblasti imajo volitve pomembno funkcijo pri delovanju in stabilnosti političnega sistema kot celote. Zlasti pomembna pa je integrativna funkcija volitev. Volitve namreč neposredno uvajajo posameznika v politični sistem in v proces izvrševanja oblasti. Volivec glasuje za tiste politične stranke in kandidate, ki se zavzemajo za njegove poglede. Seveda pa tudi samo glasovanje integrira volivca v politični sistem, saj s tem sodeluje v procesu političnega odločanja. »Volivec, ki v danem političnem sistemu glasuje za kandidate oz. za politične stranke, ki se strinjajo s tem političnim sistemom, glasuje pravzaprav tudi za sam politični sistem.« (Brezovšek 2002: 24) S tem potrjuje svojo vlogo državljana in podpira politični sistem. Volitve torej dajejo državljanu občutek participacije pri političnih odločitvah.

»Funkcija volitev ni v tem, da bi demokracijo naredile še bolj demokratično, pač pa da jo vzpostavijo kot možno.« (Sartori v Brezovšek 2002: 55) »V tistem trenutku, ko sprejmemo potrebo, da uporabimo volitve, minimaliziramo demokracijo, kajti s tem priznamo, da sistem ne deluje sam po sebi.« (ibid.) Smisel volitev je torej v tem, da sankcionira vodstvo, ne pa da maksimalizira demokracijo. Ljudstvo z volitvami sicer izraža zaupanje predstavnikom, toda institucija volitev ima tudi drugo lice: periodične volitve so izraz sistematičnega nezaupanja do oblastnikov (Brezovšek 2002: 55).

Tako imajo, če strnemo, (kompetitivne) volitve v relativno homogenih družbah brez močnih linij cepitve, s parlamentarnim sistemom in majhnim številom strank naslednje konkretne funkcije:

- dajejo legitimnost tako političnemu sistemu kot konkretni oblasti (volitve so potrební pogoj)
- prenašajo zaupanje in odgovornost na osebe in stranke
- odražajo stališča in interese volilnega telesa
- povezujejo politične institucije z volilnim telesom
- mobilizirajo državljané in razvijajo njihovo politično zavest
- omogočajo reševanje političnih sporov z mirnimi sredstvi
- rekrutirajo politično elito
- omogočajo integriranje družbe in oblikovanje akcijske sposobnosti na temelju skupne volje
- spodbujajo konkurenco med političnimi programi

- omogočajo odločanje o vodstvu vlade v obliki parlamentarne večine
- vzpostavljajo opozicijo, ki je sposobna nadzora nad vlado
- omogočajo mirne in pričakovane spremembe oblasti (Kropivnik 2003).

2.2 POJEM IN POMEN VOLILNE PRAVICE V DEMOKRATIČNEM POLITIČNEM SISTEMU

»Z vidika posameznika se volilni način oblikovanja temeljnih državnih organov kaže v njegovi pravici, da sodeluje pri tem dejanju tako, da v predpisani obliki in na predpisan način izraža svojo voljo glede tega, kdo naj ga zastopa in v njegovem imenu sprejema temeljne družbene odločitve. Ta pravica se imenuje volilna pravica.« (Grad, Lukšič in Zagorac 2003) Kot taka je bila uvrščena že med temeljne pravice posameznika oz. državljana v prvih ustavnih dokumentih, ki so uveljavili sodobno gledanje na človekove pravice in svoboščine.

Volilna pravica je med političnimi pravicami posameznika v demokraciji nedvomno ena najpomembnejših, ker omogoča organizirani in institucionalizirani vpliv posameznika na vzpostavitev in delovanje temeljnih državnih organov.

»Volilna pravica je dejansko najpomembnejši element volilnega sistema.« (Grad 2004: 31) Opredelitev te pravice določa značaj volilnega sistema in tudi političnega sistema v posamezni državi. Predpisi o volilni pravici določajo krog oseb, ki imajo pravico voliti v predstavniška telesa in krog oseb, ki imajo pravico, da so izvoljeni za člane teh teles. Kot ena temeljnih političnih pravic državljana je v sodobnih ustavnih ureditvah volilna pravica praviloma določena že v ustavi. Volilna pravica je tako lahko zagotovljena na ustavni ravni, z zakonom ali tudi na druge načine.

V volilnem sistemu je sodobna demokracija razvila nekatera načela, ki so nujen pogoj za demokratično vsebino volitev in jih lahko štejemo za splošne civilizacijske pridobitve. To so splošna in enaka volilna pravica, neposredna volilna pravica, svobodna volilna pravica in tajnost glasovanja. Od uresničevanja teh načel je odvisna tudi stopnja demokratičnosti volitev, zlasti ali predstavniško telo res predstavlja ljudstvo kot celoto. Od tega, kako širok krog ljudi ima volilno pravico, je odvisno, kakšen delež prebivalstva tvori volilno telo, na katerem temelji demokratično izvoljena oblast.

Splošna volilna pravica je pravica vsakega državljana.² O svobodni volilni pravici govorimo, če lahko volivci na volitvah resnično svobodno izbirajo med kandidati. Svoboda volitev obsega tudi pravico vsakega volivca, da uveljavlja svojo volilno pravico ali pa ne (!). Enaka volilna pravica se nanaša na aktivno volilno pravico in pomeni, da ima glas vsakega volivca enako vrednost, da ima pri volitvah v isto predstavniško telo vsak volivec samo en glas in da njegov glas nima nobene prednosti pred glasovi drugih volivcev. Načelo svobodne volilne pravice je tesno povezano z načelom tajnosti glasovanja. Tajnost glasovanja omogoča volivcu svobodno izbiro, saj tako nihče ne more nanj izvajati pritiska, za koga naj glasuje, niti ga ne more klicati na odgovornost (Grad 2004; Grad, Lukšič in Zagorac 2003). Volilna pravica v sodobnih državah pripada vsakomur, ne glede na njegov družbeni položaj. V vlogi volivca so torej državljani dejansko enakopravni, kar sicer, kljub formalno uveljavljenemu načelu enakopravnosti, ne velja za večino drugih pravic.

2.3 BOJ ZA SPLOŠNO VOLILNO PRAVICO

Da pa bi dosegli splošno volilno pravico kot jo poznamo danes, je trajalo več stoletij. Zgodovina boja za volilno pravico in uveljavitev splošne volilne pravice je le del zgodovine zahtev po zagotovitvi, pridobitvi in naposled uresničitvi splošnih človekovih pravic in političnih svoboščin. Tako zahteva po volilni pravici ne more biti ločena od širših zahtev po socialni enakosti in splošni borbi za pravice in svobodo. Zahteva po univerzalni volilni pravici v Evropi je bila pomemben aspekt socialne in politične emancipacije socialnih razredov, ki so nastali med 19. stoletjem- najprej urbani srednji razred, nato industrijski proletariat- in potem, z zamikom, transformacija kmetov. Za univerzalno volilno pravico se je najprej zavzemalo liberalno gibanje³ v 19. stoletju in kasneje v istem stoletju še socialistične stranke. Pojav delavskih sindikatov in političnih strank je imelo za posledico odmik od absolutne politične kontrole s strani kronanih vladarjev in aristokracije. Zatem je sledila borba proti industrijski buržoaziji in administrativnim elitam s težnjo po večji splošni socialni in politični avtonomiji (López Pintor 2004).

² Vendar pa imajo v praksi to pravico samo tisti državljani, ki izpolnjujejo določene pogoje (starostni pogoj npr.).

³ Čeprav, kar zadeva splošno volilno pravico so bili liberalci zelo dolgo močno nezaupljivi. Volilno pravico je mogoče podeliti le razumni osebi, s sposobnostjo razmišljanja, poznavanja družbenih in političnih razmer itd. Ker množice nimajo omenjenih lastnosti, jim tudi ni mogoče zaupati vodenje in izvajanje javnih zadev.

V Zahodni Evropi kot celotni regiji lahko izpostavimo kar nekaj mejnikov na poti do izpolnitve splošne volilne pravice. Prva kal je vzknila z angleško Listino pravic (Bill of Rights) leta 1689 in s francosko revolucijo (1789), še zlasti slednjo, ki je vplivala na mnoge države, v in zunaj Evrope, in katere pomemben dosežek je razglasitev deklaracije o človekovih in državljskih pravicah. Kot drugi mejnik bi lahko označili liberalno revolucijo, ki se je razplamtela širom Evrope leta 1848. Čeprav je bila zadušena so njene ideje ostale prisotne. Tretji mejnik predstavlja obdobje med prvo in drugo svetovno vojno, ko je bila volilna pravica zakonsko podeljena širšemu krogu prebivalstva, tudi ženskam v nekaterih državah. Končni mejnik pa predstavlja obdobje po drugi svetovni vojni, ko je volilna pravica dejansko postala tudi splošna (López Pintor 2004).

Na začetku razvoja sodobne demokracije je bila volilna pravica tako omejena na razmeroma ozek krog ljudi, ki so izpolnjevali posebne pogoje (volilne cenzuse). Sprva je prevladoval premoženjski cenzus. Volili so lahko samo tisti, ki so imeli premoženje. Ta cenzus so utemeljevali s pomembnejšim družbenim položajem premožnih in da imajo ti ljudje tudi bolj jasno predstavo o ciljih, ki jih je treba uresničiti v družbi. Načelo premoženjskega cenzusa se opira tudi na zahtevo naj volijo le tisti, ki niso breme za družbo in prispevajo k družbenemu blagostanju. Cenzus je bil prvobitno zelo visok, stopnja zahtevane premožnosti pa se je počasi le nižala, tako da je vse večji krog ljudi pridobival volilno pravico. Pogosto je bila volilna pravica omejena tudi s cenzusi izobrazbe. Tudi ta cenzus je imel namen izločiti iz volitev nepremožne, ker je bila višja izobrazba praviloma dostopna le premožnim ljudem. Obstajal je tudi cenzus pismenosti, ki so ga opravičevali s tem, da volitve potekajo na podlagi napisanih gradiv. V nekaterih deželah je veljal tudi rasni cenzus, ki je izključeval volilno pravico vseh pripadnikov določene rase.⁴ Včasih je veljal tudi visok starostni cenzus, ki je iz volilnega telesa izključeval precejšnje število državljanov; čeprav so bili dovolj stari, da se bojujejo za državo, ne pa da volijo. Po drugi svetovni vojni je bila zaradi naraščanja politične pomembnosti mladine ta omejitev večinoma odpravljena tako, da so državljani dobili volilno pravico s polnoletnostjo. Na splošno je bila minimalna volilna starost med 23 in 30 še pravilo globoko v drugo polovico 20. stoletja, ko se je nižala na 18 let.⁵

⁴ V ZDA je bil odpravljen s 15. amandmajem k ustavi leta 1870, vendar pa se je v praksi ohranil do 1965. Več o zgodovini diskriminacije na področju volilnega prava v ZDA v Toplak, Jurij (2000) Volilni sistem in oblikovanje volilnih enot. Ljubljana: Nova revija; Libra: zbirka za človekove pravice, stran 70.

⁵ Medtem ko npr. v Italiji še vedno obstaja starostni cenzus 25 let za volitve v senat, zgornjo zbornico parlamenta.

Odgovor na uvedbo splošne volilne pravice, ker so s tem hoteli popraviti učinke dejstva, da so dobili volilno pravico tudi revnejši in neuki ljudje, pa je bila večkrat neenaka volilna pravica npr. pluralni votum (večkratna volilna pravica), ki pomeni, da imajo določene osebe- bolj premožni, bolj izobraženi ipd.- več glasov. Tak sistem je npr. veljal v Belgiji konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja. Volilna pravica nadalje ni enaka, če je vnaprej določeno, da ima določen krog ljudi zagotovljeno določeno število mest v predstavniškem telesu. Gre za tako imenovane volilne kurije. Volitve po kurijah so bile značilne za srednjeveške stanovske volitve, pri katerih so bili volivci po stanovski pripadnosti razdeljeni v kurije, ki so imele gleda na družbeno pomembnost določeno število glasov. Poseben primer neenake volilne pravice je mnogokratna volilna pravica, ko ista oseba voli v več volilnih enotah. Taka volilna pravica je bila do leta 1948 uveljavljena v Veliki Britaniji. Volivec je imel poleg splošne volilne pravice, ki jo je uveljavljal v svoji volilni enoti, volilno pravico tudi v volilni enoti, v kateri je imel premoženje določene vrednosti.

V večini držav zahodne in severne Evrope je bila splošna moška volilna pravica uvedena v 19. in ob začetku 20. stoletja. V ZDA je bila splošna moška volilna pravica udejanjena sicer že v tridesetih letih 19. stoletja, vendar pa se je nanašala le na belopolte moške (črnci in Indijanci pa so bili iz političnega procesa izločeni). V Nemčiji (1848), Nizozemski (1918), Veliki Britaniji (1918), Švici (1848), Italiji (1913), Franciji (1848) (Caramani 2000). Medtem ko ženske še dolgo niso imele volilne pravice. S tem je bila, kljub proglašeni splošni volilni pravici, v mnogih državah dobra polovica vseh državljanov izključena iz političnega življenja. Ženska volilna pravica je bila splošno uvedena šele v drugi polovici dvajsetega stoletja. Čeprav je bila v Evropi po drugi svetovni vojni uvedena skoraj v vseh državah, jo je npr. Švica uvedla šele leta 1971, mikro država Liechtenstein pa še kasneje, leta 1984. Ponekod v Evropi pa je bila volilna pravica žensk uvedena že zelo zgodaj, v nekaterih skandinavskih državah že v začetku 20. stoletja (na Finskem leta 1906, Norveškem leta 1913).

Uvajanje splošne volilne pravice je od države do države potekalo različno. Ponekod so le počasi zniževali in odpravljali volilne cenzuse, drugje pa je do tega prihajalo na hitro. Počasi in z majhnimi koraki se je širila volilna pravica npr. v Angliji, kar se je dogajalo v daljšem obdobju, od prve polovice 19. stoletja pa vse do leta 1928, ko so tudi ženske dobile enako volilno pravico kot moški (Grad 2004: 41). Leta 1831, tik pred pomembno volilno reformo, je bilo v Angliji in Walesu ob dvajsetih milijonih prebivalcev okrog 435 tisoč volivcev (Wright v Gaber 1996: 19). Približno vsaka štiriindvajseta oseba je imela volilno pravico leta 1832, ena od dvajsetih leta 1867, ena od sedmih leta 1884. Tako pozno kot leta 1911, je imelo

volilno pravico le 29,7 odstotka odraslih prebivalcev Velike Britanije (ibid). Omejitev sta praviloma predstavljala lastninski cenzus in spol.

Za Francijo pa je značilen hiter preskok k splošni (vendar posredni) volilni pravici, saj so bili prvi koraki storjeni že leta 1792. Kasneje je bila volilna pravica zopet omejena z različnimi volilnimi cenzusi, dokler ni bila leta 1848 uvedena splošna volilna pravica za moške. Za ženske so jo priznali šele po drugi svetovni vojni (Grad 2004; Caramani 2000).

3. HIPOTEZA

Moja hipoteza temelji na predpostavki, da volilna abstinenca narašča. Razloge za to pa, prvič, vidim v negativnih stališčih, prepričanjih, mnenjih in odnosu potencialnih volivcev do politike, politikov in političnih institucij in, drugič, da potencialni volivci ne volitvam ne političnemu predstavništvu ne pripisujejo (več) velikega pomena, se ne zavedajo ali poznajo funkcij volitev, voljenje pa se jim zdi neracionalno, brezplivno, nepomembno. Razloge za naraščanje volilne abstinence iščem tako predvsem na individualni ravni, pri posamezniku, zato ker predpostavljam, da čeprav na volilno udeležbo vplivajo tudi institucionalni dejavniki (volilni sistem, registracijska pravila, idr.), gre za institucionalne elemente, ki so relativno trajni in niso podvrženi spremembam z volitev na volitve, zato je treba odgovore na morebitno naraščanje volilne abstinence iskati v drugih dejavnikih, ki vplivajo na volilno udeležbo. Tako stališča, odnos volivcev do politike, politikov in političnih institucij izpostavljam kot glavni razlog naraščanja volilne abstinence. V odnosu do teh se tako pojavljajo apatija, cinizem, odtujenost, razočaranost in podobni negativni občutki, za katere se zdi, da so se zadnje čase celo okrepili- tudi kot rezultat negativnega medijskega poročanja. Gre za odraz gledanja državljanov na stanje v državi, gospodarstvu, družbi (kratkoročni vpliv) in za odraz politične kulture (dolgoročni vpliv). Volivci imajo občutek nekompetentnosti in nemoči, o čemer nam pričajo številne javnomnenjske raziskave, povolilne ankete, kot tudi politični analitiki. Vse to pa se odraža v padanju volilne udeležbe. Predpostavljam, da je predvsem v zadnjih petnajstih letih, od devetdesetih let 20. stoletja in v začetku prvega desetletja 21. stoletja, prišlo do opaznejšega porasta volilne abstinence, kar nam kažejo tudi nekateri kritični primeri padanja volilne udeležbe v t.i. trdnjavah demokracije, npr. padeč volilne udeležbe pod 50 odstotkov na ameriških predsedniških volitvah leta 1996 ali pa ko je leta 2001 v Veliki Britaniji glede na parlamentarne volitve leta 1997 volilna udeležba padla za več kot 12 odstotkov. Ob tem se seveda lahko vprašamo ali to nakazuje nek vsesplošen trend naraščanja volilne abstinence? Predpostavljam, da ima naraščanje volilna abstinence v liberalnih zahodnih demokracijah negativen vpliv na demokratičnost, legitimnost, stabilnost in reprezentativnosti političnega sistema.

H₀: *Zaradi številnih negativnih stališč, mnenj, odnosov (vse večje apatije, odtujenosti, cinizma, nezaupanja, nezanimanja, razočaranja itd.) volivcev do politike, politikov in političnih institucij, zaradi občutkov nekompetentnosti, zmanjšanega pomena volitev in*

racionalnosti voljenja pri volivcih, volilna abstinenca v liberalnih demokracijah od devetdesetih let 20. stoletja na splošno narašča, kar ima za posledico zmanjšanje demokratičnosti, legitimnosti, stabilnosti in reprezentativnosti političnega sistema.

Ali volilna abstinenca res na splošno narašča nam bo pokazala analiza volilne udeležbe in trenda volilne abstinence na primeru petnajstih držav, kjer bom primerjala povprečje volilne udeležbe na parlamentarnih (in enih predsedniških) volitvah od devetdesetih let 20. stoletja dalje (ko naj bi volilna abstinenca začela opaznejše naraščati) z dolgoletnim povprečjem volilne udeležbe (merjenim od leta 1945 oz. od prvih volitev po drugi svetovni vojni) in povprečjem volilne udeležbe do devetdesetih let, s poudarkom na slednjem. Morebitna razlika nam bo povedala ali se volilna abstinenca povečuje. O povečanju seveda lahko priča le znatna razlika, nad 5 ali več odstotkov, manjše razlike lahko pripišemo cikličnim gibanjem oz. nihanju volilne udeležbe.

Na podlagi teorij o volilnem vedenju, javnomnenjskih raziskavah in povolilnih študijah bom skušala ugotoviti, če res potrjujejo pri državljanih pojav ali celo zvišanje cinizma, apatije, razočaranosti, nezanimanja, nezaupanja in drugih negativnih občutkov glede politike, politikov in političnih institucij, ki po mojem mnenju, glede na ostale dejavnike volilne (ne)udeležbe, v največji meri prispevajo k povečevanju volilne abstinence.

Kakšne učinke oz. posledice ima volilna abstinenca in kako lahko vpliva na zmanjšanje demokratičnosti, legitimnosti, stabilnosti in reprezentativnosti političnega sistema pa bom skušala pojasniti s pomočjo teoretičnih konceptov nekaterih avtorjev (Huntingtona, Lipseta, Mironove, Tomšiča, Kaaseja, Newtona, Lijpharta idr.), ki ugotavljajo povezanost volilne abstinence s temi elementi.

4. KONCEPTUALIZACIJA IN OPERACIONALIZACIJA POJMA VOLILNA ABSTINENCA

Preden se začnemo ukvarjati z osrednjim problemom diplomskega dela, to je volilno abstinenco, pa jo moramo konceptualizirati in operacionalizirati.

Pojem **abstinenca** tako izvira iz latinske besede »*abstinentia*«, kar pomeni vzdržnost in se v primarnem pomenu besede nanaša na vzdržnost od pitja, spolnosti, kajenja; figurativno na treznost. Sekundarni pomen besede pa se nanaša na neudeležbo, nesodelovanje, npr. v političnem življenju (Veliki slovar tujk 2002). Pojem abstinerati pomeni torej vzdržati se česa; ne sodelovati v čem, ne udeležiti se (Verbinc 1971), ne participirati.

Tudi Brezovšek (2002: 46) postavlja abstinenco nasproti participacije. Abstinenco razume kot »indikator družbene anomalije« in jo interpretira v pojmih družbene ne-integracije, ne-participacije v politiki, družbi, »odsotnosti socialitete democratique«, ali pa »kot povsem določeno politično izbiro, kot politično pozicioniranje«.

Iz povedanega izhaja, da je konceptualizacija volilne abstinence povezana s politično participacijo, ki v ožjem pojmovanju »pomeni tiste države državljanov, katerih cilj je vplivati na politični proces« (Axford v Della Porta 2001: 64), oz. »p/olitična participacija se nanaša na tiste aktivnosti zasebnih državljanov, ki so usmerjene v vplivanje na selekcijo vladnega osebja in/ali akcij, ki se jih loteva vlada« (Verba in Nie v Frane 1991: 110).

Institucionalizirani vpliv posameznika na politični proces pa omogoča le volilna participacija (voljenje). Osnovna modaliteta (način) politične participacije je torej sodelovanje na volitvah. Volilni akt je tako za večino državljanov pravzaprav edina aktivna⁶ oblika sodelovanja v političnem življenju.

Koncept volilne abstinence predstavlja torej nasprotje volilne participacije.

V diplomskem delu, ko govorim o volilni abstinenci, jo razumem kot (prostovoljno) neudeležbo na volitvah, v smislu ne odhoda na volitve ali celo bojkota volitev. Kot volilno abstinenco pa bi lahko pogojno razumeli tudi ne glasovanje, v smislu (namerne) oddaje praznega volilnega listka v volilno skrinjico, česar jaz sicer ne razumem kot volilno abstinenco, saj je, v okviru svobodnih (če jih razumemo kot neobveznih) volitev, ne voliti

⁶ Politično informiranje in spremljanje politike in političnih dogodkov na podlagi branja časopisov, gledanja dnevnoinformativnih poročil, itd. so vsekakor izraz sodelovanja v političnem življenju, ki pa jih lahko označimo zgolj kot pasivne oblike politične participacije, ker z njimi ne vplivamo na izbor oblasti in vladno politiko, z volitvami pa.

povsem legalno in legitimno, to omogoča ustava. Posamezniki se na podlagi prostovoljne odločitve odločajo ali sploh želijo sodelovati in vplivati na politični proces ter na oblikovanje javnih politik. Koncept volilne abstinence je tako v neki meri v povezavi s svobodno volilno pravico, ki po eni strani pomeni, da volivci na volitvah lahko resnično svobodno izbirajo med kandidati, po drugi pa svoboda volitev obsega tudi pravico vsakega volivca, da uveljavlja svojo volilno pravico ali pa ne. Ne participirati oz. ne voliti je tako diskrecijska pravica vsakega posameznika (volilnega upravičenca), kajti tudi v državah z »obveznimi« volitvami, država volivce ne more prisiliti k dejanskemu glasovanju.

Vseeno pa dopuščam možnost, da se pri obveznih volitvah volilna abstinenca lahko izraža tudi v obliki ne glasovanja.

Volilno abstinenco lahko operacionaliziramo samo glede na volilno udeležbo. Volilna udeležba je ponavadi izražena s procentom volilnih upravičencev, ki oddajo svoj glas oz. se pojavijo na volitvah. Število tistih, ki oddajo svoj glas vključuje tudi neveljavne in prazne glasovnice, saj so se volitev vseeno udeležili. Število volilnih upravičencev je mogoče definirati na dva načina. Ena definicija volilne upravičenca definira kot število registriranih volivcev (»the number of registered voters-REG«); druga pa kot oceno volilne populacije (»the estimated voting age population-VAP«) (IDEA).

Volilna abstinenca je razlika, ki jo dobimo če odštejemo volilno udeležbo od 100 odstotkov (VAP oz. REG v %).

5. TRENDI VOLILNE (NE)UDELEŽBE

Za številne državljane je izpolnjevanje volilnega lističa njihova edina oblika politične aktivnosti. To aktivnost je tudi najlažje primerjati v demokratičnih državah, saj pri drugih aktivnostih že naletimo na vrsto metodoloških in vsebinskih problemov. Dejansko je volilna udeležba po eni strani najmanj zahtevna, po drugi pa najbolj množična in obenem najbolj univerzalna oblika politične participacije (Capella in Jamieson v Ferfila 2003: 138).

Da bi lahko odgovorili na vprašanje, ali volilna udeležba v liberalnih demokracijah dejansko pada, je potrebno analizirati trend volilne udeležbe, skratka značilnost pojava glede na spreminjanje v daljšem časovnem obdobju.

Za 15 držav (ZDA, Veliko Britanijo, Nemčijo, Francijo, Nizozemsko, Belgijo, Italijo, Švico, Finsko, Švedsko, Kanado, Portugalsko, Španijo, Irsko in Avstrijo) bom prikazala in analizirala trend volilne udeležbe na parlamentarnih in v ZDA še na predsedniških volitvah.

Vse te volitve predstavljajo volitve v zakonodajno telo (razen ameriških predsedniških), so neposredne, demokratične, potekajo na podlagi splošne volilne pravice, vendar na podlagi različnih volilnih sistemov. Ameriške predsedniške volitve so sicer volitve izvršilne veje oblasti, ampak jih bom analizirala zato, ker jim Američani pripisujejo največji pomen in ker ameriški predsednik ni zgolj simbolna ceremonialna figura v političnem sistemu, ampak je predsednik ZDA osrednji steber ameriškega političnega sistema, ki je predsedniški.

Trend bom analizirala od leta 1945 oz. od prvih volitev po drugi svetovni vojni naprej (pri Portugalski in Španiji od leta 1975 oz. 1977, ko sta izvedli prve demokratične volitve). Dolgoletno povprečno volilno udeležbo bom primerjala s povprečjem volilne udeležbe po letu devetdeset, le-to pa še s povprečjem volilne udeležbe do devetdesetih let 20. stoletja. Čeprav leto 1945 ni povsod in povsem merodajno, kajti v nekaterih državah so uvedli žensko volilno pravico šele po drugi svetovni vojni, volilno starost 18 let pa še precej kasneje. Tako da šele od uvedbe ženske volilne pravice kot tudi znižanja volilne starostne meje na 18 let naprej lahko govorimo o splošni volilni pravici, saj se je s tem povečal krog volilnih upravičencev⁷. Vse to je vplivalo na višino volilne udeležbe, zato so primerjave med posameznimi državami tudi glede volilne udeležbe težke. Leto 1945 je zgolj referenčna letnica.

⁷ Pri ameriških volitvah pa bi bilo potrebno še upoštevati, da je bilo afroameriški populaciji dejansko omogočeno voljenje z odpravo volilnih davkov in testov pismenosti z Zakonom o volilni pravici (Voting Rights Act) leta 1965, kljub 14. in 15. amandmaju, tako da prej ne moremo govoriti o splošni volilni pravici vseh Američanov (Dye 2004: http://wps.prenhall.com/hss_dye_politics_5/0,7238,445463-,00.html).

▪ ZDA

V ZDA je sodelovanje na predsedniških volitvah ([graf 5.1](#)) upadlo s 60-65 odstotkov v petdesetih in šestdesetih, na 50-55 odstotkov v osemdesetih in devetdesetih in leta 1996 doseglo dno z najnižjo udeležbo od leta 1945 (47,2%), ko je volilna abstinenca presegla volilno udeležbo. Povprečna volilna udeležba od devetdesetih let dalje se je glede na dolgoletno povprečje zmanjšala za okrog 3,3 odstotke, glede na povprečje volilne udeležbe do devetdesetih let pa za 4,6 odstotke. Po Teixeirovih besedah »se je družba z nizko udeležbo... spremenila v družbo s še nižjo udeležbo« (Teixeira v Lijphart 1997: 533).

Ferfila (2002: 181) ugotavlja, da je za ameriško družbo značilno postopno in dolgotrajno upadanje volilne udeležbe. Upadanje volilne udeležbe pa je značilno tudi za kongresne volitve. Do devetdesetih je bila povprečna volilna udeležba v House of Representatives 48,8 odstotkov, od devetdesetih dalje pa je nižja za 5,5 odstotkov. Volitve v ameriški predstavniki dom ([graf 5.2](#)) lahko opišemo kot nihajoče. Amplituda volilne udeležbe je višja (54-65%), ko so hkrati tudi predsedniške volitve, vmes pa je nižja in se giblje med 34 in 46 odstotkov.

V zvezi s tem Lijphart (1997: 531) opaza t.i. pojav tendence osipa. Kadar so volitve na nižji ravni istočasno s predsedniškimi, se volilna udeležba popravi, vendar obstajajo tudi trendi znatnega osipa, kar pomeni, da volivci oddajo glas za predsednika, ne pa za manj prestižne službe. Še več, ko udeležba upada, se tendenca osipa povečuje.

▪ VELIKA BRITANIJA

Za V. Britanijo ([graf 5.3](#)) je bila značilna stabilna in konstantna volilna udeležba, ki se je od 1955-1997 gibala med 71-78 odstotkov. Volitve leta 2001 v House of Commons so imele najnižjo volilno udeležbo od druge svetovne vojne (59,4%). Glede na prejšnje volitve je zabeležen 12,1 odstotni padec volilne udeležbe. Od devetdesetih dalje se je povprečna volilna udeležba znižala za skoraj 6 odstotkov. Glede na povprečje volilne udeležbe do devetdesetih pa za 9 odstotkov.

▪ NEMČIJA

Nemčija ([graf 5.4](#)) je na zadnjih volitvah v Bundestag doživela najnižjo volilno udeležbo od leta 1949 (77,7%), ki pa ne predstavlja veliko odstopanje od povprečja volilne udeležbe od devetdesetih dalje (79,2%). Po drugi strani pa se je le-to od dolgoletnega povprečja znižalo za 5,4 odstotke in od povprečja volilne udeležbe do devetdesetih za 7,8 odstotkov, kar pomeni, da je v devetdesetih volilna abstinenca začela naraščati. Trend volilne abstinence pa za

prihodnji dve volilni obdobji ne kaže nadaljnjega porasta volilne abstinence, ta se bo predvidoma gibala okrog 20 odstotkov.

▪ **FRANCIJA**

Primer Francije ([graf 5.5](#)) nam kaže opazno zvišanje volilne abstinence. Na zadnjih volitvah v Assemblée nationale leta 2002 so zabeležili najnižjo volilno udeležbo doslej (60,3%), ki je glede na volitve 1997 nižja za 7,7 odstotkov. V obdobju od 1967-1973 je bila volilna udeležba okrog 80 odstotkov, od 1978-1986 se je gibala v razponu od 70-78 odstotkov. Leta 1988 pa je volilna udeležba padla že na raven pod 70 odstotkov, ki je več ni presegla. Trend volilne abstinence za prihodnji dve volilni obdobji nakazuje dodatno naraščanje volilne abstinence. Povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje se je glede na dolgoletno povprečje znižala za več kot 9 in za 11,2 odstotkov glede na volilno udeležbo do devetdesetih.

▪ **NIZOZEMSKA**

Nizozemska ([graf 5.6](#)) je po odpravi obveznih volitev 1971 doživela padec volilne udeležbe v Tweede Kamer s 95 na 79 odstotkov, vendar pa se je volilna udeležba v naslednjih volilnih obdobjih popravila in se v sedemdesetih in osemdesetih gibala stalno nad 80 odstotkov. Povprečna volilna udeležba od 1971 do devetdesetih je tako bila 83,5 odstotkov. Od devetdesetih dalje pa se je volilna abstinence začela povečevati in je glede na povprečje volilne udeležbe od 1971 do devetdesetih narasla za 5,7 odstotkov. Leta 1998 je imela najnižjo volilno udeležbo 73,2 odstotkov. Čeprav je bila na zadnjih volitvah leta 2003 volilna udeležba visoka (80%) pa trend volilne abstinence za prihodnji dve volilni obdobji nakazuje naraščanje volilne abstinence.

▪ **BELGIJA**

Belgija ([graf 5.7](#)) je primer konstantne in visoke volilne udeležbe, ki v povprečju znaša 92,5 odstotkov. Vendar pa moramo zaslugo za visoko volilno udeležbo na belgijskih parlamentarnih volitvah pripisati obveznim volitvah.

▪ **ITALIJA**

Tudi Italija ([graf 5.8](#)) je imela vse do leta 1992 obvezne volitve v Camerai dei Deputai in zato visoko volilno udeležbo, ki pa se je tudi po odpravi obveznih volitev ohranila na relativno visoki ravni, kar je verjetno tudi posledica tega, da je voljenje v Italiji dolžnost, ki pa sicer ni

sankcionirana. Tako je bila povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje 84,3 odstotkov. Italija je tako primer stagnantne volilne udeležbe.

▪ ŠVICA

Švica ([graf 5.9](#)) je tudi primer konstantnega padanja volilne udeležbe. V petdesetih in šestdesetih je bila volilna udeležba od 63-69 odstotkov. V sedemdesetih je padla na 52-56 odstotkov. Leta 1979 je bila volilna abstinenca prvič višja od volilne udeležbe. Od leta 1979 je volilna udeležba stalno pod 50 odstotkov. Opaznejši porast volilne abstinence se je v Švici zgodil tako že v osemdesetih. Najvišja abstinenca je bila na volitvah leta 1995 (57,7%). Povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje je za 11,6 odstotkov nižja od dolgoletnega povprečja volilne udeležbe in za 18,5 odstotkov nižja od povprečja volilne udeležbe do osemdesetih.

▪ FINSKA

Na Finskem ([graf 5.10](#)) se volilna abstinenca skozi obdobja vseskozi povečuje. Od 1962-1972 se je volilna udeležba v Eduskunta gibala med 81-85 odstotki, od 1975-1987 se je zmanjšala na 72-75 odstotkov. Od devetdesetih dalje se giblje med 65-69 odstotkov. Volilna abstinenca je leta 1991 prvič preseгла 30 odstotkov. Leta 1999 je bila najnižja volilna udeležba od leta 1945 (65,3%). Povprečna volilna udeležba se je od devetdesetih dalje zmanjšala, glede na dolgoletno povprečje, za 7,5 oz. za 9,8 odstotkov glede na volilno udeležbo do devetdesetih.

▪ ŠVEDSKA

Primer stagnantne volilne udeležbe pa je tudi Švedska ([graf 5.11](#)). Povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje je bila 84,1 odstotkov. Na zadnjih volitvah v Riksdag je sicer zabeležila najnižjo volilno udeležbo od leta 1958 (80,1%), vendar pa je to še vedno visoka volilna udeležba.

▪ KANADA

Za Kanado ([graf 5.12](#)) trend volilne abstinence kaže naraščanje. Na volitvah v House of Commons leta 2004 je imela najnižjo volilno udeležbo od leta 1945 (60,9%). V devetdesetih je volilna udeležba padla pod 70 odstotkov in je od takrat ni več preseгла. Od volilnega povprečja od leta 1945 se je povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje zmanjšala za 9 odstotkov, glede na povprečje volilne udeležbe do devetdesetih pa za 10,7 odstotkov.

▪ PORTUGALSKA

Portugalska ([graf 5.13](#)) je doživela dolgoročno in stalno upadanje volilne udeležbe. Najvišja udeležba je bila na prvih parlamentarnih volitvah (91,7%). V obdobju 1976-1980 je bila volilna udeležba med 83-87 odstotkov. V obdobju 1983-1987 je bila med 72-78 odstotkov. Leta 1991 pa je prvič padla pod 70 odstotkov. Leta 1999 je najvišja volilna abstinenca (39%). Po devetdesetih letih se je volilna udeležba glede na udeležbo do devetdesetih znižala kar za 17,6 odstotkov.

▪ ŠPANIJA

Španija ([graf 5.14](#)) je edini primer, kjer se je volilna udeležba od devetdesetih dalje (75,35) glede na povprečje volilne udeležbe do devetdesetih let rahlo povečala (za 2,2%). Vendar pa volilna udeležba v Španiji vseskozi niha, tako je bila leta 1996 volilna udeležba 78,1 odstotkov, leta 2000 68,7 odstotkov, na zadnjih volitvah v Cortes Generales pa 77,2 odstotkov.

▪ IRSKA

Irska ([graf 5.15](#)) je na zadnjih volitvah v spodnji dom (Dáil Éireann) doživela najnižjo volilno udeležbo doslej (62,6%). Glede na obdobje do devetdesetih se je volilna udeležba od devetdesetih dalje znižala za 8,4 odstotke. Volilna abstinenca je začela naraščati po letu 1989.

▪ AVSTRIJA

Za Avstrijo ([graf 5.16](#)) je značilna visoka volilna udeležba, ki se je tudi po odpravi obveznih volitev (1979) ohranila. Povprečna volilna udeležba od devetdesetih dalje v Nationalrat je bila 83,9 odstotkov, kar je glede na obdobje 1979-1986 zmanjšanje za 7,9 odstotka, vendar pa tudi ko je bila leta 1999 volilna udeležba najnižja, je bila še vedno nad 80 odstotkov.

Nekatere splošne ugotovitve glede volilne udeležbe bi bile naslednje:

- volilna udeležba se v liberalnih demokracijah na splošno kar močno zmanjšuje; najopaznejši padec pa se je zgodil v zadnjih petnajstih letih; tako je šest držav doseglo vrh volilne abstinenca v devetdesetih (Švica, Nizozemska, Finska, Avstrija, Portugalska in ZDA na predsedniških volitvah), šest pa je beležilo najvišjo volilno abstinenco v prvem desetletju 21. stoletja (V. Britanija, Francija, ZDA na parlamentarnih, Kanada, Irska in Nemčija); od petnajst analiziranih demokracij, je v dvanajstih prišlo do večjega (več kot

5%) porasta volilne abstinence, glede na dolgoletno povprečje volilne udeležbe in še nekoliko večjega porasta volilne abstinence, če gledamo povprečje volilne udeležbe do devetdesetih let, medtem ko se na ameriških predsedniških volitvah volilna abstinence ni povečala za več kot 5 odstotkov, ampak tudi 4,6 odstotke za državo kot je ZDA vseeno pomeni ogromno; le štiri države, od tega Belgija z obveznimi volitvami, imajo konstantno in visoko volilno udeležbo (nad 80%); in le v Španiji se je volilna udeležba rahlo povečala (2,2%).

Od devetdesetih dalje se je volilna udeležba v analiziranih demokracijah na splošno zmanjšala za 6 odstotkov. Povprečna volilna udeležba v 15 državah od devetdesetih dalje je tako bila 69,4 odstotkov ([PRILOGA A](#)), kar še ni zaskrbljujoče nizka volilna udeležba, čeprav je že več kot polovica držav bila pod tem povprečjem: Švica (44,2%), ZDA (51,8% in 43,3%), Portugalska (64,5%), Kanada (64,7%), Francija in Irska (65,7%), Velika Britanija (67,5%) in Finska (68,1%). Če pa primerjamo skupno povprečje volilne udeležbe do devetdesetih (76,9%) s skupnim povprečjem volilne udeležbe po letu devetdeset (69,4%) se je volilna udeležba v 15 analiziranih državah zmanjšala še za nadaljnji procent in pol, skupaj za 7,5 odstotkov;

- volilna udeležba v okviru posamezne države ni konstantna in se (bistveno) spreminja v posameznih časovnih okvirih ali pa zelo niha okrog povprečja;
- kljub podobnostim v socioekonomskem in političnem razvoju poindustrijskih družb obstajajo stalne in opazne razlike v volilni udeležbi med posameznimi državami. Nekatere države npr. ZDA, Francija, Švica, Nizozemska, Finska, Kanada, Portugalska so doživele dolgoročno in stalno upadanje volilne udeležbe.

6. VZROKI/ RAZLOGI/ DEJAVNIKI VOLILNE ABSTINENCE

Da bi ugotovili, zakaj volilna abstinenca narašča pa je potrebno poznati njene vzroke. V literaturi se navajajo številne razlage oz. teorije politične/volilne participacije, ki gredo v več smeri. Nekatere postavljajo v ospredje politične dejavnike, druge institucionalne, tretje sociološke, četrte bi lahko označili kot empirične razlage volilne participacije- ki upoštevajo več vrst dejavnikov, ki naj bi vplivali na volilni proces (Deželan 2005: 154).

Ferfila (2003: 137) jih sistematizira v tri pristope:

Prvi je INSTITUCIONALNI PRISTOP, ki poudarja pomen institucionalnega- zakonsko oz. ustavnopravno opredeljenega- okvirja, še zlasti političnih pravic in svoboščin; tip volilnega sistema; pogoje za volilno registracijo; širino volilne pravice (kdo ima pravico voliti), pogostost, nivo in čas volitev; stopnjo volilne tekmovalnosti. V bistvu lahko govorimo o pristopu, ki išče razloge volilne (ne)udeležbe v institucionalnih dejavnikih.

Drugi je OSEBNOSTNO-KULTURNI PRISTOP, ki poudarja pomen individualnih značilnosti volivca (izobrazbo, starost, družbenoekonomski položaj) v povezavi z motivacijo- ki je mišljena kot vedenjski vzorci, ki jih ljudje prinesejo v volilni proces (občutek za učinkovitost, politični interesi, strankarska opredeljenost). Lahko govorimo tudi o vrednotah, ki jih ljudje prevzamejo v procesu socializacije (inkulturacije). Ta pristop se torej posveča iskanju in analiziranju t.i. osebnostno-motivacijskih dejavnikov volilne (ne)udeležbe.

Tretji, ORGANIZACIJSKI PRISTOP pa poudarja pomen (organizacijsko-) mobilizacijskih dejavnikov volilne (ne)udeležbe. Gre za volilne funkcije oziroma aktivnosti političnih strank in drugih organizacij, ki podpirajo kandidata in na ta način mobilizirajo volivce.

Med mobilizacijske dejavnike sodijo tudi množični mediji, saj se preko njih izvaja volilna kampanja in informira volivce.

Evans (2004), podobno kot Brezovšek (2002), pa dejavnike volilne (ne)udeležbe klasificira v dve skupini dejavnikov in sicer na mikrodejavnike in makrodejavnike volilne (ne)udeležbe. Pri obravnavi razlogov/dejavnikov in vzrokov volilne (ne)udeležbe se bom tako opirala predvsem na klasifikacijo Evansonove v kombinaciji s pristopi Ferfile.

a) MIKRODEJAVNIKI VOLILNE (NE)UDELEŽBE

Gre za »individualne dejavnike«, ki temeljijo na individualnih karakteristikah posameznika. Med mikrodejavnike tako sodijo: sociodemografski dejavniki (socialne in demografske

značilnosti posameznika), t.i. mnenjski indikatorji (»attitudinal indicators«⁸), ki izražajo oz. kažejo odnos, stališča, mnenja, verovanja, držo posameznika do političnega sistema, političnih igralcev, političnih tem, problematik ipd.) in so povezani s politično kulturo oz. politično socializacijo, ki vpliva nanje; ter motivacijski dejavniki (ki se nanašajo na motivacijo oz. interes potencialnih volivcev, da sodelujejo v političnem procesu, tako z investiranjem časa, truda in denarja, kot z voljenjem).

Mnenjski indikatorji nakazujejo vedenjske vzorce; na podlagi mnenjskih indikatorjev lahko sklepamo o političnem vedenju, obnašanju posameznikov, kot tudi o njihovi politični motivaciji in političnem interesu.

b) MAKRODEJAVNIKE VOLILNE (NE)UDELEŽBE

Evans (2004) makrodejavnike volilne (ne)udeležbe razume kot splošne karakteristike političnega sistema (tip volilnega sistema, obveznost volitev, strankarski sistem (število strank, tekmovalnost, stopnja polarizacije)- ki pravzaprav ustrezajo institucionalnim dejavnikom)-, saj je »od karakteristik političnega sistema odvisna struktura, zlasti pa funkcija (in s tem tudi motivacija) politične participacije« (Frane 1991: 102).

Kot makrodejavnike razume tudi volilni kontekst oz. v kakšnih okoliščinah se volitve odvijajo (ali je volilna tekma neizvesna, kakšne so značilnosti volilne kampanje)- kar ustreza mobilizacijskim dejavnikom; ter splošne značilnosti okolja t.i. splošni dejavniki okolja (kot so socioekonomski dejavniki), ki se kažejo v gospodarskih kazalcih države in determinirajo percepcijo učinkovitosti ekonomskih sistemov ter stvarno in objektivno blaginjo različnih skupin volivcev.

6.1 Sociodemografski dejavniki

S sociodemografskimi dejavniki volilne (ne)udeležbe se ukvarjajo predvsem sociološke teorije volilnega vedenja. Naj izpostavim nekaj ključnih sociodemografskih dejavnikov, katerih vpliv na volilno (ne)udeležbo nas zanima (in katere bomo obravnavali) in sicer: spol, starost, izobrazbo, poklic, dohodek, socialni razred

⁸ Besedo »indicator« v besedni zvezi »attitudinal indicators« prevajam in uporabljam kot indikator, saj ga Evanonova uporablja kot kazalec, kazalnik, ki nakazuje razvoj česa, ki kaže stanje česa in ne kot faktor.

Za ženske se predpostavlja, da volijo v manjši meri kot moški. Vendar tega novejše raziskave ne potrjujejo več (Evans 2004: 153). Spremenljivki učinki spola na volilno udeležbo v zahodnih demokracijah trenutno pojemajo, ker nadzor rojstev dovoljuje ženskam, da stopijo na porodniški trg in zahtevajo enakost družinskih in socialnih odgovornosti (Vreg 2004: 60). Nekateri raziskovalci trdijo, da v bistvu ne obstaja spolna razlika v volilni udeležbi, če upoštevamo dejstvo, da so ženske nadpovprečno reprezentirane v skupinah z nižjimi stopnjami participacije (Newman in Sheth v Seppälä 2004). Raziskave nam kažejo, da ima stopnja izobrazbe močan vpliv na različno volilno obnašanje moških in žensk. Ženske z nižjo stopnjo izobrazbe bodo manj verjetno volile kot pa moški s prav tako stopnjo izobrazbe (Norris v Seppälä 2004). Tako lahko predvidevamo, da je dvig izobrazbene ravni žensk po povojni eri pomemben dejavnik pri pojasnjevanju izboljšanja volilne udeležbe žensk. Zaposlenost in socioekonomski status v manjši meri pojasnjujeta razlike v volilni udeležbi med moškimi in ženskami (Norris v Seppälä 2004). Starejše ženske bodo manj verjetneje volile kot enako stari moški. Trend pa je obraten v mlajših starostnih skupinah.

S starostjo verjetnost voljenja narašča (do točke, ko smo še zmožni iti na volišče). V povezavi s starostjo so bili dokumentirani učinki življenjskega cikla. Starejše skupine se nagibajo k večji volilni udeležbi. To ustvarja starostno vrzel. Volilni analitik Peter Hart (Teixeira v Vreg 2004: 60) je izrazil splošen strah, da se lahko zgodi, da bodo ZDA končale s t.i. izgubljeno generacijo volivcev, kar nakazujejo tudi rezultati raziskave LeDuca in Pammeta⁹ za Kanado (LeDuc in Pammet 2003). Volilna udeležba vsake nove generacije, ki vstopi v volilni proces je nižja od volilne udeležbe prejšnje generacije, ki je stopila v volilni proces pred njo. Udeležba mlajše populacije (pod 30 let) in tistih, ki šele prvič lahko volijo, je nižja od starejše populacije zaradi večjih vzrokov- niso še usvojili navade voljenja, so v manjši meri vključeni v politični proces in voljenje ne dojemajo kot državljansko dolžnost (LeDuc in Pammet 2003). Vendar je pričakovati, da bodo volilne stopnje mlajše populacije skozi čas z menjavo življenjskih ciklov narasle, kot tudi zaradi dviga izobrazbe. Le, da se bodo te spremembe dogajale počasneje kot pri generacijah pred njimi, saj so bili takrat volivci, ki so lahko prvič volili, stari več kot 18 let (Doppelt in Shearer 2001).

Izobrazba je relevantna za volilno udeležbo, ker proizvaja kognitivno mobilizacijo; tj. zagotavlja informacijsko izmenjavo in socialne veščine, povečuje zmožnost državljanov pri srečevanju z birokratskimi ovirami; povečuje dostop do informacij in razvija človekovo

⁹ ...katere namen je bil odkriti različne potencialne razloge nevoljenja, tako na splošno kot v odnosu na padec volilne udeležbe na zadnjih treh zveznih parlamentarnih volitvah in v kateri so podrobno intervjuvali 988 volivcev in 988 nevolivcev.

razumevanje kompleksnih družbenih mehanizmov (Teixeira v Vreg 2004: 60). Manj izobraženi se ne morejo spoprijeti s poplavo političnih informacij, počutijo se zmedene in neučinkovite in težijo k temu, da se oddaljijo od političnega procesa. Stopnja izobrazbe neposredno vpliva na to, kako posameznik dojema in razume politiko in politično. Visoko izobraženi ljudje imajo drugačen odnos do politike kot neizobraženi. Prav izobrazba je spremenljivka, še posebno v manj razvitih državah, ki najbolj določa »politična stališča«. Bolj kot denimo poklic, dohodek, starost, itn. (Južnič 1989; Evans 2004).

Zanimivo je, da so se ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja, ko so v številnih državah sprejeli splošno volilno pravico, politični analitiki nagibali k domnevi, da bodo bolje izobraženi in bolj premožni tisti, ki se bodo racionalno odločili, da ne bodo volili. Francoski opazovalec je leta 1896 ugotovil: »Intelektualna elita ljudi se sprašuje, ali je vredno oddati glas, ki je obsojen na to, da se bo izgubil med glasovi velike množice« (Tingsten v Lijphart 1997: 525). Toda empirične študije kažejo, da sta socioekonomski položaj in volitve pozitivno, ne pa negativno povezana. Splošno pravilo je, da volilna frekvenca narašča z vse boljšim socialnim položajem (ibid.). Raziskovalci ekonomskega vidika glasovanja v ZDA so odkrili, da osebe, ki izkusijo finančne težave, manj verjetno volijo, ker preobremenjenost z osebnimi ekonomskimi problemi zmanjšujejo njihovo pozornost za politične zadeve (Miron v Vreg 2004: 60). Statistični podatki potrjujejo ugotovitev, da volilna udeležba upada glede na razredno oz. statusno pripadnost volivcev - čim nižji je njihov družbeni položaj, tem nižja je njihova volilna udeležba. Za pripadnike nižjih družbenih skupin je značilno, da potrebujejo precejšnjo spodbudo s strani političnih strank, lokalnih vodstev in še posebej vodij teh strank, da se udeležijo volitev. Izobrazba povečuje kognitivne sposobnosti, ki omogočajo učenje o politiki; krepi zmožnost posameznika, da se zanima za politično dogajanje in ga spremlja; zbira informacije, nujne za politične odločitve. Izobrazba je tako vir, ki zmanjšuje volilne stroške s tem, da daje ljudem zmožnosti, ki jih potrebujejo pri zbiranju in razumevanju političnih informacij in sprejemanju političnih odločitev. Tradicionalno je izobrazba v tesni zvezi z dohodkom in nakazuje razredno pripadnost, kar je povezano tudi s poklicem.

Splošno znano je, da nizka stopnja izobrazbe, nizek dohodek in mladost dušijo glasovanje. Teixeira pravi temu »demografski odklon v rezultatih volilne udeležbe«. S psihološke perspektive so ljudje z notranjim lokusom kontrole, ki imajo močan občutek samozadostnosti (kar je splošno pogosto pri bogatih, bolj izobraženih in starejših), bolj nagnjeni k temu, da pripisujejo volitvam večji pomen in iz njih potegnejo več pozitivnih stvari (Teixeira v Vreg 2004: 61). Če strnemo, politična dejavnost narašča s pripadnostjo skupini z višjim statusom (višji dohodek, višja stopnja izobrazbe, višja profesionalna kvalifikacija), medtem ko

prebivalstvo z nizkim dohodkom, osnovnošolsko izobrazbo, kategorije nekvalificiranih, polkvalificiranih in kvalificiranih delavcev ter kmetijskih delavcev ostajajo na nizki stopnji participacije. Najvišji status je v korelaciji z visoko stopnjo udeležbe na volitvah, visoko stopnjo obveščenosti, konzervativizmom, z nadpovprečno politično vključenostjo, z visokim občutkom za politično učinkovitost. Skupina ljudi z visokim statusom je tudi v okolju z visoko stopnjo politične participacije, je v centru političnega odločanja, medtem ko so skupine z nizko stopnjo participacije na periferiji političnega dogajanja. Ljudje z visokim socioekonomskim položajem živijo v okolju, ki jim omogoča stike s politično vplivnimi ljudmi, sami so politično izobraženi in izhajajo iz družin s politično in ekonomsko tradicijo. Ker so izpostavljeni interpersonalnim stikom in politični komunikaciji množičnih medijev ter so blizu centrom odločanja, imajo socialne možnosti in finančna sredstva, da lahko aktivno sodelujejo v političnem življenju (Millbrath v Vreg 2000: 183; Della Porta 2003: 68).

6.2 Mnenjski indikatorji

Te indikatorje nam ponavadi pokažejo javnomnenjske raziskave in ankete, ki na podlagi odgovorov anketirancev na vprašanja oz. trditve, kot so: *»V kolikšni meri vas zanima politika, Kako ste zadovoljni z delovanjem demokracije; Ali to, kdo bo izvoljen, vpliva na stvari; Politika je umazana zadeva, ki se je poštenjak rajši izogiba; Ljudje kot sem jaz nimajo nobenega vpliva na početje vlade«* ugotavljajo stališča, mnenja, verovanja, držo, odnos državljanov do posameznih političnih vprašanj glede zaupanja, zadovoljstva, delovanja itd. v odnosu do politike, političnih institucij, politikov in samega političnega sistema.

Tako javnomnenjske ankete ugotavljajo, da med državljani v veliki meri prihaja do negativnih mnenj, ki se kažejo v obliki apatije, cinizma, nezaupanja, nezadovoljstva, odtujenosti, distanci, razočaranosti, apolitičnosti, volilne neodločenosti, nezainteresiranosti, občutka nepomembnosti volitev, občutka nekompetentnosti, občutka neracionalnosti voljenja.

Prvi tak mnenjski indikator negativnega psihološkega in moralnopolitičnega stanja je **apatija**. Gre za neobčutljivost, ravnodušnost, brezčutnost, otopelost. Zaradi različnih individualnih in socialnih tegob, nesreč, ogroženosti in kriz prizadeti človek lahko reagira z apatijo, tj. z brezvoljnostjo in pasivno ravnodušnostjo; umika se vase in stran od družbenega in političnega življenja; nobene motivacije ni več, ki bi ga gnala v angažma, k problemom. Apatija je v veliki meri povezana tudi z demoralizacijo. Hude, dolgotrajne družbene krize in konfliktne situacije povzročajo množično družbenonravna stanja apatije. Občutja nemoči, izpraznjenosti,

dezorientacije pri različnih družbenih skupinah, razredih, slojih, političnih in nazorskih grupacijah (Sruk 1995: 19-20).

Po mnenju B. Markiča apatija izvira iz dveh različnih vzrokov. Pri prvem gre za zamero do politikov v splošnem. Državljeni menijo, kakor lahko pogosto slišimo v pogovoru z ljudmi, da so politiki »vsí isti«; da jih skrbi le lastna korist (politični položaj, denar), da pa jim za dobro ljudstva, t.i. navadnih ljudi, sploh ni mar. Zakaj bi potem državlján volil človeka, o katerem ima takšno negativno mnenje?

Drugi vzrok, katerega posledica je prav tako apatija in ne nazadnje volilna abstinenca, je občutek nemoči posameznika. Pogosto tako slišimo: »Ja, kaj bo pa moj glas spremenil?« (Markič v Vreg 2004: 63) Ljudje se počutijo nepomembne, majhne v primerjavi s političnim aparatom. Menijo, da je njihov glas irelevanten in da ne more bistveno vplivati na končni volilni izid. »Značilen za koncept političnega samorealiziranja državljána v evropskih državah je razširjen občutek politične nemoči, resignacije in kritike političnih avtoritet, ki se elitistično zapirajo vase, žive egoistično in daleč od ljudi« (Plasser in Ulram v Vreg 2000: 179).

Raziskave kažejo tudi na pojav **političnega cinizma**, ki se kaže kot dokaj izrazito in močno izpostavljena nezaupljivost do politike in političnega oz. vzvišeno podcenjevanje politične dejavnosti. Tako bi politični cinizem bil posebne vrste korelacija politične apatije v smislu, da bi temeljil na »višji vrednosti«, in ne le na nehoteni odmaknjenosti od politike. Tako bi bil politični cinizem tista političnopsihološka dispozicija, ki politiko zaničuje; zlasti pa to počne zato, ker ima globoko nezaupanje glede motivacije tistih ljudi, ki v politiko naravnost silijo (Južnič 1989).

V kanadski raziskavi je glede razlogov padanja volilne udeležbe apatijo in nezanimanje, kot glavni razlog, navedlo 24,2 odstotkov, cinizem pa 3,4 odstotkov nevolivcev (LeDuc in Pammet 2003).

Opazno pa je tudi (vse večje) **nezaupanje volivcev**. Zaupanje v poslance, parlament in vlado je začelo upadati. Listhaug in Wiberg sta ugotovila, da je zmanjšanje zaupanja v javne institucije povezano z nestabilnostjo vlade, slabim gospodarskim učinkom ter visokimi stopnjami brezposelnosti (Listhaug et al v Kaase, Newton in Toš 1995/99).

Evropska raziskava vrednot 1999/1 (Rus in Toš 2005:355) nam tako kaže visoko nezaupanje (62-67%) v parlament pri Ircih, Italijanih, Nemcih in Britancih, ter nekoliko manjše pri Francozih in Avstrijcih, 59 odstotkov jih je reklo, da le malo ali sploh nič ne zaupajo parlamentu ([PRILOGA B](#)). V kanadski raziskavi je glede razlogov padanja volilne udeležbe

razočaranost, nezaupanje in nezadovoljstvo s politiki, kot glavni razlog navedlo 24,9 odstotkov, nezaupanje strankam pa 6,2 odstotkov nevolivcev (LeDuc in Pammet 2003). Vse to kaže na nizko vrednotenje demokratičnih ustanov, kar pa se potem delno izrazi tudi v padanju volilne udeležbe.

Nezaupanje politikom pa je lahko na neki način tudi posledica načina alokacije političnih položajev, ki poteka v nasprotju z meritokratskim načelom (po katerem si sposobnejši in bolj usposobljeni v principu zaslužijo večje priznanje, tako v pogledu položajev kot nagrad) in s tem tudi v nasprotju s prevladujočo orientacijo, da je status odvisen od sposobnosti in znanja (Tomc 1993: 140). Ker to načelo v sferi političnega življenja praviloma ni uresniče(va)no, večina državljanov nizko vrednoti pomen političnega dela, ter dvomi v kompetentnost in poštenost politikov. Političnemu delu pripisujejo nizek ugled, ugodnosti povezane z njim pa največkrat razumejo kot nezaslužene privilegije. Uspeh v politiki je odvisen od bogastva, od zvez, od nenačelnosti, od zunanjega izgleda, demagogoških sposobnosti itd. (lastnosti torej, ki v večini primerov v modernih družbah niso priznane kot legitimna sredstva doseganja uspeha). Iz strankarskih kandidatnih list je razvidno, da za politične položaje tekmujejo (oz. so tekmovali) največkrat osebe, ki so bodisi nesposobne bodisi brez kvalifikacij, ki posedujejo sposobnosti in kvalifikacije z nizko tržno vrednostjo ali pa tiste, ki so v svojem prvotnem poklicu iz kakršnegakoli razloga izgubile ambicije. Prav tako je možno pričakovati, da bo med njimi veliko takšnih, ki odklanjajo meritokratsko vrednostno orientacijo. Zaradi sovpadanja načelno nemeritokratske narave politike in prevladujoče nemoderne orientacije samih politikov je postalo politično življenje modernih družb značilno po prepletenosti z različnimi oblikami deviantnosti, predvsem koruptivnosti.

Prisotno pa je tudi mnenje, da je treba politiko prepustiti ekspertom, tehnologom vladanja, specialistom za posamezna področja, ki bi seveda morali biti »dobri strokovnjaki«, morda tudi »pošteni«, kar kaže na »ekspertokratski sindrom«: »Najbolje za državo je, da odločajo strokovnjaki in ne vlada« (Zver 2002: 1006). Lahko rečemo, da to izraža svojevrstno nezaupnico političnim elitam v državi. (Vendar, demokracija je vladavina ljudstva in ne strokovnjakov!)

Zmanjšanje zaupanja volivcev pa se posredno kaže tudi v oceni odzivnosti različnih vidikov političnega sistema. Če se zdi ljudem politični sistem premalo odziven, je fatalistični umik spet precej realna možnost. Politične institucije v javnosti niso dojete kot posebej odzivne in lahko tako govorimo tudi o pojavih **politične odtujitve**, ki prevladuje predvsem v tistih skupinah, ki ne vidijo realne možnosti za svojo udeležbo pri oblasti. Wolfringer, Glass in

Squirq odobravajo odtujitveno razlago upadanja volilne udeležbe, poudarjajo njen čustveni vidik- »nezadovoljstvo« in »dvom«, ki izvirata iz percepcije propadanja političnega sistema, iz občutka, da je »gnil ali najmanj neustrezen« (Wolfringer et al v Vreg 2004: 61).

Vreg ugotavlja, da je politično (ne)zaupanje državljanov vedno žgoč in usoden problem. »Brez političnega zaupanja, zlasti ob reševanju politično in ekonomsko osrednjih strateških vprašanj, je politika čisto navadna demagogija in zelo prozorna manipulacija« (Vreg 2000: 188). Politično zaupanje ni nekaj trajnega in ga je treba skrbno negovati. Napačne, premalo domišljene, lahkomiselnne, politično naivne, premalo odločne poteze političnega vodstva lahko hitro obrnejo javno mnenje iz zaupanja v nezaupanje. Zaradi tega drži sintagma, da je politično zaupanje »hitro pokvarljivo blago« (Markič v Vreg 2000: 188).

Se pa tudi v zvezi z zaupanjem v institucije poraja dvom, ali je visoko zaupanje optimalno z vidika delovanja demokratičnega sistema. Nezaupanje namreč sprošča nadzorno funkcijo in je tako lahko motiv za udeležbo (Kaase, Newton in Toš 1995/99: 238), o čemer lahko sklepamo iz Listhaugove ugotovitve, da osebe z najvišjo stopnjo izobrazbe nasploh kažejo manj zaupanja kot slabše izobraženi, kar med drugim nakazuje, da se nezaupanje razvija med višje izobraženimi (Listhaug v Rus in Toš 2005: 277). Najvišje izobraženi pa so skupina z najvišjo stopnjo politične participacije.

Z nezaupanjem pa je povezan tudi **pojavn nezadovoljstva**. Nezadovoljstva z delovanjem demokracije, nezadovoljstva z javnimi politikami, nezadovoljstva z delovanjem političnih institucij in organov.

Tako je po letu 1992 je v Evropski uniji zadovoljstvo z načinom, kako deluje demokracija precej strmo upadlo. V jeseni leta 1992 in prvič odkar je bilo leta 1976 postavljeno to vprašanje je bil odstotek nezadovoljnih večji od odstotka zadovoljnih (Kaase in Newton 1995). Evropska raziskava vrednot leta 1999 je še vedno kazala več nezadovoljnih kot zadovoljnih, medtem ko so bili na Nizozemskem, Švedskem, v Nemčiji in V. Britaniji veliko bolj zadovoljni z delovanjem demokracije ([PRILOGA C](#)). Tako Dalton pravi, da upadanje zaupanja v posamezne politične institucije še ni upadanje zaupanja v demokracijo kot načelo (Dalton v Della Porta 2003: 77).

Ena od razlag, ki obravnava nezadovoljstvo s politiko, govori o negativni pristranskosti (bias) političnega zaznavanja (Lau v Rus in Toš 2005: 360). Kar pomeni, da so ljudje pozornejši in se bolj odzivajo na negativne informacije o političnem dogajanju kot na pozitivne. K temu pa

seveda bistveno prispevajo tudi k negativnim informacijam usmerjeni množični mediji, ki s kopičenjem predvsem negativnih informacij pridobivajo vse pomembnejši vpliv na oblikovanje (predvsem negativnih) stališč in (odklonilnega) vedenja državljanov. Ljudje so tako vse bolj usmerjeni k informacijam, ki negativno opisujejo politično dogajanje. Vse manj pa se odzivajo na informacije, ki pozitivno opisujejo delovanje vlade in drugih institucij političnega sistema.

Na vprašanje, kaj je glavni vzrok, da niso volili na evrovolitvah¹⁰, je tako 22 odstotkov anketirancev odgovorilo, da pomanjkanje zaupanja in splošno nezadovoljstvo s politiko (EOS Gallup Europe 2004). V kanadski raziskavi pa je 62 odstotkov nevolivcev reklo, da si je to, da niso šli volit, treba razlagati kot akt izražanja nezadovoljstva s stanjem stvari (LeDuc in Pammet 2003).

Pomemben vidik, ki sodoloča odnos državljanov do politike, se izraža tudi v **politični distanci**. Tako številni raziskovalci ugotavljajo, da obstaja zveza med političnim zadovoljstvom s političnim sistemom in politično razdaljo. Politična razdalja je praznina, ki jo ima volivec v zvezi z vrsto bistvenih vsebin (blaginja, okolje in kultura, zakon in red) ter politiko vlade. Politična razdalja je merilo zadovoljstva z vladno politiko. Čim večji je odmik med vladno politiko in interesi drugih skupin, tem večja je politična distanca in tem bolj se razrašča politični cinizem (Toš 1999: 360; Rus in Toš 2005: 279).

Trditev, da se odnos do politike in politikov oblikuje v presečišču interesi-pričakovanja-uresničitev, je torej tehtna (Rus in Toš 2005: 277). Pri tem gre predvsem za vprašanje, ali zmore politika, država uresničiti vse večja pričakovanja v danih okvirih (vse obsežnejše) države. Za počutje ljudi znotraj sistema je namreč vse odločilnejša učinkovitost (vse bolj) razširjajočega se javnega sektorja. Neuresničenost oz. neuresničljivost pričakovanja poraja vse večje nezadovoljstvo in politični cinizem.

Raziskave političnih situacij v Evropi, zlasti v srednji in vzhodni Evropi, kažejo, da sistemi novih demokracij niso izpolnili pričakovanj človeka. Avstrijski politolog Fritz Plasser je na temelju primerjalnih raziskav, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v evropskih državah ugotovil, da se okoli 80 odstotkov državljanov zaveda, da na vladne odločitve nimajo nikakršnega vpliva ter da so stranke, politiki in poslanci zainteresirani le za volilni uspeh, za

¹⁰ Omenjeni nabor vzrokov, ki jih odkriva Gallupova raziskava v zvezi z evrovolitvami 2004, je namreč aktualen bolj ali manj pri vseh volitvah.

povečanje volilnih glasov ter da slede le lastnim egoističnim interesom (Plasser in Ultram v Vreg 2000: 185). Politična javnost je v zbirokratizirani in avtokratski družbeni situaciji le objekt obveščanja. »Pravica do obveščnosti ostaja politični torzo, ker ljudje ne morejo soodločati, biti udeleženi pri odločanju o pomembnih razvojnih vprašanjih družbe« (Vreg 2000: 185-186).

Očitno je, da politični diskurz evropske državne elite ni usmerjen k perečim socialnim in participacijskim vprašanjem, ki se nanašajo na državljana. Politična zlovoljnost državljanov evropskih skupnosti zato ni le plod nezadovoljstva in razočaranja z materialnim položajem, marveč se nanaša predvsem na nemoč odločanja na vseh ravneh.

Kot pravi Markič (1995: 105): »**Politična razočaranost** nad rezultati (sedanjega) političnega sistema bo v pogledu volilne abstinence nedvomno odigrala svojo vlogo. Nekateri volivci bodo očitno »glasovali« tudi s tem, da sploh ne bodo šli na volitve.«

Na drugi strani spektra mnenjskih indikatorjev, pa se nahaja **nezainteresiranost in nezanimanje za javne zadeve**, kar pomeni, da ljudje ne spremljajo politike oz. političnega dogajanja ali pa le v minimalni meri (Politika se številnim zdi »izguba časa«. Politika ni za tiste, ki »morajo delati« in torej »nimajo časa«, je privilegij tistih, »ki imajo čas« (Jalušič 1995:209), se ne pogovarjajo o politiki in dejansko nimajo mnenja o konkretnih političnih zadevah. So odtujeni od političnega procesa. Kar se tiče interesa za politiko Irci, Francozi, Britanci in Italijani precej zaostajajo v izražanju zanimanja za politiko za večino držav, vključenih v Evropsko raziskavo vrednot ([PRILOGA Č](#)).

Nezainteresiranost je po eni strani posledica nekompetence posameznikov, po drugi pa vse večje kompleksnosti družbenih pojavov (Splichal 1996: 380). »Pomanjkanje interesa za aktivnejšo udeležbo je prilagajanje situaciji, ko so ljudje razmeroma nemočni, da bi spreminjali zadeve« (Vreg 2000: 183).

Nezanimanje pa je lahko rezultat inferiornosti (nezainteresiranost, zadovoljstvo s stanjem kakršno je) ali odtujenosti (volivec bi sodeloval na volitvah vendar ni nobene niti približno sprejemljive alternative (Boh 2002: 100).

V evropski povolilni raziskavi je 14 odstotkov vprašanih navedlo nezanimanje za politiko kot glavni razlog, da niso volili (EOS Gallup Europe 2004).

Kot posledica nezadostne obveščnosti (informiranosti) in tudi t.i. navzkrižnega pritiska (razcepljene ali večstrankarske lojalnosti) pa je **volilna neodločenost**. Potencialni volivci ne vedo, za koga bi sploh volili. Brezovšek (2004: 46) vidi volilno neodločenost kot prvi glavni

vzrok za volilno neudeležbo. Kot drugi glavni vzrok pa vidi v **apolitičnosti**, kar pomeni, da posameznik ne kaže nobenega posebnega zanimanja za takšno ali drugačno politično angažiranost. Apolitičnost je lahko kratkotrajna, začasna ali pa trajna drža posameznika ali grupacije. Ljudje so apolitični običajno tedaj, kadar ne občutijo potrebe, da bi se politično angažirali, kadar ne kažejo zanimanja za politične informacije, kadar jim določeni dejavniki uspešno preprečujejo politično aktivizacijo, kadar so zaradi neuspešnosti ali izigranosti v političnem življenju razočarani in demoralizirani, kadar si zaradi različnih groženj ali nevarnosti ne upajo vstopiti v domeno političnega zanimanja ali delovanja. »Apolitičnost je predvsem drža ali stanje, ko pri ljudeh ni dejanskega zanimanja in potrebe po politični informiranosti in po političnem komuniciranju, po politični angažiranosti, po teoretičnem seznanjenju s politiko in po ukvarjanju s političnimi vedami, po političnonazorskem snovanju itd.« (Sruk 1995: 20).

Grad (2004: 24) opaza, da je v zadnjem času tudi precej upadel dejanski vpliv volitev na politično življenje. To še zlasti velja za vpliv volivcev na delovanje oblasti. Zaradi povečanja moči izvršne oblasti in državne uprave je oblast predstavniškega telesa okrnjena. Svoj delež pri zmanjševanju vloge parlamenta pa imajo tudi vse pogostejše različne oblike zunajparlamentarnega odločanja (interesne skupine, lobiji, itd.). V zvezi s tem se pri potencialnih volivcih pojavlja **občutek nepomembnosti volitev in političnega predstavništva**.

Volitve so v veliki meri izgubile na pomenu, ki bi ga morale imeti v sodobni demokraciji, tudi zaradi spremenjenega položaja volivca v sodobnem svetu. Če naj bi s pomočjo volitev ljudstvo izražalo svojo suverenost, bi moral biti tudi vsak posamezen volivec suveren pri oblikovanju in izražanju svoje volje. Mnogi sodobni teoretiki pa ugotavljajo, da ob vplivanju na državljana, zlasti medijskem, volivec nima svoje politične volje, ni več neodvisen, temveč je zgolj gledalec in potrošnik politike, ne pa njen udeleženec (Grad 2004: 24).

Tretji pomembni razlog upadanja pomena političnega predstavništva in volitev je nastanek in delovanje sodobnih političnih strank, ki so se postavile med volilno in predstavniško telo in s tem močno zmanjšale vlogo volivcev. Zaradi delovanja političnih strank pri volitvah se težišče političnega življenja vse bolj premika od volilnega telesa k strankam. Bistvena vloga volilnega telesa ni več v tem, da sklepa o posebnih političnih vprašanjih, marveč da odloča, katera izmed dveh ali več nasprotujočih si političnih strank bo sprejemala politične odločitve. To seveda kaže, da volivci z njimi v resnici ne izbirajo več svojih predstavnikov, temveč odločajo o tem, katera od strank bo na oblasti v naslednjem mandatnem obdobju (Grad 2004:

25). Na drugi strani se je pokazalo, da je delovanje strank tako pri volitvah kot tudi v parlamentu nujno, saj brez njih ni mogoče izpeljati volitev in zagotoviti normalnega dela v parlamentu.

Ker gre pri volilni udeležbi v veliki meri za dejanje posameznika, bi morale iz udeležbe, po takem pojmovanju, tudi izhajati razmeroma neposredne koristi za posameznika. Če teh koristi ni oz. so manjše od pričakovanih, bo posameznik svojo udeležbo temu primerno zmanjšal oz. omejil na tiste primere, ki jih dejansko zaznava kot neposredno zaščito lastnih interesov. V zvezi s tem se pri potencialnih volivcih pojavlja **občutek neracionalnosti voljenja**.

Model racionalnega volivca (*»rational voter model«*), v okviru ekonomske teorije volilnega vedenja, predpostavlja, da ljudje ne volijo takrat, ko menijo, da volilni rezultat ne more ogroziti njihovega socialnega položaja. Ljudje so torej prepričani, da so razlike med možnimi izbirami, nagrade za volilno zmago ali poraz enostavno premajhne, da bi se jim splačalo iti na volišče. Tako sklepanje predpostavlja, da so nevolivci odzivni na politiko, da gredo skozi proces političnega računanja in pridejo do sklepa, da njihov volilni glas ne bo imel dovolj učinka na volilni rezultat oz. stanje v družbi (Dye 2004). Ali kot pravi Lukšič (1990: 68), da volitve predstavljajo neko drugo realnost, izmišljeno realnost igre, kjer je možno karte premešati na novo in odigrati novo igro. Ustvarjajo vtis, da ni nikoli nič dokončno izgubljenega. Državljan se lahko odloči, da ne bo glasoval brez strahu, da bi to bistveno spremenilo izid (rezultat). Posamezen volivec ima le majhno težo pri končnem rezultatu oz. njegove možnosti vplivanja so minimalne. Verjetnost, da bo prav glas določenega posameznika odločilen, je skoraj enaka nič. Tako je 9 odstotkov državljanov EU reklo, da niso volili na volitvah v evropski parlament zato, ker en glas tako ali tako nima vpliva in nič ne spremeni (EOS Gallupe Europe 2004).

Upad volilne udeležbe naj bi bil, po mnenju Richarda Rosa, tudi odgovor državljanov na dejstvo, da volitve pravzaprav ne vplivajo na način upravljanja države, saj tekmovanje med strankami ne izraža več kulturnega boja ali razrednega konflikta, pravzaprav se tako stranke, ki so nominalno leve oz. desne pred volitvami orientirajo proti centru, z namenom da bi pridobile čim več volivcev. Še več, ko je parlament izvoljen na podlagi PR sistema, se vlada (najpogosteje) oblikuje na podlagi koalicijskih pogajanj, saj pride v parlament večje število strank, od katerih nobena nima večine, in lahko pride do oblikovanja koalicije med strankama, ki tega nista napovedali pred volitvami (kar pomeni, da volivci nimajo nobenega vpliva), kot tudi med strankama, ki sta lahko drugo in tretje plasirani na volitvah (Rose 2004).

Pojavlja pa se tudi **občutek nekompetentnosti**; državljanska kompetenca pomeni sposobnost državljanov, da igrajo aktivno vlogo nasproti oblastnim institucijam v smislu participacije pri sprejemanju političnih odločitev in nadzora nad ravnanjem oblasti (Soltan v Tomšič 2002:43). Sodelovanje v različnih javno angažiranih organizacijah omogoča državljanom oblikovanje tistih stališč in veščin, ki so potrebni za uspešno upravljanje oz. vodenje politike. To se nanaša predvsem na sposobnost argumentiranega političnega komuniciranja (tako v smislu prepričevanja svojih sodržavljanov oz. pripadnikov lokalne skupnosti kot v smislu zagovarjanja stališč in predlogov pred organi oblasti) ter različne organizacijske veščine, potrebne za izvedbo določenega političnega projekta (Tomšič 2002: 43).

Načelo enakopravnosti volivcev pa v praksi na nek način ignorira dejansko stanje v družbi, saj so volivci po svojih sposobnostih zelo različni in zato je tudi njihova volilna sposobnost, torej sposobnost sprejeti »razumno« volilno odločitev različna.

Zaradi vedno večje kompleksnosti družbe, pluralnosti interesov in ekspanzije informacij je v svetu mogočnih političnih in korporacijskih elit, vloga navadnega državljana skrčena, zaradi njegove komunikacijske nekompetence, izgube pomembnih informacij in odrinjenosti od centrov političnega odločanja. Ali kot pravi Sharf, da je človek zaradi vse večjega vpliva kompleksnosti družbe in političnega reda vse manj sposoben razumeti, oblikovati in nadzirati procese in odnose, ki so usodnega pomena za njegovo svobodo, avtonomijo in mesto v politični skupnosti (Sharf v Podunavac 1980: 175).

Oblast je vselej v posesti védenja, ki ni dostopno vsem, in celo z zakonom se določa obseg zaupnosti. Politika postaja zadeva posvečenih, zadeva, ki ni rezervirana za javnost (Jalušič 1995: 209). Schumpeter v zvezi s političnim obnašanjem ljudi ugotavlja, da se ljudje spoznavajo na določen krog reči, ki jim je v življenju in delu blizu. Na težave v zvezi s temi rečmi reagirajo hitro. Ko pa gre za nacionalne in mednarodne probleme, se individualno hotenje znajde v praznem in neobvladljivem prostoru, ker jih to dogajanje realno oz. neposredno ne zadeva. Velika politična vprašanja v zavesti in mislih ljudi ne nastopajo skupaj s tistimi stvarmi, ki ljudi zanimajo v prostem času in ki še niso postale hobby. Ta vprašanja so tako oddaljena, da človek dobi vtis, kot da se med njimi giblje v nekem nerealnem svetu, predvsem zaradi abstraktnosti politike. Posameznik je član nekega nerealizirajočega odbora nacije in to je razlog, da vlaga manj truda v rešitev nekega političnega problema kot v partijo kart. Po Schumpetrovem mnenju se to dogaja zato, ker imajo posamezniki v partiji kart določeno nalogo, določena so pravila in kjer gre vsaka napaka neposredno posamezniku v škodo. Vsega tega pa v politiki ni (Schumpeter v Lukšič 1990: 170-171). Della Porta (2003: 68) gleda na občutek nekompetentnosti z zornega kota posameznikovega statusa: tisti, ki nima

visokega položaja, (visoke) izobrazbe nima vednosti o tem, kako se participira; torej tisti, ki je bolj izobražen bolje ve, kaj storiti, ko hoče braniti svoje koristi, razume politično besedovanje in misli, ve, kako je moč vplivati nanj, medtem ko se tisti, ki takšnih možnosti nima, sprijazni s svojo neusposobljenostjo in za poseganje v politiko pooblašča druge. Ne odsotnost mnenja, marveč ta občutek neusposobljenosti je tisto, kar te zadnje odvrča od volilne participacije. Tako je celo 20 odstotkov državljanov Evropske unije je navedlo pomanjkanje znanja kot glavni razlog, zakaj se niso udeležili volitev v Evropski parlament leta 2004 (EOS Gallupe Europe 2004). V kanadski raziskavi LeDuca pa je glede razlogov padanja volilne udeležbe nepomembnost, nesmiselnost voljenja, kot glavni razlog navedlo 14,5 odstotkov, nekompetentnost in pomanjkanje informacij pa 5 odstotkov nevolivcev (LeDuc in Pammet 2003).

6.3 Motivacijski dejavniki

Na neudeležbo na volitvah vplivajo tudi različni politični razlogi, npr. neustrezna »ponudba« kandidatov ali politične alternative (precejšen del abstinentov med ponujenimi ne vidi nobene stranke, ki bi lahko zastopala njegove interese in ideale), nejasen ideološki koncept, itd. Vse to pa nas usmerja tudi v politično- kulturne razlage volilne neudeležbe, to je zaznavo državljanov o pomembnosti politike in njihove vloge v okviru političnega sistema. Posamezniki, da ne bi bili samo pasivni objekti političnega sistema, pač pa aktivni udeleženci, morajo imeti občutek pomembnosti politike za njihovo vsakodnevno življenje, zaznavo svojih možnosti sodelovanja v politiki in prepričanje, da je ta udeležba pomembna za odločanje in izide v političnih (volilnih) procesih (Brezovšek 2004: 47).

V okviru tega nas zanima motivacija potencialnih volivcev, da se udeležijo političnega procesa, tako z investiranjem časa, truda in denarja kot z voljenjem. Le-ta je odvisna od potencialnih volivčevih vrednot in interesov, vključno z interesom za politiko in volilne kampanje, vezanim na sociopolitični sistem v splošnem (na lokalni, državni in zvezni ravni) in zlasti na politične igralce kot posameznike (Vreg 2004: 58).

Instrumentalna motivacija je občutek državljanov, da je njihova politična in volilna udeležba pomembna in smiselna in da vpliva na volilni rezultat (Kahan v Ferfila 2002: 328).

6.3.1 Političnokulturni dejavnik

V okviru tega dejavnika nas zanima vpliv politične kulture oz. politične socializacije na volilno (ne)udeležbo.

Politična kultura »je skupek tistih drž, prepričanj in usmeritev v razmerju do politike, ki so značilni za politični sistem v danem obdobju« (Almond in Powell v Della Porta 2003: 54-55).

Politična kultura prispeva k določanju vedenja posameznikov v politiki, odnosa do politike, vsebine vprašanj, odzivov vladajočih, podpore ureditvi ali zavračanju ureditve ter k spoštovanju zakonov. Lahko rečemo, da je politično vedenje tista dimenzija politične kulture, ki je za politiko najpomembnejša.

Politična kultura tako ni le proizvod družbene, kulturne in politične stvarnosti, temveč je tudi aktiven dejavnik v oblikovanju političnega sistema, je lahko tako vir stabilnosti kot vir nestabilnosti kakega političnega sistema. Skladnost med politično kulturo in političnim sistemom velja za nujni pogoj stabilnosti politične ureditve (Južnič 1989).

Vendar politična kultura ne zadeva le politične sfere, pač pa je tudi odrekanje in nezanimanje za politiko paradoksalno del politične kulture. V politično kulturo sodi vsaka predstava, ki jo imajo ljudje o politiki. Tudi rek »*Politika je kurba*« je integralni del neke politične kulture (Južnič 1989).

Politična kultura je tako kompleksen politični koncept, ki ga ni mogoče »izmeriti« zgolj na podlagi javnega mnenja (Heywood v Zver 2002: 1002). Lahko pa odkrivamo določene simbolne in vedenjske orientacije, ki so bistvene za posameznikovo politično aktivnost oz. neaktivnost. Pojavljajo se na treh ravneh:

- a) mnenjski, tj. deklarativni odnos ljudi do izbranih vprašanj (mnenja, stališča, vrednote, predispozicije)- »načelna« opredelitev do politike in političnega, lojalnost posameznika do posamezne danosti (gre za stališča do dolžnosti, državljanska zavest, odnos do legitimnosti političnih ustanov, avtoritete, oblasti);
- b) implicitni, tj. vrednotenje izbranih dilem, na podlagi katerih lahko odkrivamo določene vrednotne usmeritve (način vodenja države);
- c) vedenjski oz. participativni, npr. stopnja politične (ne)udeležbe in abstinence (Zver 2002: 1002).

Pri politični socializaciji gre za proces usklajevanja posameznika s politično vsebino njegove družbe. Politična kultura pa je splošna rezultanta politične socializacije, kar pomeni, da se učinki politične socializacije kažejo v politični kulturi. V ožjem pomenu besede lahko politično socializacijo razlagamo kot namerno naravnano in zavestno posredovanje političnega, v skladu s konkretnim političnim sistemom.

Politično kulturo lahko opredelimo kot splet spoznavnih, vrednotnih in čustvenih struktur, ki usmerjajo politično vedenje. Politično vedenje je pravzaprav naučeno vedenje¹¹ (Južnič 1989).

V glavnem lahko politično kulturo, glede na aktivno ali pasivno vlogo posameznika v političnem procesu, razdelimo na tri tipe: participativno, apatično in indiferentno politično kulturo (Južnič 1989).

Participativna politična kultura je tista politična kultura, v kateri imajo ljudje možnost sodelovanja v politiki in se te svoje možnosti zavedajo, so prepričani o svoji politični kompetentnosti. Gre za tisto politično kulturo, ki se oblikuje v predstavniskem tipu demokracije. Medtem ko je apatična politična kultura tista politična kultura, v kateri imajo posamezniki občutek odstranjenosti iz politike, se imajo za politično nepristojne. Eden od vidikov tovrstne apatičnosti pa je lahko tudi politični cinizem. Indiferentna politična kultura pa predstavlja podtip apatične kulture. Gre za apatičnost posameznikov v smislu ravnodušnosti.

Glede demokratične participativne politične kulture se da relativno malo storiti v krajšem roku. Sistematična državljanska vzgoja, daljše parlamentarno izročilo, spoznavanje dobrih, pa tudi slabih strani strankarsko tekmovalnega sistema šele omogočajo državljanu vsaj relativno svobodno volilno opredeljevanje. Skratka, »demokratična usmerjenost je kakovost, ki je lahko pridobljena le z vajo in ponavljanjem« (Markič 1990: 52).

6.4 Institucionalni dejavniki

Institucionalni dejavniki se nanašajo na ustavno ali zakonsko opredeljena pravila (volilna zakonodaja) povezana z volitvami, ki določajo širino volilne pravice, tip volilnega sistema (proporcionalni- PR, večinski, mešani), strankarski sistem (število strank, tekmovalnost, stopnja polarizacije, proporcionalnost), obveznost glasovanja, pravila registriranja volivcev, pogostost volitev itd., ki direktno ali indirektno vplivajo na stopnjo volilne udeležbe.

Razprave o tem problemu, tj. volilni (ne)udeležbi so precej presenetljive, saj ugotavljajo, da politično tekmovanje povečuje volilno participacijo, medtem ko volilna nesorazmernost

¹¹ Glede na to se nam zastavlja vprašanje kakšna je moč družinske socializacije kot reproduktivnega mehanizma pri sprejemanju relativno trajnih političnih usmeritev, stališč, vrednot? Izidi raziskave Centra za socialno psihologijo pri FDV z naslovom Mladina 2000 jasno kažejo, da je znotrajdružinska homogenizacija ter reprodukcija vrednot in političnih stališč visoka. Ali lahko torej tudi sklepamo: starši abstinenti-otroci abstinenti?

zmanjšuje volilno participacijo. Hkrati pa vemo, da sorazmerni volilni okvir zmanjšuje strankarsko tekmovanje. Še več, postavljene so tudi ugotovitve, da večstrankarstvo zmanjšuje volilno participacijo (preveč strank lahko deluje na volivca konfuzno), hkrati pa zagovarjajo trditve, da striktna proporcionalnost favorizira volilno participacijo. Vendar pa vemo tudi, da večstrankarstvo izhaja iz proporcionalnega volilnega sistema (tip volilnega sistema določa strankarski sistem) (Brezovšek 2004:41). Medtem ko proporcionalni volilni sistem po eni strani na nek način preferira manjše stranke (ki imajo, zaradi nižjega volilnega praga, več možnosti, da si zagotovijo sedež v PR kot v večinskem sistemu), daje torej volivcu večjo izbiro, pa po drugi strani predpostavlja koalicijsko vlado. Tako je volilni izid za volivca manj jasen, sploh če koalicija ni vnaprej napovedana, medtem ko večinski sistem omogoča večinsko zmago (one over all winner) in je tako privlačnejši za volivce, ki želijo jasen volilni izid (Evans 2004: 159). Verjetno tudi drži, da je stopnja volilne udeležbe obratno sorazmerna s pogostostjo volitev. Tako imajo v Švici in ZDA najpogostejše volitve in verjetno tudi to vpliva na nizko volilno udeležbo. Za ZDA se še predvideva, da zapleteni pravni postopek volilne registracije pomembno zmanjšuje volilno udeležbo («Kakšnih 85 odstotkov registriranih volivcev voli, ampak samo 50 odstotkov volilne populacije se registrira.» (Dye 2004)). Raziskava z naslovom *Nonvoters: America's No-Shows* je odkrila, da je bil glavni vzrok nevoljenja, pri anketiranih nevolivcih, ki so rekli, da jim je nekaj preprečilo iti na volišče (takih je bilo 40%), da niso bili registrirani (24%) (Doppelt in Shearer 2001).

6.5 Dejavniki volilnega okolja

Gre za »volilni kontekst« oz. okoliščine, v katerih potekajo volitve in ki jih posredno določajo institucionalni dejavniki. Tak dejavnik volilnega okolja je npr. neizvesnost volilnega rezultata. Tako naj bi bila volilna udeležba tem višja, čim tekmovalnejše so volitve. Če se obeta tesen volilni rezultat, se zdi pomembnost posameznikovega glasu večja kot pa če volitve kažejo veliko volilno zmago (Evans 2004: 159). Tako učinek objave rezultatov anket, ki napovedujejo volilne izide, nikakor ni zanemarljiv, tudi na same volilne rezultate: tako posredno preko usmerjanja predvolilne kampanje, kot neposredno z učinkovanjem na volivce (Hafner-Fink 1990: 105). Na podlagi predvolilnih napovedi, poteka volilne kampanje, javnega mnenja lahko razberemo, kako hud je boj med strankami, ki potem spodbudi ali pa odvrne potencialne volivce, da bi se udeležili volitev. Tako je kanadska raziskava o volitvah in participaciji odkrila, da je 8,6 odstotkov anketirancev od volitev odvrnilo ravno dejstvo, da ni bilo prave tekmovalnosti, konkurence med strankami (LeDuc 2003).

Del volilnega konteksta pa predstavlja tudi volilna kampanja, ki lahko vpliva na volilno (ne)udeležbo. »Ko govorimo o (pred)volilnih kampanjah in politiki, te razumemo kot politično aktivnost, povezano s pridobivanjem volilnih glasov ter s tem z volilnimi procesi in volitvami v splošnem.« (Kustec Lipicer 2005: 2) Zlasti po šestdesetih letih 20. stoletja se je pokazalo, da zaradi spreminjajočih se lastnosti v volilnih procesih na eni strani in spoznanja, da volivci skozi čas spreminjajo svoje volilne preference, da volitev, predvsem pa volilnih učinkov oz. rezultatov, ni mogoče več pojasnjevati zgolj s prikazanimi dejavniki, temveč nanje vplivajo tudi številni drugi, med temi tudi volilna kampanja. Ta naj bi zlasti v ZDA v času pred volitvami postajala vedno bolj uporaben in sčasoma tudi profesionaliziran mehanizem za prepričevanje volivcev in pridobivanje njihovih glasov in je imela za posledico vzpostavitev kompleksnih, predvsem pa strokovno podprtih pristopov k razumevanju, dejanskemu načrtovanju in izvajanju predvolilnih aktivnosti.

Še pred štiridesetimi leti so v ZDA volilne kampanje vodili strankarski prostovoljci in aktivisti, »danes« pa so na mesto prostovoljcev vstopili profesionalci. Menedžment kampanj in opravljanje raznih storitev v zvezi z volilnimi kampanjami je postal v ZDA prava industrija. Za svetovalce pri kampanjah sploh ni pomembna ideologija njihovih strank ali to, kakšne javne politike predlagajo, marveč le to, koliko imajo v žepu (Ferfila 2002). Važno pa je biti tudi na strani zmagovalcev.

Kampanja poteka po točno v naprej predvidenih strategijah in taktikah in se odvija v medijih, kot ključnih posrednikih med kandidati in javnostjo (Boj za volivce se dobiva ali izgublja skozi medije.). Poseben del scenarija so v naprej pripravljena vprašanja, ki jih novinarji (sodelavci agencije) postavljajo kandidatu, da bi marginalizirali neprijetna vprašanja nasprotnih novinarjev. Televizijski nastopi kandidata so »show«. Politični svetovalci in profesionalni pisci govorov pripravijo govore, izbrskati je treba podatke o opoziciji (razne umazanije), volilni štab pripravi scenarij za volilni miting, privede zanesljive strankine pristaše, organizira plakate, zastavice in vizualne učinke. Na generalki naučijo občinstvo, kako in kdaj mora reagirati (Vreg 2000).

Raziskave so pokazale, da so množični mediji 60 odstotkov svojega časa in prostora izkoriščali za osebnost in imidž politika in samo 40 odstotkov za njegov program, za pereča vprašanja države, za socialne programe in za polemiko z nasprotniki. Državljan je zvedel vse o kandidatovi obleki in o tem, kako je znal s klevetami in polresnicami prelisičiti svojega protikandidata, malo pa je vedel o njegovem političnem programu in voditeljskih sposobnostih (Vreg 2000; Chomsky 2001). S tem prihaja do distorzije prepričanj državljanov,

preusmerjanja pozornosti javnosti s pomembnih tem in povečanja javnega cinizma o volitvah, kandidatih ter seveda politiki nasploh (Ferfila 2002).

V politični areni tako vse bolj prevladujejo tehnične spretnosti; v preteklosti je stranka predlagala volivcem program, ki naj bi ga uresničila, če pride na oblast. Sedaj je volilna strategija kandidatov in strank zasnovana na oblikovanju neopredeljene predstave (imidžu) vidno izpostavljene osebnosti voditeljev. Politiki prihajajo na oblast na podlagi svojih medijskih talentov in ekspertiz, ne pa zato, ker bi bili blizu ali podobni svojemu volilnemu telesu. Razkorak med oblastjo in družbo, med predstavniki in predstavljenimi (volivci) pa se povečuje.

Politika postaja vse bolj skomercializirana. Z neposrednim prenosom marketinga na politično področje in s tem povezanim nastajanjem posebne veščine in vede pod naslovom politični marketing je politika povsem zapadla tržnim kriterijem. Politiki se v volilni kampanji »prodajajo« kot blago v trgovini. Volivec je postal porabnik v politiki.

6.6 Splošni dejavniki okolja

6.6.1 Socioekonomski dejavniki

V študijah zahodnih demokracij se je socioekonomsko okolje države pogosto spregledalo ali izpustilo, zaradi mnenja, da v modernih družbah pravzaprav ni bistvenih razlik socioekonomskega značaja (v smislu stopnje razvitosti, deleža BDP na prebivalca, gostote prebivalstva, stopnje nepismenosti), ki bi pojasnjevale razlike v stopnji volilne udeležbe med različnimi državami na tej osnovi (Evans 2004: 160). Vseeno pa je smiselno upoštevati nekatere socialne in gospodarske kazalce kot so stopnja inflacije, brezposelnosti, obseg socialne države, socialne razlike, gospodarska depresija ali blagostanje. Tako se spremembe v blaginji nanašajo na disruptivne efekte, ki ga ima ekonomska kriza na ukvarjanje s politiko. In obratno, če ekonomija cveti, so posamezniki bolj pripravljeni sodelovati v politiki, saj niso toliko obremenjeni s svojim osebnim ekonomskim blagostanjem.

Nasprotno pa Lipset trdi, da stabilna družba (tudi zaradi učinka ekonomske blaginje) naredi posameznike bolj pasivne in nezainteresirane v odnosu do političnih zadev (Lipset v Evans 2004: 160). Vendar Miroff meni, da se sedanje nizke stopnje volilne udeležbe ne da pojasniti z že doseženo blaginjo ali zadovoljstvom državljanov s stanjem, kajti premožni (zadovoljni) volijo v večji meri kot tisti, ki jim gre ekonomsko gledano najslabše (Miroff 1997).

Druga hipoteza pa trdi, da je ravno v času ekonomske krize participacija ljudi višja, saj so posamezniki zaskrbljeni, komu bodo »dali besedo«, da jih bo rešil krize. Večja stopnja

politične participacije in večji odstotek volilne udeležbe naj bi se kazala takrat, kadar država zaide v politično, gospodarsko in socialno krizo, kadar se poveča nezaposlenost ter poraste sloj prebivalstva, ki živi na robu revščine (Vreg 2000: 180). Tako na pripravljenost državljanov, da bi sodelovali v političnem življenju, vse bolj usodno vplivajo tudi socialni konflikti, ki se pojavljajo zaradi poglobljanja socialni razlik in zmanjševanja obsega socialne države. Tako npr. mnogi teoretiki radi postavljajo ob bok ZDA Finsko, kjer se volilna udeležba prav tako znižuje in se sprašujejo ali je to rezultat, ki izhaja iz kleščanja socialne varnosti nižjih slojev.

Vendar je analiza morebitnih vplivov na volilno udeležbo v državah članicah EU-15 pokazala, da ni statistično značilne povezave med volilno udeležbo in deležem BDP na prebivalca kot tudi ne med javno porabo države (government expenditure) in volilno udeležbo ([PRILOGA D](#)) (Rose 2004).

6.7 Mobilizacijski dejavniki

Večina analitikov se strinja z ugotovitvijo, da gre za politično demobilizacijo volilnega telesa, kar je še posebej očitno pri nižjih statusnih slojih.

Ponavadi gresta politična demobilizacija in politična demotivacija z roko v roko, vendar vseeno gre za dva različna, čeprav podobna in včasih sinonimna pojma, ki ju, brez da bi naredili veliko napako, zamenjujemo. Zato naj pojasnim, da mobilizacijske dejavnike razumem v povezavi z institucijami (organizacijami) političnega oz. družbenega sistema. Med mobilizacijske dejavnike tako lahko prištevamo politične stranke, ki delujejo kot mobilizatorji preko neposrednega komuniciranja z volivci vključno s tradicionalnimi oblikami kot organiziranje političnih razprav in sestankov, razdeljevanje propagandnih gradiv in letakov. Kot mobilizatorji pa delujejo tudi mediji, sindikati, cerkev, razna združenja ipd..

Med demobilizacijskimi pristopi velja omeniti delo Ruya A. Teixeira, ki v svoji knjigi iz leta 1987, *Zakaj Američani ne volijo- upad volilne udeležbe v ZDA 1960- 1984* išče razloge za demobilizacijo ameriških volivcev. Tako ugotavlja, da je za druge zahodne demokracije bilo značilno, da so se država in politične stranke močno angažirale pri spodbujanju volilne dejavnosti svojih državljanov, v ZDA pa je to bilo vedno bolj stvar vsakega posameznika, njegove osebne odgovornosti (Teixeira v Ferfila 2002: 329). Hkrati pa vemo, da so ZDA edina od postindustrijskih držav, ki nikoli ni imela močnega socialdemokratskega gibanja ali socialistične stranke, ki bi ljudi mobilizirala na osnovi socialdemokratskih idej.

Aldrich in Wattenberg pa sta iskala razloge za nizko udeležbo v upadanju pomena strank v volilnem procesu in v njihovi zamenjavi s politiki- podjetniki (Aldrich in Wattenberg v Ferfila 2003: 138). Utrjene politične stranke se tako srečujejo z upadanjem števila članov in zmanjševanjem njihove podpore. Skušajo se prilagoditi tako, da se spreobračajo v stranke »ujemite vse«, s širjenjem svoje privlačnosti in s poskusi, da bi si pridobile glasove iz širokega razpona socialnih in interesnih skupin. Rezultat tega je zmanjševanje enačenja s strankami in izgubljanje članstva. Danes volivci na vsakih volitvah glasujejo drugače in javnomnenjske raziskave kažejo povečanje števila tistih, ki se ne identificirajo z obstoječimi strankami. Slabitev strankarske identifikacije pomeni slabitev povezanosti med volivci in strankami ter družbenimi skupinami in strankami. Eden od vzrokov slabitve strankarske identifikacije (lojalnosti), meni Brezovšek (2003: 39), je kriza vodenja vladanja (neuspešnost oblasti); drugi vzrok pa vidi v zmanjšani sposobnosti družbenih cepitev pri oblikovanju volilne izbire. Prav tako je pomembno, da so stranke dobile univerzalnejši značaj, povečal se je vpliv televizije, pozornost je usmerjena na politike in ne stranke; vse to pa je, po mnenju Brezovška, prispevalo k povečanju volilne nestabilnosti in nihajočega glasovanja (ibid.).

Drugi avtorji, ki tudi dajejo prednost organizacijsko-mobilizacijskim razlagam, pa poudarjajo, da je volilna udeležba, še posebno tistih z manj finančnimi in izobrazbenimi viri povezana z močjo oz. šibkostjo njihove socialne vključenosti v družbo, v smislu članstva v raznih civilnih asociacijah (društva, zveze, klubi, sindikati), ki naj bi krepila družbeno-politično zavest in dajala občutek pripadnosti članom združenj. Taka združenja so bila tudi podlaga za razna demokratična gibanja za človekove pravice v šestdesetih letih 20. stoletja na Jugu ZDA. Delovala so solidarnostno in nudila številne socialne storitve drugače izoliranim in osiromašenim Američanom. V okviru združenj so se navadni državljani lahko zbirali in pogovarjali o politiki. Ta združenja so prinesla politične informacije med tiste, ki niso imeli političnih znanj, saj so bila le-ta rezervirana za privilegirane bogate bele moške, in na ta način spodbujala med manj izobraženimi in revnimi tudi udeležbo na volitvah (Miroff 1997). Robert Putnam tako opaza, da se v današnjem času zmanjšuje članstvo v organiziranih združenjih med nepremožnimi in srednje premožnimi volivci (Putnam v Miroff 1997). Izginjajo družbene povezave, norme in zaupanje, ki omogočajo udeležencem, da skupaj dosežejo zelene cilje. V obdobju 1973-1993 se je tako v ZDA za 36 odstotkov zmanjšala udeležba na shodih in zborovanjih, za 39 odstotkov na šolskih in lokalnih sestankih in kar za 56 odstotkov pri delu za politične stranke. Po drugi strani pa je res, da so se oblike druženja in kontaktiranja bistveno spremenile- elektronska pošta, telefonske tajnice, mobilna telefonija

itd. (Ferfila 2002: 330). Vendar sodobna elektronska komunikacija spet ločuje tiste, ki imajo vire od tistih, ki jih nimajo.

6.7.1 Medijski dejavnik

Vpletenost v politične zadeve je tako psihološko kot tudi medijsko determinirana, kar pomeni, da je na eni strani spontana, na drugi strani pa vodena (Teixeira v Vreg 2004: 61). To nas pripelje do diskusije o vplivu množičnih medijev (kot mobilizacijskega dejavnika) na volilno udeležbo. Kakšen del krivde za (občutno) zmanjšanje volilne udeležbe lahko torej pripišemo medijskemu poročanju?

Mediji po eni strani nedvomno spodbujajo demokracijo s tem, ko državljanom posredujejo politične informacije, po drugi strani pa lahko oblika in vsebina političnega informiranja- če je preveč razdrobljena, nepopolna, napačno izbrana in zavajajoča- predstavlja nevarnost za demokracijo.

Brez njih navadni državljan ne bi vedel, kaj se dogaja zunaj meja države ali kaj naj si misli o zunanji politiki. Prav tako ne bi dosti vedeli o vladnih politikah ali o kandidatih za posamezne javne funkcije. V tem smislu je razvoj množičnih medijev, vstop časopisov, radia, televizije, računalnika v skoraj vsako gospodinjstvo, pripomogel k demokratičnosti družbe. Povprečni državljan lahko tako veliko lažje oblikuje odnos do vladnih politik, presoja vladno delovanje in se odločajo med različnimi kandidati. Mediji prispevajo k politični enakopravnosti. Le če tudi državljan vedo, kaj se dogaja v notranji in zunanji politiki, ne pa samo politični voditelji in razne interesne skupine, lahko smiselno sooblikujejo nekatere politične odločitve. Lahko trdimo, da v sodobni družbi ne bi bilo demokracije brez množičnih medijev. Vendar pa ne smemo pozabiti na pomanjkljivosti. Namesto, da bi bili mediji predvsem informativni, analitični, tematsko usmerjeni, v njih prevladujejo epizodna, dramatična, razdrobljena in personificirana poročila in zgodbe, ki ne dajejo dovolj tehtne in vsebinske razlage.

Iz tega sledi, da naj bi (običajna) izpostavljenost medijem povečevala politični cinizem in dokončno zadušila volilno udeležbo. Teza o bolezni medijev tako govori, da se cinizem iz medijev prenaša tudi na občinstvo.

Znanstveniki in politični komentatorji so tako opazili znatno povečanje takih stališč in negativnih mnenj o politiki in političnem sistemu v zadnjih dveh desetletjih. Nekateri trdijo, da je k takemu spreminjanju stališč prispevalo tudi medijsko pokrivanje politike (Craig in Bennet v Ferfila 2002: 164). Ko se je v političnem poročanju uveljavil »sovražno napadalni«

slog («attack journalism»), je bilo resno razpravljanje o delovanju političnih institucij potisnjeno v ozadje. V ospredje so stopile razprave o napakah in nemoralnosti vedenja politikov. Tako mediji vse pogosteje poudarjajo bolj negativno, čeprav povsem stvarno stran politike- da gre pri večjem delu političnih zadev za spopade različnih interesnih skupin; da sedanji pa tudi bodoči politični voditelji nikoli ne rečejo tistega, kar mislijo, ali mislijo tistega, kar rečejo; da je na osebem življenju vseh politikov tak ali drugačen madež itd. Zato je cinizem politične javnosti razumljiv.

Funkcija tiska kot psa čuvaja se sprevrča v nasprotno nagnjenje proti politikom, kot kombinacija negativizma, senzacionalizma in zvrčanja krivde na politike. Tako ključne besede v popularnih analizah množičnih reakcij na nacionalne politične krize ostajajo cinizem, odtujenost, zavračanje in apatija. Problematika vplivanja medijskih vsebin na voljenje s t.i. uokvirjanjem, urejanjem, prepričevanjem, ustvarjanjem osnove in podobno je dopolnjena s problematiko raznolikih učinkov različnih medijev.

»Mediji v svojih rokah držijo orodje množične manipulacije. Imajo možnost, da v glavah ljudi ustvarjajo predstave, na podlagi katerih ljudje postanejo apatični in se umaknejo iz procesa političnega odločanja« (Vreg 2004: 64).

Druga negativna vloga, ki se jo pripisuje medijem, je, da naj bi mediji producirali pasivne državljane. V zahodnih demokracijah gledalčevo lenobo in površnost, po mnenju Vrega, paradoksalno poslabšuje še višja izobrazba, ki prinaša s seboj naraščajoče zaupanje volivca v moč, nepristranskost in nezmotljivost statistike (Vreg 2004: 62). To recimo tudi pomeni, da so volivci ne le soočeni z zgodnjimi volilnimi projekcijami, temveč tudi s predvolilnimi ocenami, ki povedo ljudem, kdo bo zmagal, še preden je komurkoli uspelo oddati svoj glas. Kaj potem lahko razumno pričakujemo od teh volivcev? Potencialni volivci, ki so zadovoljni s projekcijami, bodo najverjetneje dejali: »Zakaj bi se trudil, če bo moj kandidat tako ali tako zmagal?« Tisti pa, ki so nezadovoljni, bodo verjetno skomignili z rameni in se bodo odločili, da nima smisla biti izgubljene bitke. Obe kategoriji sta občutljivi na prepričanje, da so volitve čisti ritual in da glas posameznika ne more ničesar spremeniti. Če dodamo že prej omenjeno splošno nezadovoljstvo s politiki, lahko ta občutek tehnične nemoči in posameznikove nepomembnosti, po mnenju Vrega (2004: 62), le še poslabša odtujenost in upadanje volilne.

Weaver opaža, da so volivci občutljivi na skupne napore politikov in medijev, da bi jih prevarali, jim vsilili svoje lastno mišljenje, in jim to tudi zamerijo (Weaver v Vreg 2004: 61). Namesto vključevanja v politiko je rezultat takega ravnanja bolj verjetno volivčeva odtujitev

(Miron v Vreg 2004: 61). To je pokazala tudi ameriška raziskava nevolivcev (Doppelt in Shearer 2001)¹².

Odkritja raziskav krepijo splošen vtis, da je tisk pomemben igralec v volilnem procesu zato, ker množični mediji zagotavljajo večino stikov, ki jih imajo ljudje s kandidati za glavne funkcije (Boylan v Vreg 2004: 61). Običajna modrost je, da ima tisk pozitivni vpliv, elektronski mediji (še posebej televizija) pa negativni vpliv na volilno udeležbo. S pozitivnim sporočanjem, posredovanjem pozitivnih vsebin naj bi mediji dosegali večjo podporo strank in kandidatov v javnosti, z negativnimi sporočili pa naj bi zmanjševali volilno udeležbo (Ferfila 2003: 138).

Blumer, ki je izvedel primerjalno študijo v šestih zahodnoevropskih državah, je ugotovil, da je bila izpostavljenost televiziji v okviru volilne kampanje v času volitev v Evropski parlament leta 1976 značilni napovedovalec volilne udeležbe v kar petih državah (Blumer v Vreg 2004: 61). »Televizija ima spektakularno zmogljivost, da predstavi politike kot igralce in volivce kot na zabavo pripravljeno publiko« (Vreg 2004: 62). V bistvu gre za šov današnje politike, ki se kaže v nastopanju politikov in v pasivnosti volivcev. Hart trdi, da televizija pri gledalcih proizvaja pasivnost tudi takrat, ko jim daje občutek politične vpletenosti (Hart v Vreg 2004: 51). Proces odločanja o političnih zadevah se pogosto odvija posredno, odmaknjeno od človeka, tako da ga ljudje dejansko lahko spremljajo le prek sredstev množičnega obveščanja. Mediji poskušajo s predstavitvijo dogajanj znotraj strank in med njimi, dogajanje v parlamentu in vladi v gledalcu vzbuditi občutek vpletenosti, predstavo, da lahko soodloča. Dejansko pa gre le za opazovalno dejavnost. »Televizija ima potencial, da projicira volivca v virtualno resničnost, resnična politična igra pa se odvija v zakulisju, v nevidni nedostopni realnosti« (Hart v Vreg 2004: 62). Ta pogled pasivnega nekritičnega potrošnika medijskih vsebin ni nov; izvira iz leta 1940, ko sta Lazarsfeld in Merton sprožila t.i. koncept mamilne disfunkcije medijev. Ljudje leno spolzijo skozi televizijsko politično pokrajino in so vse manj in manj pozorni (ibid.). Gledanje televizije postaja vse bolj navada in funkcionira kot nadomestek neposredne politične udeležbe (Miron v Vreg 2004: 62).

Vendar so druge raziskave pokazale, da temu ni tako. Tisti, ki so v največji meri spremljali novičarske oddaje v medijih, so bili tudi najbolj verjetni kandidati za razne oblike politične

¹² Gre za ameriško raziskavo z naslovom Nonvoters: America's No-Show, ki je potekala leta 2000 in v katero je bilo vključenih 859 volivcev in 1053 nevolivcev. Namen raziskave je bil opredeliti skupine nevolivcev, razloge zakaj niso volili, kakšna so njihova politična prepričanja, kaj vejo o programih oz. vprašanjih, za katera se zavzemajo kandidati v volilnih kampanjah, kakšna je njihova medijska potrošnja in navade, kakšno so njihove demografske značilnosti.

participacije. Lahko sklepamo, da je njihova pozornost političnim novicam v pozitivni korelaciji z njihovim političnim znanjem, političnim zaupanjem in politično participacijo.

Tako Norris trdi, da je izpostavljenost političnim medijem kvečjemu dejavnik večjega političnega zaupanja ali kvečjemu nevtralni dejavnik (Norris v Ferfila 2003:145). Zato Norris zavrača tezo o boleznih medijev, kajti najlažje je okriviti medije, njihov način poročanja. Pogosto pa je to konservativen pristop, ki hoče speljati pozornost od resničnih vsebinskih problemov in zahtev po reformi političnih institucij (ibid.).

Tako tudi Ferfila, kljub nekaterim negativnim vidikom vpliva množičnih medijev, meni, da »čeprav se ljudje nasploh bolj malo zanimajo za politiko in politične informacije, je morda koristno, če jim jih mediji vseeno skušajo tako ali drugače posredovati, saj bi državljani morali vsaj temeljno poznati javne probleme, zadeve, osebnosti, saj se brez tega ne morejo racionalno politično vésti« (Ferfila 2003: 14).

V celotni sliki dejavnikov, ki vplivajo na volilno udeležbo oz. neudeležbo, tako učinka oz. vpliva medijev, ne moremo prezreti. To nam kažejo tudi vsepovsod pričujoča prizadevanja političnih sil, da bi nadele uzde medijem, kar je dokaz za široko razprostranjeno priznanje možnega učinka medijev na volilni izid. Podatki kažejo, da izpostavljenost medijem in kampanjam, ki jih ti izvajajo, vpliva na volilno udeležbo, čeprav je v primerjavi z drugimi dejavniki vpliv nižji (Wald v Vreg 2004: 61). Pravzaprav, »kolikor večje je število neopredeljenih volivcev, toliko večji je vpliv medijev« (Lange et al 1996:5).

7. PROFIL VOLILNIH ABSTINENTOV

Volilni abstinenti so nevolivci oz. volilni upravičenci, ki ne pridejo volit. Boh (2002: 100) volilne abstinate opisuje kot del volilnega telesa, ki jih politika sploh ne zanima, v medijih ne spremljajo političnega dogajanja in jim je vseeno kdo je na oblasti. Pripadniki te skupine se v nobenem primeru ne udeležijo volitev. Ker niso pripravljeni sprejemati politične propagande, nanje ta ne vpliva in jih tudi ne doseže. Doppelt in Shearer volilne abstinate s takimi karakteristikami uvrščata med »kronične nevolivce« (Doppelt in Shearer 2001).

Vendar volilni abstinenti niso homogena družbena skupina. Verba, Schlozman in Brody ugotavljajo, da je neudeležba posledica naslednjih razlogov: ljudje ne sodelujejo, ker ne morejo (nimajo časa), ker ne želijo (iz takih ali drugačnih razlogov) ali pa zato, ker so izolirani od družbenih mrež, ki bi jih lahko vpletle v politiko (Verba et al v Brezovšek 2004: 45). Skladno s tem, bi lahko sklepali tudi o različnih tipih (skupinah) volilnih abstinentov. Smiselno bi bilo razlikovati tiste, ki so resnično zadržani (bolezen, nujni in neodložljivi opravki in posli), ali se napačno vodijo v volilnih evidencah. V bistvu bi takim nevolivcem lahko rekli »priložnostni volivci« (*occasional voters*) ali pa kot jih imenujeta Doppelt in Shearer »tu pa tam volivci« (Doppelt in Shearer 2001).

Drugo skupino abstinentov pa Blondel deli na »pozitivne« in »negativne« abstinate. »Negativni« naj bi bili tisti, ki so dejansko nezainteresirani za politično dogajanje in jih empirična raziskovanja volilnih procesov in volilne abstinence odkrivajo predvsem med slabše informiranimi, na nižjem klinu lestvice blagostanja, med nižje izobraženimi, med ženskami ter nekvalificiranimi. Med »pozitivne« abstinate pa Blondel uvršča tiste, ki so politično odbojni do določene politične stranke, politične koalicije, do kandidata ali skupine kandidatov in ki s svojo volilno abstinenco, čeprav se to na videz sliši protislovno, vendarle manifestirajo svojevrstno politično participacijo (Blondel v Markič 1992:105).

7.1 Skupine (tipi) volilnih abstinentov

Ameriška raziskava z naslovom *Nonvoters: America's No-Shows* pa je identificirala pet različnih skupin volilnih abstinentov in sicer: »Aktivni« (*Doers*), »Nevključeni« (*Unplugged*), »Jezni« (*Irritables*), »Neodločeni« (*Don't Knows*) in »Odtujeni« (*Alienateds*).

- »Aktivni«

»Aktivni« predstavljajo daleč največjo skupino nevolivcev, 29 odstotkov. Gre za skupino, ki je zelo podobna volivcem glede medijske potrošnje (40 odstotkov jih skoraj vsak dan bere časopis), stopnje izobrazbe in političnih stališč. Redno spremljajo politično dogajanje, so optimistični glede prihodnosti države in glede na ostale nevolivce imajo tudi pozitivno mnenje o vladnih institucijah. So veliko bolj vključeni v dejavnosti svoje skupnosti kot ostale skupine nevolivcev. 5 odstotkov »Aktivnih« je celo voluntiralo v volilni kampanji, pa vseeno niso šli na volitve. Lahko bi rekli, da se raje odločajo za druge oblike politične participacije (pišejo pisma svojim predstavnikom) kot pa za voljenje. Gre za skupino nevolivcev, ki je najboljša tarča za tiste, ki težijo k povišanju volilne udeležbe.

- »Nevključeni«

25 odstotkov volilnih abstinentov iz študije bi lahko opisali kot »Nevključeni«. To skupino v največji meri sestavljajo mladi. (59 odstotkov »Nevključenih« je mlajših od 30 let, od tega 41 odstotkov med 18 in 24 let.) Gre za skupino, ki je glede na ostale najbolj »informacijsko revna«, saj v dosti manjši meri berejo dnevne časopise in gledajo televizijska poročila. Ne spremljajo politike, se ne pogovarjajo o politiki s prijatelji ali z družino in posvečajo le malo pozornosti volilni kampanji.

- »Odtujeni«

Tretja skupina »Odtujeni« predstavlja 20 odstotkov vseh volilnih abstinentov. Gre za skupino, ki je v veliki meri prepričana, da je država zašla s prave smeri (63%). Splošna značilnost je pesimizem glede prihodnosti in nezaupanje v politične institucije. Od vseh skupin so »Odtujeni« najbolj nenaklonjeni politikom, političnim institucijam, so najmanj zadovoljni z njihovim delovanjem in jim najmanj zaupajo.

- »Jezni«

14 odstotkov vseh nevolivcev je poimenovanih kot »Jezni«. Glede na ostale skupine volilnih abstinentov je ta skupina v povprečju starejša. Za to skupino je značilno, da spremlja politiko in javne zadeve precej pozorno (42% redno). 25 odstotkov »Jeznih« bere šest ali sedem dni v tednu časopise, 64 odstotkov jih gleda vsaj 6 krat na teden informativna poročila na televiziji. Polovica iz te skupine je rekla, da so pozorno spremljali volilno kampanjo. Menijo, da so vsi kandidati bolj ali manj enaki, ter da tako ni nobene razlike, kdo je na oblasti (podobno menijo tudi »Aktivni«).

- »Neodločeni«

12 odstotkov nevolivcev predstavlja skupina, imenovana »Neodločeni«, za katere je značilno, da jih politika ne zanima ali pa le malo. Ne zanimajo jih poročila, ne vejo veliko o kandidatih, ne poznajo političnih institucij, so pesimistični glede prihodnosti. Na splošno so brez mnenja glede konkretnih javnih politik (Doppelt in Shearer 2001).

Po raziskavi Millbratha in Goela na splošno manj participirajo:

- a) tisti, ki imajo nižjo raven izobrazbe;
- b) tisti, ki sodijo v delavski razred v primerjavi s tistimi, ki prihajajo iz srednjega sloja;
- c) ženske v primerjavi z moškimi;
- d) starejši in mlajši v primerjavi s tistimi v srednjih starostnih skupinah;
- e) samski v primerjavi s poročenimi;
- f) prebivalci podeželja v primerjavi s prebivalci mest;
- g) tisti, ki se naselijo na novo v primerjavi s tistimi, ki živijo v določenem kraju dlje;
- h) tisti, ki ne sodijo k narodnostni večini;
- i) tisti, ki niso družbeno angažirani in/ali vključeni v različne organizacije (Millbrath in Goel v Della Porta 2003: 67).

8. POSLEDICE VOLILNE ABSTINENCE

Na podlagi analize trenda volilne udeležbe v petnajstih demokracijah smo ugotovili, da se je volilna abstinenca od devetdesetih let 20. stoletja dalje dejansko na splošno povečala, zato je še toliko bolj relevantno vprašanje kakšne (negativne) posledice oz. učinke ima naraščanje volilne abstinenca na demokracijo oz. demokratičnost, legitimnost, stabilnost in reprezentativnost političnega sistema. Kaj torej pomeni (visoka) volilna abstinenca za demokratičen političen sistem. Ali volilna abstinenca predstavlja destruktiven političen sindrom krize demokracije? Ali lahko še sploh govorimo o demokraciji, vladavini ljudstva, če polovica volilnih upravičencev ne gre na volitve? Kako legitimna in reprezentativna je oblast, ki jo izvoli manj kot polovica volilnega telesa? Kako stabilen je politični sistem, če ni participativen, legitimen in reprezentativen?

8.1 Vpliv volilne abstinenca na demokracijo oz. demokratičnost političnega sistema

V ameriški družbi, ki je družba z nizko stopnjo volilne udeležbe (tako po mednarodnih kot po zgodovinskih merilih), je le-ta, po mnenju Vrega (2004: 57), postala resen problem. Ali se je ena vodilnih svetovnih demokracij spremenila v t.i. »malokracijo«? (Miron v Vreg 2004: 57). Gans pravi, da je čas, da si priznamo, da se je ameriška demokracija, ki se s ponosom ima za najboljšo na svetu, mogoče znašla v največjih težavah doslej (Gans v McCarthy 1998).

Čeprav je jasno, da je volilna participacija pomemben atribut demokratičnosti politike, pa je manj jasno, kako »visoka« mora biti. Po mnenju številnih avtorjev problem zmanjševanja volilne udeležbe, z zornega kota demokracije, nikakor ni zanemarljiv. Na splošno velja prepričanje, da nizka participacija ni dobra za demokracijo. Ali bi, če ob svobodni izbiri glede odhoda na volišče nihče ne bi šel volit, še vedno imeli demokracijo? Če se državljani ne bi udeleževali volitev, politični sistem ne bi mogel več funkcionirati in bi razpadel, saj se politični sistem reproducira na podlagi politične participacije, to je sodelovanja državljanov v javnem oz. političnem življenju. Ali natančneje, pri kakšnih odstotkih volilne udeležbe lahko začnemo govoriti o tem, da je demokratično delovanje družbe ogroženo?

Odgovor je verjetno precej odvisen od tega, kaj počnejo politični voditelji. Pri ZDA in drugih razvitih demokracijah lahko nedvomno ugotovimo, da politiki ves čas spremljajo in merijo utrip javnega mnenja prek številnih raziskav in anket, rezultati le-teh pa pogosto tudi niso javno objavljeni. Pravzaprav lahko govorimo o nasprotnem pojavu- raziskave javnega mnenja

in upoštevanje njihovih ugotovitev v državnem upravljanju in vladnih politikah so postale vse pogostejše, volilna udeležba pa vse redkejša. Če nadaljujemo v tej smeri, lahko celo rečemo, da čez čas, če se bo tako nadaljevalo, niti ne bo več pomembno, ali bodo ljudje sploh volili ali ne. Če bodo izvoljeni (ali pa imenovani) politiki ves čas spremljali javno mnenje in se v skladu z njim odzivali, bodo pravzaprav boljši predstavniki ljudstva, kakor če bi bili še tako pogosto voljeni oz. zamenjani (Ferfila 2002: 327).

Odgovor na vprašanje, kaj pomeni slaba volilna udeležba za demokracijo, se giblje tudi v smeri, da lahko živi demokracija tudi v sožitju z nizkimi stopnjami volilne participacije. Lipset je celo trdil, da je določena stopnja otopelosti za demokracijo koristna, širjenje participacije pa lahko pripelje tudi do »presežka demokracije« (Lipset v Brezovšek 2004: 40; v Della Porta 2003: 76). Kot je napisal Huntington, naj bi težave zahodnih vlad izvirale ravno iz »presežka demokracije«. Tako tudi Huntington meni, da učinkovito delovanje demokratičnega političnega sistema običajno zahteva določeno mero otopelosti in neangažiranosti prebivalstva (Huntington v Della Porta 2003: 76).

Drugi avtorji (v Brezovšek 2004) pa udeležbo na volitvah povezujejo z različnimi strategijami za izražanje nezadovoljstva, ki gre lahko v obeh smereh, volilne udeležbe ali neudeležbe. Nekateri avtorji (v Brezovšek 2004) trdijo, da je nizka udeležba na volitvah lahko dober znak za demokracijo, saj po njihovem mnenju to kaže na zadovoljstvo državljanov, kako se odvijajo zadeve. Neparticipacija bi utegnila biti tako pozitivno znamenje soglasja s tistim, ki vlada. Državni aparat lahko deluje dobro tudi poleg apatije, politično apatijo bi lahko smatrali (kot Bobio) kot blago naklonjeno ravnodušnost (Bobio v Brezovšek 2004: 46). Will celo meni, da raje »dobra vlada« kot visoka participacija, saj bo vlada »boljša«, če tisti, ki so slabo informirani in nezainteresirani ostanejo na dan volitev doma (Will v Miroff 1997). Drugi avtorji pa smatrajo, da je to pomanjkljivost za demokracijo. Večja kot je volilna abstinenca, večja je nezaupnica sistemu parlamentarne demokracije. Verjetno drži, da v družbah s stabilno demokracijo nizka volilna udeležba ni nujno znak pomanjkljivega funkcioniranja demokracije, čeprav, po mnenju Tomšiča (2002: 42), lahko postane problematična v primeru, ko je volilna abstinenca omejena na določene marginalne družbene skupine, ki so s tem izključene iz političnega odločanja.

Downs je celo izrecno ugotovil, da demokracija ne more racionalno delovati, če je vsakdo ravnodušen do zmage na volitvah in da je participacija na volitvah eno od pravil igre v demokraciji, zato brez nje demokracija ne more delovati (Downs v Brezovšek 2004: 46). Nekateri avtorji (kot Lipset) predlagajo srednjo rešitev, po kateri niti visoka niti nizka udeležba samo po sebi ni ugodna za demokracijo (Lipset v Brezovšek 2004: 46).

Tretja razlaga pa vidi širjenje participacije in visoko volilno udeležbo kot morebiten znak političnega nezadovoljstva in družbenega razkroja. Širjenje participacije naj bi tako povečevalo število zahtevkov na sistem, ustvarjajoč s tem tveganje, da bo prišlo do »preobremenitve«. Teorije o »preobremenjenosti« so se pojavile v sedemdesetih letih 20. stoletja, skupaj s teorijami o »nevodljivosti« in krizi legitimnosti, ko so mnogi politologi in politični komentatorji izrazili resno zaskrbljenost in strah v zvezi s stanjem demokracije ter njeno prihodnostjo. Družboslovno obravnavo demokratičnih političnih sistemov zahodnih demokracij v zadnjih desetletjih spremlja svojevrsten skepticizem, ki ga v svoji analizi izražajo različni avtorji, med njimi Habermas, Crosier, King in drugi. Strnjeno ga povzame in prikaže Offe. Različna izhodišča pri analizi demokratičnih sistemov so te avtorje privedla do bolj ali manj skupnega spoznanja, da so ti sistemi »preobremenjeni« s pričakovani in zahtevami državljanov, kar načinja njihovo legitimnost. Sistem, ki bi bil žrtev neprekinjenega pritiska, naj bi ponavadi upošteval zahteve posameznikov, spregledoval pa bi splošno blaginjo. Zlasti v razmerah gospodarskega upadanja naj bi nujni zahtevki državljanov omejevali sposobnost vladajočih, da se odzovejo, s tem pa bi se odražala in se povečevala izguba verodostojnosti oblasti.

Po drugi in zelo sporni raziskavi pa naj bi širjenje participacije v šestdesetih letih povzročilo krizo demokracije, zanjo pa naj bi bili značilni razpad civilne ureditve, propadanje družbene discipline, oslabitev voditeljev in odtujitev državljanov (Crozier et al v Della Porta 2003: 76). Te teorije o krizah in protislovjih na različne načine napovedujejo zahodnim demokracijam mračno ter težavno prihodnost.

Kaase in Newton sta formalno in sistematično določila nekatere kazalce patologije demokracije, ki se pojavljajo v konvencionalni in nekonvencionalni politiki ter »sistemu legitimnosti« in ki jih zaznavajo tudi javnomnenjske raziskave.

V konvencionalni politiki se znaki patologije demokracije kažejo v:

- upadanju občutka politične sposobnosti in učinkovitosti;
- upadanje ravni volilnega vedenja, ki sloni na starih in utrjenih socialnih in ekonomskih razlikah, kot sta razred in religija (razcepitev pri glasovanju);
- upadanju ravni političnega interesa in naraščanje ravni apatije;
- upadanju udeležbe na volitvah ali pa v močno povečani udeležbi, ki mobilizira apatične
- nenadnem povečanju ravni volilne nestanovitnosti in spremembi, ki je usmerjena k destabiliziranju strankarskega sistema.

V nekonvencionalni politiki se znaki patologije demokracije kažejo kot:

- povečanje političnega nezaupanja, cinizma, odtujenosti in razočaranja;

- povečanje zaupanja v neposredno politično dejavnost, vključno z nezakonito in nasilno dejavnostjo

V sistemu legitimnosti pa se znaki patologije demokracije kažejo kot:

- upadanje ravni zaupanja v javne institucije in
- upadanje zaupanja v demokracijo, bodisi da gre za njena splošna načela, ali pa za način, kako jo izvajajo v različnih državah (Kaase in Newton 1995: 59).

Gre za bolj ali manj enake kazalce, ki jih Evans (2004) imenuje mnenjski indikatorji in ki vplivajo na volilno (ne)udeležbo. Ključno vprašanje je, ali je nizka volilna udeležba simptom ali posledica »bolezni demokracije«?!

8.2 Vpliv volilne abstinence na legitimnost političnega sistema

Nizka volilna udeležba pa vzbuja tudi dvome o legitimnosti izvoljenih voditeljev. Udeležba na volitvah in drugih oblikah neposrednega izražanja volje volivcev tako velja za enega najznačilnejših indikatorjev legitimnosti političnega sistema. Večja ko je udeležba- višja naj bi bila legitimnost sistema (Fink- Hafner 1993: 23).

Po Lipsetu predstavlja legitimnost »zmožnost producirati in vzdrževati prepričanje, da so obstoječe politične institucije za družbo najprimernejše« (Lipset v Tomšič 2002: 36). Poenostavljeno rečeno, legitimnost pomeni, da prebivalstvo odobrava institucije, postopke, norme in vrednote danega sistema vladanja. »Legitimnost demokratičnega sistema predpostavlja konsenz v smislu zavezanosti državljanskega telesa temeljnim demokratičnim normam in principom ter pripoznanja tovrstne oblike politične ureditve kot edine sprejemljive alternative.« (Tomšič 2002: 37) Gre za t.i. difuzno politično podporo, ki pomeni splošno podporo ureditvi in ni odvisna od podpore oz. zadovoljstva z aktualno oblastjo. Daljša kot je demokratična tradicija neke dežele, večja je verjetnost ohranjanja stabilnosti visoke difuzne podpore ureditvi.

Ključno pa je vprašanje ali naraščanje volilne abstinence kaže na krizo legitimnosti; to je krizo legitimnosti, ki jo razumemo kot izgubo vdanosti demokraciji.

Easton je tako pri poizkusu operacionalizacije teorije krize in možnosti njene empirične potrditve namesto pojma legitimnosti uporabil pojem »podpore« (support) demokratičnemu sistemu, pri čemer je demokracijo obravnaval kot vrednoto s pomočjo koncepta podpiranja demokratičnega sistema in koncepta zaupanja v (demokratične) institucije države (Easton v Rus in Toš 2005: 299). Padec podpore demokratičnemu sistemu in zaupanja v ključne državne institucije pa se izraža tudi kot volilna abstinence (ali obratno!).

8.3 Vpliv volilne abstinence na stabilnost političnega sistema

Od zaupanja množice v legitimnost demokratične ureditve je odvisna tudi stabilnost demokracije (Kaase, Newton in Toš 1995/99: 25).

Politična stabilnost se pojmuje v demokratičnem smislu kot stanje politične ureditve z razvito oz. kvalitetno demokracijo. Koncept (demokratične) politične stabilnosti sestoji iz treh dimenzij¹³:

- obstojnost sistema (ki se navezuje na pojmovanje politične stabilnosti v smislu trdnosti demokratičnih principov izvajanja oblasti oz. vztrajnosti demokratične ureditve kot celote. Gre za legitimnost politične ureditve, odsotnost realnih alternativ in groženj demokratični ureditvi ter stabilnost vladanja- kratkotrajne vlade veljajo za indikator šibkega delovanja demokracije in vzbujajo upadanje zaupanja v demokracijo);
- inkluzivnost (Gre za vključenost kar najširšega števila ljudi v politično odločanje, pri čemer se upošteva njihova individualnost in iz nje izhajajoča medsebojna različnost ter avtonomnost glede njihove vloge v političnem življenju. Njena glavna elementa sta participacija in kompetitivnost političnih akterjev.) in
- efektivnost (učinkovitost- v smislu sposobnosti za sprejemanje in uveljavljanje ustreznih odločitev) (Tomšič 2002: 4).

Stabilnost demokratičnega političnega sistema je povezana tudi z volitvami, ki naj bi prispevale k stabilnemu političnemu sistemu v smislu splošnega gledanja- stabilnih političnih razmer (Kramberger in Kropivnik 1992: 741). Vendar pa, kot pravi Dahrendorf, svobodne in poštene volitve so zgolj nujni pogoj, pomemben dodatni pogoj je še volilna udeležba (kolikšna je, kdo je volil in kdo ne) (Dahrendorf v Rus in Toš 2005: 298).

Participacija državljanov na volitvah je eden od kriterijev stabilnosti demokracije (Powell v Fink- Hafner 1993: 22).

8.4 Vpliv volilne abstinence na reprezentativnost političnega sistema

Nizka volilna udeležba pa vzbuja tudi dvome o reprezentativnosti oblasti.

Reprezentativno demokracijo (parlamentarno demokracijo) razumemo kot kategorijo političnega sistema- na makroravni, ki preko izvoljenih predstavnikov zastopa in predstavlja

¹³ Omenjena klasifikacija je do neke mere arbitrarna, saj se določeni aspekti posameznih dimenzij medsebojno prekrivajo, kot tudi, da so med seboj povezani

ljudstvo; ki jo Rus in Toš pojasnjujeta kot obliko »samoupravljanja«, v tem primeru gre za »makrodemokracijo«. Rus in Toš pa ugotavljata, da je »samoupravljalna makrodemokracija« v zastoju. To bi lahko dokazovalo tudi naraščanje volilne abstinence. Na mesto makrodemokracije prihaja »mikrodiktatura«, v kateri prevladujejo avtoritarni kapitalski modeli upravljanja (Rus in Toš 2005: 276).

Za ZDA Sartori ugotavlja, da v treh med seboj povezanih relacijah bistveno odstopajo od vseh preostalih demokracij, namreč po velikem deležu nevolivcev, po tem, da imajo politične stranke zelo nizko mobilizacijsko moč in da je ideološka polarizacija volivcev zelo nizka. Sprašuje se: »Ali bi iz tega lahko sklepali, da sistem reprezentativne demokracije krni?« (Sartori v Rus in Toš 2005: 275).

Kriterij reprezentativnosti je uveljavljen takrat, ko se v reprezentativnih telesih zrcali struktura družbenih interesov in ko so ustrezno zastopane tudi manjšine. Vendar pa vemo, da zmanjševanje volilne udeležbe pomeni izrinjanje določenih delov prebivalstva iz politike. Praksa kaže, da neenakost zastopanosti in vpliva nista naključno razporejeni, ampak sta sistematično usmerjeni v korist privilegiranih državljanov- tistih z višjimi dohodki, boljše izobrazbo- in zoper manj privilegiranim državljanom. Revni in neizobraženi se nagibajo k politični pasivnosti in se s tem odpovedujejo političnim pravicam. Ta skupina pogloblja problem politične izključenosti (Evans 2004; Brezovšek 2003; Rus in Toš 2005).

Dejstvo je namreč, da v primeru, ko določena družbena skupina ne sodeluje v procesih odločanja, njene pravice in interesi ne morejo biti ustrezno zastopani v teh procesih (Dahl v Tomšič 2002: 41). To vodi bodisi v popolno socialno izključenost takšnih skupin bodisi v paternalistično skrbništvo vladajočih krogov nad njimi, kar jih ohranja v položaju odvisnosti in nezmožnosti odločanja o svoji usodi.

Volitve so manj neenake od drugih oblik participacije, vendar še zdaleč niso nepristranske. In kjer sta na daljše obdobje raven volilne udeležbe in razredne neenakosti močno in negativno povezani: »Kadar se volitev udeleži (sorazmerno) veliko državljanov, bolje predstavljajo volilno telo kadar takrat, kadar voli manj ljudi.« (Rosenstone in Hansen v Lijphart 1997: 525) Oblast pa je v primeru, če voli več državljanov, tudi bolj reprezentativna. Zato je po mnenju Lijpharta nizka volilna udeležba resen demokratični problem. Pomeni nezadostno udeležbo, ki je sistematično pristranska do manj premožnih državljanov. Nezadostna udeležba pa pomeni nezadosten politični vpliv (Lijphart 1997: 524). Tako po mnenju Teixeira ni zaskrbljujoč samo upad volilnih razmerij, pač pa neenako razmerje upadanja udeležbe v socialnih skupinah. Upad je najbolj drastičen pri skupinah, ki se že tako ali tako verjetno ne bi udeležile volitev (revni, manj izobraženi, manjšine, mladi) (Teixeira v Vreg 2004: 57).

Drugi razlog, ki ga navaja Lijphart, zakaj bi morala biti nizka in neenaka volilna udeležba velika skrb, je v tem, da ima to, kdo voli in kdo ne, pomembne posledice na to, kdo bo izvoljen, in na vsebino javne politike (Lijphart 1997: 529). V. O. Key je ugotavljal, kakšen je pomen skupinskih razlik pri glasovanju in neglasovanju? In ugotovil je, da »politiki in funkcionarji v resnici nimajo nikakršne obveznosti, da bi se morali meniti za razrede in skupine državljanov, ki ne volijo« (Key v Lijphart 1997: 529). Saj so izvoljeni odgovorni le svojemu volilnemu telesu. Kar je Walter D. Burnham podkrepil: »če ne voliš, tudi nisi pomemben« (Burnham v Lijphart 1997: 529). Glas in izstop (»Voice« and »Exit«) sta pogosto alternativni možnosti za uveljavljanje vpliva, toda pri volitvah možnost izstopa ne nudi nikakršnega vpliva; samo glas ima lahko vpliv.

Ruy A. Teixeira povzema sklepe velikega števila študij v naslednje besede: »Vsi nam pripovedujete podobno zgodbo: nevolivci so nekoliko bolj liberalni od volivcev glede političnih vprašanj, ki zadevajo ekonomsko vlogo države... in vsi se strinjajo, da večina teh razlik ni velikih in da ima torej odsotnost nevolivcev z volišč najbrž majhen neposreden učinek na politični output vlade. Toda velja opozoriti, da je običajno odkritje, da pride do majhnih razlik, namesto da ne bi bilo razlik, in da te majhne razlike, kot pričakujemo, navadno pomenijo, da imajo manj privilegirani državljani bolj levičarska stališča« (Teixeira v Lijphart 1997: 530). Tako bi lahko posredno (hipotetično) sklepali, da je ob nizki volilni udeležbi volilni izid ugodnejši za desne stranke. Teixeira pa trdi, da večine volilnih izidov udeležba ne določa v pomembnejšem smislu. Vseeno pa Teixeira priznava, da na dolgi rok nizka volilna udeležba lahko prispeva k problemu nereprezentativne politične agende, kajti nevolivci in volivci so nagnjeni k temu, da se sistematično razlikujejo drug od drugega v lastnostih, ki odražajo individualne potrebe in interese, tudi če se njihove specifične politične preference na splošno ne razlikujejo (ibid.).

Alexander Pacek in Benjamin Radcliff sta v svoji raziskavi leta 1995 odkrila morda najbolj prepričljiv dokaz o močni in neposredni zvezi med udeležbo in podporo strankam levo od centra. Analizirala sta vse državne volitve v 19 industrijskih demokracijah od 1950 do 1990 in odkrila, da so, v skladu s hipotezo, glasovi levih strank neposredno odvisni od udeležbe. Levi delež celotnih glasov se je povečal skoraj za tretjino odstotne točke za vsako odstotno točko porasta udeležbe (Pacek in Radcliff v Lijphart 1997: 530).

9. MOŽNI MEHANIZMI MAKSIMIZIRANJA VOLILNE PARTICIPACIJE

Predpogoj, da lahko iščemo možne mehanizme maksimiranja volilne participacije in dosežemo njeno povečanje, je, da, prvič, poznamo razloge oz. vzroke zakaj se nekdo udeleži volitev, drugi pa ne, in drugič, kdo so volilni abstinenti.

Moramo pa tudi vedeti, kaj želimo doseči z maksimiranjem volilne udeležbe. Eden od ciljev je narediti volitve bolj enake, saj vemo, da so volitve pristrane do deprivilegiranih družbenih skupin (revni, neizobraženi, etnične manjšine). Demokratični cilj bi ne smel biti samo vsesplošna volilna pravica, ampak vsesplošna oz. skoraj vsesplošna volilna udeležba- v skladu s Tingstenovim »zakonom disperzije«, ki trdi, da je verjetnost razlike pri volilni udeležbi manjša, kolikor višja je splošna participacija. Drugi izjemno pomembni razlog cilja po maksimalni udeležbi pa je seveda demokratična legitimnost (Hasen in Teixeira v Lijphart 1997: 526).

Na mestu pa je tudi vprašanje, kakšne spremembe bi povzročila mobilizacija nevolivcev? Lahko tudi negativne. Tako v delu demokratične politične teorije participacija državljanov ni nikoli bila sprejeta kot nekaj enoznačno zaželenega. Mnogi so namreč opozarjali na nevarnost artikulacije ekstremističnih idej in s tem razmaha političnega radikalizma, o katerem so pričale izkušnje dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja, ko so velik del Evrope preplavila tako desno kot levo usmerjena protidemokratična gibanja.

Na podlagi študij od tridesetih do osemdesetih in devetdesetih let 20. stoletja, kar precej vemo o **institucionalnih mehanizmih**, ki lahko povečajo udeležbo, na primer nezapletena pravila o registraciji volivcev, sorazmerno nepogoste volitve, volitve ob koncu tedna, izvajanje manj pomembnih volitev sočasno z najbolj pomembnimi državnimi volitvami, proporcionalni volilni sistem in obvezna volilna udeležba.

»Kadar iščemo zdravila za neglasovanje, so institucionalni dejavniki posebej pomembni.« (Lijphart 1997: 534) Ko primerjamo udeležbene variacije med državami in po družbenih značilnostih posameznikov, Franklin ugotavlja, da se udeležba mnogo bolj razlikuje po državah, kot se med različnimi tipi posameznikov. Meni, da je za razširitev udeležbe na volitvah v državi z nizko udeležbo veliko bolj obetajoče izboljšati institucionalni kontekst, kot pa dvigniti raven izobrazbe in političnega zanimanja, zato ker so pravila in institucije, vsaj načeloma, bolj podvržena manipulaciji kot posameznikovo vedenje (Franklin v Lijphart 1997: 534).

9.1 Poenostavitev pravil o registraciji

Eden od predpogojev, da lahko volimo je, da smo evidentirani kot volivci. Za ZDA je znano, da nadležne registracijske zahteve že dolgo odvrčajo ljudi od volitev, ki ga raziskave navajajo kot glavnega zaviralca volilne udeležbe. Petnajst odstotkov, po mnenju Lijpharta (1997: 535), je nekako maksimalna korist, ki bi jo lahko dosegli s pomočjo registracijskih reform, kljub temu pa bi ZDA ostale daleč pod povprečno udeležbo v sodobnih demokracijah. Registracijske reforme pa so nepomembne za večino drugih zahodnih demokracij, kjer registracija ne predstavlja velikega problema, saj je le-ta avtomatična oz. je odgovornost države!

9.2 Proporcionalni volilni sistem (PR)

Drugi pomembni institucionalni mehanizem, ki vpliva na udeležbo, je volilni sistem. Proporcionalni volilni sistem (PR) navadno stimulira volivčevo sodelovanje, ker daje volivcem več izbire in odstrani problem zapravljenih glasov. Nekatere študije so ocenile, da je porast udeležbe zaradi PR nekje med 9 in 12 odstotkov¹⁴ (Lijphart 1997: 535). Po oceni IDEA glede vpliva na volilno udeležbo v državah članicah EU pa uporaba PR sistema (če gledamo neodvisno od ostalih faktorjev) povečuje udeležbo za 8,8 odstotnih točk ([PRILOGA D](#)). Z volilnim sistemom pa je povezana tudi (de)personalizacija volitev. Ožji pomen personalizacije je v tem, da volivec na volitvah, torej pri samem glasovanju lahko glasuje o osebah, ne pa samo o strankarskih listah. Vprašanje personalizacije volitev se kaže predvsem v dveh elementih volilnega sistema in sicer pri kandidiranju in pri glasovanju (Grad 2004: 68). Vemo, da je večinski volilni sistem bolj personificiran kot proporcionalni, pri katerem se glasuje o kandidatnih (strankarskih) listah, zato se v PR marsikje uvaja preferenčni glas¹⁵. Večja personalizacija volitev tako spodbudno deluje na volilno udeležbo.

9.3 Relativno redke volitve

Močan negativen vpliv na udeležbo ima tudi pogostost volitev. Tako imajo v ZDA in Švici najpogostejše volitve in verjetno tudi to vpliva na nizko volilno udeležbo. Najbolj verjetna razlaga je utrujenost volivcev ali pa dejstvo, da pogoste volitve povečujejo stroške glasovanja.

¹⁴ Te ocene blagodejnega učinka PR temeljijo na najpomembnejših državnih volitvah. Nasprotno je na drugorazrednih volitvah, ki uporabljajo PR, raven volilne udeležbe mnogo manj impresivna.

¹⁵ Bistvo takega načina glasovanja je v tem, da volivec sicer glasuje za stranko, vendar pa lahko odloča tudi o tem, katere osebe bodo izvoljene, če bo seveda stranka dobila dobolj glasov.

Teorija racionalne izbire nas pripelje do pričakovanja, da bodo sočasne volitve povečale udeležbo, saj se korist volitev tako poveča, medtem ko ostanejo stroški skoraj isti. Zlasti drugorazredne volitve bi morale imeti boljšo udeležbo, kadar so povezane s prvorazrednimi volitvami. Tako npr., če bi bile volitve v spodnji dom kongresa na vsaka štiri leta, hkrati s predsedniškimi, bi bila povprečna volilna udeležba okrog 54 odstotkov (graf 5.2).

Na vprašanje, zakaj ima Švica nizko volilno udeležbo, Evans (2004: 168) odgovarja, da je to v neki meri posledica neposredne demokracije, kjer se državljani na referendumih neposredno odločajo o večini vladnih politik. Tako niti ni tako pomembno, kdo je na oblasti in kako legitimna in reprezentativna je oblast, saj o določenih odločitvah vlade odloča še ljudstvo. Vendar pa številni in pogosti referendumi povzročajo zasičenost ljudi s politiko in sprejemanjem političnih odločitev.

Glede zveze med volilno udeležbo in direktno demokracijo pa Evans (2004: 168) pravi, da je srednja mera direktne demokracije zdrava za oživitev političnega sistema in volilne udeležbe, saj so državljani na ta način bolj vpeti v politični proces, so bolj zainteresirani in informirani glede političnega dogajanja, saj sami sprejemajo politične odločitve.

9.4 Manjši ukrepi, ki spodbujajo glasovanje

Deželan (2005: 154) govori o t.i. situacijskih dejavnikih. Tako na primer voljenje po pošti, doma, v tujini, predčasno; čas odprtosti volišč za oddajo glasov; lažji dostop na volišča (ki bi omogočil lažje voljenje starejšim in invalidnim osebam); načrtovanje volitev za konec tedna namesto na delovne dni (V ZDA so volitve v torek!) lahko tudi prinesejo majhno, vendar pa odločilno spodbudo za udeležbo. V Avstriji, Belgiji, Franciji, Nemčiji, Italiji npr. je vsaj eden od volilnih dni za konec tedna. Volitve na nedelovni dan povečujejo (neodvisno od ostalih faktorjev) udeležbo za 3,9 odstotne točke ([PRILOGA D](#)).

9.5 Obvezne volitve

Najmočnejši izmed vseh institucionalnih faktorjev pa so obvezne volitve, ki naj bi učinkovito in dosledno povečevale udeležbo. Obveznost volitev (neodvisno od ostalih faktorjev) povečuje volilno udeležbo za 5,3 odstotne točke ([PRILOGA D](#)). Njihove prednosti, po mnenju Lijpharta (1997: 524) daleč presegajo normativne in praktične ugovore.

Mnoge študije so ugotovile, da je obvezna volilna udeležba posebej učinkovita metoda doseganja visoke udeležbe- kljub na splošno nizkim globam (primerljivimi z globami za napačno parkiranje), ohlapnemu izvajanju (večji prizanesljivosti kot pri uveljavljanju pravil za parkiranje) in tajnosti glasovanja (kar pomeni, da glasu ni mogoče kar tako izsiliti).

Obvezne volitve torej ni prava oznaka (Lijphart 1997: 524). V praksi je mogoče zahtevati samo udeležbo na voliščih; zato je najmanj vsiljiva, vendar učinkovita oblika obveznih volitev zahteva, da se na dan volitev človek pojavi na volišču, ne da bi se moral podpisati ali celo sprejeti volilni listič¹⁶. Razen tega, da učinkovito izboljšuje udeležbo v praksi, je zelo močna tudi temeljna logika obveznih volitev kot egalitarnega instrumenta.

Najpomembnejši argument v korist obveznih volitev je njihov prispevek k visoki in sorazmerno izenačeni udeležbi volivcev. Obvezne volitve bi lahko imele ugoden vpliv na zmanjšanje vloge denarja v politiki. Če skoraj vsak voli, niso potrebna velika sredstva za kampanjo, da bi volivce spravili na volišča. Gosnell pravi, da so volitve zato cenejše, bolj poštene in bolj reprezentativne (Gosnell v Lijphart 1997: 539). Obvezne volitve bi lahko tudi preprečile napadalno oglaševanje- na ta način pa zmanjšale cinizem in nezaupanje, ki ga vsebuje.

Najpomembnejši argumenti proti je, da obvezne volitve silijo na volišča ljudi, ki imajo premalo političnega interesa in znanja in ki verjetno ne bodo oddali dobro premišljenega glasu ter tako »pokvarili volitve« (Evans 2004: 160). »Nezaželen ali brezbrizen glas je tudi nepremišljen glas« (Abraham v Lijphart 1997: 540). Ta ugovor pa pri tem ne upošteva, da bi bilo obvezno glasovanje lahko tudi spodbuda za boljšo informiranost. Vendar pa uvedba obveznih volitev tudi ne bi bistveno spremenila pogleda oz. odnosa ljudi do politike, politikov in političnih odnosov.

9.6 Uvedba dodatnih (institucionalnih) kanalov volilne participacije:

9.6.1 Elektronsko voljenje oziroma E-volitve

»Ker je ponujen še nov dodatni način glasovanja, obstoji verjetnost, da bi bila volilna udeležba višja zaradi dane možnosti uporabe IKT (informacijsko-komunikacijske tehnologije) v postopkih volitev.« (Grad, Lukšič in Zagorac 2003) Uvedba IKT bi vsekakor pomenila velik korak naprej k uresničevanju volilne pravice tistih volivcev, ki na dan glasovanja iz kakršnikoli razlogov niso v državi.

Koristi, ki jih elektronski način glasovanja prinaša, so večplastne in nedvomno vplivajo tudi

¹⁶ Celó v Avstraliji, kjer volivec praviloma mora spustiti glasovnico v volilno skrinjico, obvezne volitve niso pravilna oznaka, kajti zakon zahteva, da se volivci pojavijo na volišču in vzamejo volilni listič. Od njih se ne zahteva, da glasovnico izpolnijo in imajo vso pravico, da ne volijo, tako da odvržejo neizpolnjeno in neveljavno glasovnico v skrinjico. To je njihova absolutna pravica, ki pa jo izkoristi zelo majhno število ljudi (Puplick v Lijphart 1997: 526).

na pozitivno oceno učinkovitosti volilnega sistema kot takega. Poveča možnosti za udeležbo na volitvah, po izkušnjah drugih držav¹⁷ sodeč, dejansko dvigne volilno udeležbo, izboljša se kvaliteta samega volilnega procesa, izključuje možnosti človeške napake, zmanjša število neveljavnih oz. praznih glasovnic oz. jih lahko celo ukine, nenazadnje zmanjša stroške organizacije in izpeljave volitev (še le po določenem času) in poveča možnosti večje stopnje demokratičnosti volitev. Z uspešnim uvajanjem elektronskega glasovanja se lahko vzpostavi višja stopnja legitimnosti volilnega sistema, politične ureditve, politične elite, ki je na oblasti itd. Po drugi strani pa se lahko z minimalnimi tehničnimi, postopkovnimi, sistemskimi ipd. napakami in nedorečenostmi ta legitimnosta močno okrni, ter se zgubi tudi potrebna stopnja zaupanja volivcev (vsaj za določen čas) za uvajanje informacijsko komunikacijske tehnologije v politični prostor sploh (Grad, Lukšič in Zagorac 2003).

Problem tehnoloških rešitev volilne abstinence pa je tudi v tem, da tisti, ki bi uporabljali nova orodja voljenja (npr. internet, mobilni telefon ali digitalno televizijo), volijo že zdaj. Kritične skupine, med katerimi je abstinence največja (starejši, etnične manjšine, manj izobraženi, ruralno prebivalstvo) pa so hkrati tudi skupine, ki v najmanjši meri uporabljajo IKT, so »elektronsko nepismene« in nimajo dostopa do nje. Tako uvedba e- volitev ne bi imela učinka na te skupine oz. na zmanjšanje volilne abstinence. Bi pa e- volitve lahko bile bolj privlačne drugi veliki skupini abstinentov- mladim, za katere je uporaba IKT postala poglavitni način komuniciranja in stil življenja (Evans 2004; Bittiger 2004)

Vendar pa se v zvezi z e- volitvami pojavljajo tudi številni pomisleki, predvsem v zvezi z zagotavljanjem svobodne volilne pravice in z njo povezano tajnostjo glasovanja. Pri manualnem glasovanju je tajnost glasovanja in s tem tudi svobodna volilna pravica zagotovljena s samo prisotnostjo volilnih organov in z njihovo pravico in dolžnostjo, da v primeru kršenja teh pravic pokličejo na pomoč tudi policijske organe. Pri glasovanju s pomočjo IKT se takšna možnost spremljanja in nadzora volilnih organov zmanjša, manj v

¹⁷ Projekte pilotskih e-volitev so v letih 2001 in 2002 izvedli v Franciji, Italiji in na Poljskem, leta 2003 tudi v Španiji. Na Švedskem, Portugalskem in Irskem pa je elektronsko glasovanje še v testni fazi. V letu 2003 so pilotske elektronske volitve izpeljali v 17 lokalnih področjih v Veliki Britaniji. V Swindonu je elektronsko glasovalo kar 10.000 volivcev, kar pomeni kar 75 odstotno povečanje glede na prejšnje obdobje. 6895 volivcev je glasovalo preko interneta, 2792 preko telefona, 339 preko digitalne televizije in 163 preko terminalov na javnih mestih. Na celotni ravni je na izbranih lokalnih volitvah preko različnih elektronskih medijev glasovalo okoli 20 odstotkov vseh volilnih upravičencev (Grad, Lukšič in Zagorac 2003: <http://e-uprava.gov.si/eud/e-uprava/evolitve-priloga1.doc>).

primeru uporabe kioskov (avtomati na javnih mestih) in bolj v primeru možnosti glasovanja na domu s pomočjo osebnega računalnika (Grad, Lukšič in Zagorac 2003).

Lahko rečemo, da nedvomno zakonske ovire nekaj prispevajo k zmanjšanju volilne udeležbe, po drugi strani pa ne gre pretiravati z njihovim vplivom. V zadnjih desetletjih se je višina zakonskih ovir v ZDA bistveno zmanjšala: po drugi svetovni vojni opazimo širok razcvet političnih gibanj, skupaj s širokim aktiviranjem ženskih in manjšinskih skupin; brisanje številnih formalnih ovir, denimo volilnega davka, ki je bil v južnih državah v veljavi vse do šestdesetih let 20. stoletja, ter številnih zunajzakonskih pravil, ki so onemogočale volitve številnim črncem na jugu, pa volilna udeležba vseeno pada. Tudi raziskava *Nonvoters: America No-Shows* je pokazala, da zmanjšanje proceduralnih ovir ni odgovor sam po sebi, saj je več nevolivcev, na vprašanje, zakaj se niso udeležili volitev, reklo, da so se zavestno odločili abstimirati (58%) kot pa, da jim je kaj preprečilo iti na volitve (40%) (Doppelt in Shearer 2001).

9.7 Individualni neinstitucionalni mehanizmi spodbujanja volilne udeležbe

V preteklih letih je Center za proučevanje ameriškega volilnega telesa namenil kar nekaj sredstev za spremembe v volilnih procedurah, ki naj bi povečale volilno udeležbo, kot je npr. »Motor-Voter Law« (ki naj bi olajšal registracijo). Nažalost pa študije Centra kažejo, da so imele te spremembe le minimalen efekt. Dejansko celo inverzen. Curtis Gans, vodja raziskav, je glede tega povedal, da problem nizke volilne udeležbe ni proceduralne narave pač pa motivacijske, za kar pa ne obstaja hitro zdravilo (Gans v McCarthy 1998).

Posamezniki bi se morali zavedati svoje vloge državljana, mobilizacijski vzvodi bi morali temeljiti na osrednjih temah in problemih, pomembnimi za javnost, spremeniti bi se moral način medijskega poročanja- celovito, nepristransko informiranje; doseči je potrebno splošno zaupanje v častnost političnega upravljanja.

Samo z aktivnimi udeleženci v civilni družbi- vključenimi v četrtne, verske, lokalne skupnosti, volontersko delo- v okviru katere se oblikuje agenda problemov in rešitev zanje, in v kateri posamezniki aktivno sodelujejo, pomagajo, delajo ter tako dobijo občutek koristnosti za družbo, skupnost, in se v večji meri zavedajo politične realnosti in so zaradi tega v večji meri stimulirani za politično akcijo- je mogoče povišati volilno udeležbo. (Družbena angažiranost v civilni družbi kot spodbujevalec politične angažiranosti!)

Poročilo Centra pa omenja tudi pomen državljanske vzgoje, s pomočjo katere bi pri mladih dosegli večjo zavest o vlogi državljana, ter vključevanje v socialna omrežja že v času

izobraževanja. Televizija je postala močan distraktor in izolator, ki posameznikom odvzema ure in ure prostega časa, ki bi jih lahko porabili družbeno koristno (McCarthy 1998).

9.7.1 »Kids Voting Program«

V številnih šolah po ZDA (od leta 1992) tako izvajajo »Kids Voting Program«, katerega namen je že v zgodnejši dobi posameznika doseči zavest o pomembnosti državljanske participacije in se spopasti s problemom politične otopelosti in apatije ter porasta volilne abstinence. V bistvu gre za institucionalni proces, ki podpira participacijo volivcev z omogočanjem povečevanja njihovega političnega znanja in izkušenj s političnimi procesi. Z implementacijo volilnega programa za otroke, naj bi se učenci in dijaki naučili kako poteka volilni proces, postali družbeno odgovorni, boljše informirani in na državo misleči odrasli, ki bodo aktivno participirali v demokratičnem procesu. V okviru tega programa se izvajajo predavanja o volilnem sistemu, volilni zakonodaji, predstavijo se kandidati za posamezne funkcije, volilne teme in se na dan rednih volitev na istih voliščih simulirajo volitve, na katerih glasujejo učenci kot odrasli.

Povolilna študija je celo pokazala, da se je volilna udeležba staršev v volilnih okrožjih, kjer se je izvajal »Program otroškega voljenja« v primerjavi z okrožji, ki niso bila vključena v program, zvišala za 2,6 odstotkov. Volilna udeležba med mladimi volivci, ki so bili vključeni v program pa se je povečala za 7-10 odstotkov. Leta 2000 je bilo v program vključenih 150 tisoč, leta 2002 pa že 300 tisoč otrok (The Resource Center).

Tudi raziskava LeDuca in Pammeta je, glede vprašanja, kako spodbuditi ljudi k voljenju, pokazala, da bi morali izboljšati izobraževanje, informiranje (kar je izpostavila več kot polovica nevolivcev), tako na splošno kot v šolah. Več poudarka bi moralo biti na osebnem doprinosu, koristih posameznikove udeležbe v političnem procesu (LeDuc in Pammet 2003).

V nasprotju s Franklinom (Franklin v Lijphart 1997: 534) lahko rečemo, da so neinstitucionalni mehanizmi, ki vplivajo na individualni ravni, na dolgi rok učinkovitejši v primerjavi z volilnimi reformami.

10.SKLEP

Največji problem raziskovanja volilne udeležbe je seveda razkorak med normativno opredelitvijo in stvarnostjo volilne udeležbe. Ta nam odkriva marsikateri paradoks, ki se pojavlja v praksi.

Participacija je behavioralni koncept, vendar ima močne normativne poudarke. Zelo malo ljudi misli, da je politična participacija slaba stvar. Mnogi jo priporočajo kot enega od dejavnikov uspešnosti (zahodnih) demokratičnih sistemov: zadovoljstvo s sistemom je zadovoljstvo s stopnjo in naravo participacije v njem. Drugi so prepričani, da bi se demokracija kvalitativno izboljšala in mogoče postala tudi bolj učinkovita, če bi se stopnja volilne udeležbe povečala skozi obstoječe ali pa skozi dodatno vzpostavljene kanale. Vendar pa se volilna udeležba ne povečuje, celo nasprotno.

V teoretskem okviru smo izpostavili pomen in funkcije splošne volilne pravice in volitev tako za legitimnost oblasti, obstoj pravne države, delovanje demokracije oz. za politični sistem v celoti, kot tudi za posameznika; kako dolgotrajen je bil boj, da je volilna pravica postala res splošna, da je bila podeljena kar najširšemu krogu ljudi, ne glede na premoženje, izobrazbo, spol, raso, da je postala enaka, svobodna in tajna- vendar pa volilna udeležba vseeno pada. Ravno v tem je ta paradoks: stoletni boj za splošno volilno pravico, volitve kot sinonim za demokracijo, volilna abstinenca pa narašča. Paradoks pa je tudi, da bolj ko se je širil krog volilnih upravičencev, bolj je padala volilna udeležba.

Primerjalna analiza trenda volilne udeležbe v petnajstih zahodnih demokracijah je pokazala, da se volilna udeležba dejansko kar močno na splošno zmanjšuje. Najopaznejši padec pa se je pravzaprav zgodil v zadnjih petnajstih letih, tako je šest držav doseglo vrh volilne abstinence v devetdesetih (Švica, Nizozemska, Finska, Avstrija, Portugalska in ZDA na predsedniških volitvah), šest pa je beležilo najvišjo volilno abstinenco v prvem desetletju 21. stoletja (V. Britanija, Francija, ZDA na parlamentarnih, Kanada, Irska in Nemčija); od petnajst analiziranih, je v dvanajstih državah prišlo do večjega (več kot 5%) porasta volilne abstinence glede na dolgoletno povprečje volilne udeležbe in še nekoliko večjega porasta volilne abstinence, če gledamo povprečje volilne udeležbe do devetdesetih let; in čeprav se recimo na ameriških predsedniških volitvah volilna abstinenca ni povečala za več kot 5 odstotkov, ampak 4,6 odstotke, za državo kot je ZDA to vseeno pomeni ogromno. Le štiri države, od tega Belgija z obveznimi volitvami, imajo konstantno in visoko volilno udeležbo (nad 80%) in le v Španiji se je volilna udeležba rahlo povečala (2,2%).

Lahko rečemo, da se je od devetdesetih dalje volilna udeležba v liberalnih demokracijah na splošno zmanjšala za 6 odstotkov. Povprečna volilna udeležba v 15 državah od devetdesetih dalje je tako bila 69,4 odstotkov, kar še ni zaskrbljujoče nizka volilna udeležba; čeprav je že več kot polovica držav bila pod tem povprečjem: Švica (44,2%), ZDA (51,8% in 43,3%), Portugalska (64,5%), Kanada (64,7%), Francija in Irska (65,7%), Velika Britanija (67,5%) in Finska (68,1%). Če pa primerjamo skupno povprečje volilne udeležbe do devetdesetih (76,9%) s skupnim povprečjem volilne udeležbe po letu devetdeset (69,4%) se je volilna udeležba v 15 analiziranih državah zmanjšala še za nadaljnji procent in pol, skupaj za 7,5 odstotkov. Ugotovitve torej potrjujejo našo hipotezo glede splošnega naraščanja volilne abstinence od devetdesetih let 20. stoletja naprej.

Vendar če pogledamo iz druge perspektive, volitve predstavnikov niso več (edino) sredstvo, s katerim državljani poskušajo uresničiti posamezne politike, oblike politične participacije se transformirajo. Politične preference državljanov so v vse večji meri izražene z javnomnenjskimi raziskavami in prek organizacij, ki spodbujajo določeno politiko, ne želijo pa vladati. Politične zahteve državljanov se vse bolj izražajo skozi vzpon novih političnih gibanj in organizacij, med katera spadajo razna družbena gibanja. Gre za pojav antipolitike, ki nadomešča apatičnost ljudi do standardnih centov moči in je »opozicija« raznim strankam. Čeprav obstajajo znatni »nezadovoljstveni« potenciali je očitno, da imata tako nezadovoljstvo s politiki, političnimi institucijami, s funkcioniranjem demokracije kot tudi z demokracijo samo po sebi le majhen specifičen vpliv na politične procese. Raziskava v devetdesetih, ki je zajela dolgo vrsto javnomnenjskih anket v številnih državah, je prišla do sklepa, da upadanje zaupanja v posamezne politične institucije še ni upadanje zaupanja v demokracijo kot načelo. Lahko bi rekla, da gre bolj za neskladje med demokratičnimi ideali in realno demokracijo.

Raziskave, ki so jih opravili predvsem na podlagi povpraševanja javnega mnenja, so odkrile, da živi demokracija v sožitju z zelo nizkimi stopnjami volilne participacije (vendar o tem obstajajo nasprotujoča mnenja). Potemtakem tudi ne bi mogli trditi, da je odstotek volilne udeležbe preveč trden pokazatelj stabilnosti in demokratičnosti volilnega sistema. Za ZDA je značilno, da njeni državljani sodelujejo bolj pri drugih oblikah politične dejavnosti- razreševanje problemov v lokalni skupnosti, navezovanje stikov in dialoga z izvoljenimi političnimi predstavniki- kakor pri udeležbi na volitvah.

Pri fenomenu volilne abstinence ni vedno jasno, kaj je vzrok, kaj učinek in kaj simptom. Ali volilna abstinenca povzroča zmanjšanje legitimnosti (če legitimnost razumemo kot podporo demokratičnim institucijam in vrednotam) političnega sistema ali pa zaradi zmanjšane legitimnosti političnega sistema prihaja do volilne abstinence? Nedvomno volilna abstinenca

v neki meri vpliva na legitimnost, reprezentativnost, stabilnost in demokratičnost političnega sistema, vendar brez sistematičnih znanstvenih raziskav, ni mogoče reči ali se te karakteristike političnega sistema dejansko (kvalitativno ali kvantitativno) zmanjšujejo z naraščanjem volilne abstinence; v tem pogledu ostaja naša hipoteza nepodprta z dokazi.

Raziskovanje neudeleževanja volitev oz. volilne abstinence je kompleksen in dolgotrajen proces. Že na prvi pogled se vidi, da je slika dejavnikov, vzrokov, indikatorjev volilne (ne)udeležbe široka, kompleksna in raznovrstna, sistem spremenljivk pa je odprt. Pri analizi dejavnikov volilne abstinence ugotovimo, da obstajajo številni dejavniki, ki vplivajo na to, ali bo kdo šel na volitve ali pa ne. Ugotovimo pa tudi, da so ti dejavniki v interdepedenčnem odnosu. Da vplivajo eden na drugega in so medsebojno odvisni. Tako je zaupanje v institucije del politične kulture in izraža stopnjo politične socializacije državljanov s prevladujočimi družbenimi normami. Politični interes pa je povezan z ravno izobrazbo. Višja je izobrazba posameznika, večji je njegov interes za politične zadeve. Bolj izobraženi tudi bolj uporabljajo politične medije oz. politično vsebino medijev in v končni instanci v večji meri volijo. Upadanja volilne udeležbe so zato še posebej vznemirljiva, ker je do njih prišlo kljub dramatičnim povečanjem ravni izobrazbe in ekonomske blaginje ter vzponu postmaterialističnih vrednot v vseh industrializiranih državah- to so dejavniki, za katere se na individualni ravni ve, da povečujejo in ne zmanjšujejo verjetnosti udeležbe na volitvah. Zato smo razloge za naraščanje volilne abstinence iskali drugje, v negativnem odnosu, stališčih, mnenjih potencialnih volivcev do politike, politikov in političnih institucij (apatiji, cinizmu, nezadovoljstvu, nezaupanju, razočaranju), občutkih nekompetnosti, nesmiselnosti voljenja, ki naj bi jih zaznavale javnomnejske raziskave in povolilne študije.

Iskanje t.i. mnenjskih indikatorjev volilne (ne)udeležbe na podlagi javnega mnenja je vsekakor politično relevantno, ker javno mnenje vedno na določen način vključuje odnos do oblasti, ampak je tudi politično problematično, ker je ta odnos vedno zgodovinsko pristransko določen. Izkazalo se je tudi, da je metodološko in vsebinskoanalitično sporno sklepati o vplivu negativnih občutkov in negativnega odnosa potencialnih volivcev do politike, politikov in političnih institucij na podlagi enkratnih povolilnih študij kot glavnem vzroku naraščanja volilne abstinence, tudi ko pride do izrazitejših sprememb glede na zadnji izid ter glede na povprečje več zaporednih volitev. Zato bi bila potrebna longitudinalna primerjalna mednarodna študija.

Zaključila bi s tem, da je živa demokracija odvisna od aktivnih, pozornih in kritičnih državljanov. Vendar pa se morajo kritike ter neizogibna razočaranja nad tekmovalnim političnim procesom povezati s temeljno identifikacijo ter sprejemanjem norm in institucij, če

naj se razvija demokracija. Demokracija je daleč od tega, da bi bila nujna posledica moralnega razvoja človeštva in nanjo nikoli ne bi smeli gledati kot na nekaj samo po sebi umevnega. Demokracija je vselej prizadevanje z negotovim izidom, potrebno jo je braniti in hkrati poglobljati. Ne obstaja nekaj, kar bi lahko imenovali prag demokracije, ki bi, ko bi ga enkrat prestopili, zagotovili njen nemoten nadaljnji obstoj. Kljub nasprotujočim si pogledom na posledice volilne abstinence, mislim, da negativni vplivi pretehtajo morebitne pozitivne in da je volilna udeležba oz. glasovanje na volitvah vedno »certifikat« polnega članstva v družbi, njegova vrednost pa temelji predvsem na zmožnosti vzpostavitve minimalne družbene dignitete, zato bi bilo potrebno preprečiti nadaljnje naraščanje volilne abstinence. Dolgoročno gledano je, po mojem mnenju, za povečanje volilne udeležbe temeljna predvsem participativna politična kultura oz. participativen državljan, ki mora usvojiti demokratične vrednote že v svojih zgodnjih letih.

11.LITERATURA IN VIRI

- Adam, Frane (1991): Politična participacija kot sestavina kakovosti življenja. Družboslovne razprave 8(12), 102-117.
- Bittiger, Tim (2004): Innovative Technology and its Impact on Electoral Processes. In López Pintor, Rafael and Gratschew, Maria: Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report. IDEA International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/chapter%205.pdf (5.5.2006).
- Boh, Tomaž (2002): Samopredstavitve strank in medstrankarska soočenja kot orodje političnega prepričevanja. V Fink- Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.) Parlamentarne volitve 2000, 95-114. Ljubljana: FDV.
- Brezovšek, Marjan (1990): Volitve kot demokratična institucija. V Fink- Hafner, Danica et al: Volitve '90. Prispevki za politološko analizo. Zbornik referatov, 24-28. Ljubljana: Center za politološke raziskave in Slovensko politološko društvo RI FSPN.
- Brezovšek, Marjan (1995): Politična participacija. Prispevek k analizi »participativne demokracije« Teorija in praksa 32(3-4), 199-211.
- Brezovšek, Marjan (2002): Volitve in politično predstavništvo. V Fink- Hafner, Danica in Boh, Tomaž (ur.): Parlamentarne volitve 2000, 51- 65. Ljubljana: FDV.
- Brezovšek, Marjan (2004): Problem volilne (ne)udeležbe na lokalnih volitvah in volilno ravnanje. V Brezovšek, Marjan, Haček, Miro, Krašovec, Alenka (ur.): Lokalna demokracija I: Analiza lokalnih volitev 2002, 36-47. Ljubljana: FDV.
- Chomsky, Noam (2001) Voting Paterns and Abstentions. Z Magazine, February 2001. Dostopno na <http://www.chomsky.info/articles/200102--.htm> (8.4.2006).
- Della Porta, Donatella (2003): Temelji politične znanosti. Ljubljana: Založba Sophia.
- Deželan, Tomaž (2005): Predvolilna kampanja, volilna udeležba in izid volitev. V Kustec Lipicer, Simona: Politološki vidiki volilne kampanje: Analiza volilne kampanje za volitve v Evropski parlament 2004, 154, 159-162. FDV: Ljubljana.
- Dye, Thomas R. (2004): Opinion and participation: Thinking and Acting in Politics. In Dye, Thomas R.: Politics in America, dostopno na: http://wps.prenhall.com/hss_dye_politics_5/0,7238,445463-,00.html (1.5.2006).

- Evans, Jocely A. J. (2004): Non- Voting and abstention. In Evans, Jocely A. J.: Voters & voting: an introduction, 146-172. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Ferfila, Bogomil in Kos, Marta (2002): Politično komuniciranje. Ljubljana: FDV.
- Ferfila, Bogomil (2003): Politična mobilizacija in volitve v Evropski uniji in ZDA. Javna uprava 39(2), 137-139.
- Fink- Hafner, Danica (1993): Uspešnost utrjevanja demokracije na Slovenskem- nekateri kazalci. V Problemi konsolidacije demokracije/ Politološki dnevi Ankaran '93, Ankaran, 28. in 29. 5. 1993, 19-35. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Gaber, Slavko (1996): Predstavništvo in demokracija. V Gaber, Slavko (ur.): Volilni sistemi. Zbornik, 7-31. Ljubljana: Krtina.
- Grad, Franc (2004): Volitve in volilni sistem. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Grad, Franc, Lukšič, Andrej, in Zagorac, Saša (2003): Ustavno-pravni in politološki vidiki uvajanja e- volitev v RS: študija izvedljivosti; dostopno na: <http://e-uprava.gov.si/eud/e-uprava/evolitve-priloga1.doc> (28.4.2006).
- Hafner Fink, Mitja (1990): Napovedovanje volilnih izidov: problemi raziskovanja javnega mnenja. V Fink- Hafner, Danica et al: Volitve '90. Prispevki za politološko analizo. Zbornik referatov, 105-113. Ljubljana: Center za politološke raziskave in Slovensko politološko društvo RI FSPN.
- Jalušič, Vlasta (1995): Politika kot kurba. V Štrajn, Darko: Zbornik Meje demokracije: refleksije prehoda v demokracijo, 207-226. Ljubljana: Liberalna akademija, Društvo za proučevanje politične demokracije in liberalizma.
- Južnič, Stane (1989): Politična kultura. Maribor: Obzorja.
- Kaase, Max in Newton, Kenneth (1995): Zaupanje v vlado in Toš, Niko (1999): Zaupanje Slovencev v demokratični sistem. Ljubljana: Liberalna akademija in FDV.
- Kramberger, Anton in Kropivnik, Samo (1992): Področje proučevanja političnega vedenja. Teorija in praksa 29(7/8), 741-743.
- Kropivnik, Samo (2003): Volitve in volilni sistemi. Dostopno na <http://www.sisplet.org/uploadi/editor/Volitve.DOC> (24.4.2006).
- Kustec Lipicer, Simona (2005): Usmeritve v preučevanju politoloških vidikov volilnih kampanj. V Kustec Lipicer, Simona: Politološki vidiki volilne kampanje: Analiza volilne kampanje za volitve v Evropski parlament 2004, 2-9. Ljubljana: FDV.
- Lange, Yasha in Palmer, Andrew (ur.) (1996): Mediji in volitve: zbornik. Ljubljana: FDV.
- Lijphart, Arend (1997): Neenaka participacija: nerazrešena dilema demokracije. Teorija in praksa 39(3), 524-545.

- López Pintor, Rafael (2004): Stages in the Electoral History of Western Europe. In López Pintor, Rafael and Gratschew, Maria: Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report. IDEA. Dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/chapter%201.pdf (21.3.2006).
- Lukšič, Igor (1990): Volitve kot obred in igra. V Fink- Hafner, Danica et al: Volitve '90/ Politološki dnevi Ankaran '90, Ankaran 24., 25. in 26. maj 1990, 105-113. Ljubljana: Center za politološke raziskave in Slovensko politološko društvo RI FSPN.
- Markič, Boštjan (1990): Volitve in opredeljevanje državljanov. V Fink- Hafner, Danica et al: Volitve '90/ Politološki dnevi Ankaran '90, Ankaran 24., 25. in 26. maj 1990, 105-113. Ljubljana: Center za politološke raziskave in Slovensko politološko društvo RI FSPN.
- Markič, Boštjan (1992): Politika in javno mnenje. Teorija in praksa, 29(1-2), 100-109.
- McCarthy, Abigail (1998) Dying to vote: where has all the passion gone? Commonweal August 14, 1998, Column. Dostopno na: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m1252/is_n14_v125/ai_21058763 (8.4.2006).
- Miroff, Bruce (1997) Where Have All The Voters Gone? Chapter Overview. In Miroff, Bruce, Seidelman, Raymond, Swanstrom, Todd: The Democratic Debate, Second Edition. Dostopno na http://college.hmco.com/polisci/miroff/dem_debate/2e/students/chapters/chap05/overview.html (26.4.2006).
- Parekh, Bhikhu (1996): Kulturna zamejenost liberalne demokracije. Teorija in praksa 33(3), 498- 515.
- Podunavac, Milan (1988): Politički legitimitet. Beograd: Rad.
- Rose, Richard (2004): Voter Turnout in the European Union Member Countries. In López Pintor, Rafael and Gratschew, Maria: Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report. IDEA. Dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/Chapter%202.pdf (30.4.2006).
- Rus, Veljko in Toš, Niko (2005): Vrednote Slovencev in Evropejcev: analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja. Ljubljana: FDV, IDV, CJMMK.
- Seppälä, Nina (2004): Women and the Vote in Western Europe. In López Pintor, Rafael and Gratschew, Maria: Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report. IDEA. Dostopno na

http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/chapter%204.pdf

(14.4.2006)

- Splichal, Slavko (1996): Javno mnenje- temelj ali privid demokracije. Teorija in praksa 33(3), 371- 407.
- Sruck, Vlado (1995): Leksikon politike. Maribor: Obzorja.
- Tomc, Gregor (1993): Slovenci o politiki in politikih. V Frane, Adam: Volitve in politika po slovensko: zbornik, 140-142. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Tomšič, Matevž (2002): Politična stabilnost v novih demokracijah. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Vreg, France (2000): Politično komuniciranje in prepričevanje. Ljubljana: FDV.
- Vreg, France (2004): Politični marketing in demokracija. Ljubljana: FDV.
- Zver, Milan (2002): Politična kultura in evropske integracije. Teorija in praksa 39(3), 1002-1006.

VIRI:

- Caramani, D. (2000): The Societies of Europa. Elections in Western Europa since 1815. New York, USA.
- Doppelt, C. Jack and Shearer, Ellen (2001) Nonvoters: America's No- Shows. In Publication Doppelt, C. Jack and Shearer, Ellen. Sage Publications: http://www.pewtrusts.com/misc_html/pp_medill_nonvoters.cfm (5.4.2006).
- Kids Voting program (2003). The Resource Center, Corporation for National & Community Service. Dostopno na http://epicenter.nationalservicerresources.org/index.taf?_function=practice&show=summary&Layout_0_uid1=33436 (30.3.2006).
- Kropivnik, Samo (2002) Volilni abstinenti. Center za politološke raziskave IDV FDV. Dostopno na <http://www.sisplet.org/uploadi/editor/volabs.doc> (5.4.2006).
- LeDuc, Lawrence & Pammet, Jon H. (2003) Elections and Participation: The Meaning of the Turnout Decline. Dostopno na <http://www.cpsa-acsp.ca/paper-2003/leduc.pdf> (26.4.2006).
- Post European Election 2004 Survey- Flash Eurobarometer 162. EOS Gallup Europe. Dostopno na <http://www.eosgallupeurope.com> (15.5.2006).
- Viri volilne udeležbe:
 - IDEA- International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Voter Turnout in Western Europe Since 1945: A Regional Report. Dostopno na

[http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf)

(30.3.2006).

- IDEA- International Institute for Democracy and Electoral Assistance; Voter Turnout since 1945: A Global Report. Dostopno na <http://www.idea.int/publications/vt/upload/IDEA%20database.pdf> (30.3.2006).
- Elections Resources on the Internet: <http://electionresources.org> (4.4.2006).
 - Parliamentary Elections in the United Kingdom-House of Commons Results Lookup; General Election 2005. Dostopno na: <http://electionresources.org/uk/house.php?election=2005>.
 - Federal Elections in Canada- House of Commons Results; 2004 and 2006 General Election. Dostopno na <http://electionresources.org/ca/>.
 - Elections to the Italian Parliament 2006- Chamber of Deputies Results. Dostopno na <http://electionresources.org/it/>.
 - Elections to the German Bundestag, 2005 Results. Dostopno na <http://electionresources.org/de/bundestag.php?election=2005>.
- Volilna udeležba na volitvah v Nationalrat Švicarske konfederacije leta 2003. Dostopno na <http://www.parlament.ch/e/homepage/wa-wahlenabstimmungen/wa-statistiken-diagramme/wa-statistiken-diagramme-wahlbeteiligung-ab-1919.htm> (16.4.2006).
- Volilna udeležba na ameriških predsedniških volitvah leta 2004. Dostopno na United States Elections Project http://elections.gmdu.edu/voter_turnout.html (17.4.2006).
- Volilna udeležba na volitvah v ameriški spodnji dom leta 2002 in 2004. Dostopno na <http://www.infoplease.com/ipa/AO763629.html> (18.4.2006).
- Wikipedia, the free encyclopedia. Elections by country. Dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_election_results (1.4.2006).
 - http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_general_election%2C_2004
 - http://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_Parliament_election%2C_2005

12. PRILOGE

PRILOGA A: Povprečna volilna udeležba na volitvah v petnajstih demokracijah

	1 Dolgoletna PVU (v %)	2 PVU do 90-ih (v %)	3 PVU od 90-ih dalje (v %)	Razlika v PVU (v %)	
				1-3	2-3
ZDA					
Predsedniške volitve (1948-2004)	55,1 (15)	56,4 (11)	51,8 (4)	- 3,3	- 4,6
Parlamentarne volitve (1946-2004)	47,4 (30)	48,8 (22)	43,3 (8)	- 4,1	- 5,5
Velika Britanija (1945-2005)	74,4 (17)	76,5 (13)	67,5 (4)	-6,9	- 9
Nemčija (1949-2005)	84,6 (16)	87 (11)	79,2 (5)	- 5,4	- 7,8
Francija (1945-2002)	74,8 (16)	76,9 (13)	65,7 (3)	- 9,1	- 11,2
Nizozemska (1946-2003)	86,6 (18)	83,5 (14)	77,8 (4)	- 8,8	- 5,7
Belgija (1946-2003)	92,5 (19)	92,8 (15)	91,5 (4)	- 1,0	- 1,3
Italija (1946-2006)	89,4 (16)	91,8 (11)	84,3 (5)	- 5,1	- 7,5
Švica (1947-2003)	55,8 (15)	55 (11)	44,2 (4)	- 11,6	- 10,8
Finska (1945-2003)	75,6 (17)	77,9 (13)	68,1 (4)	- 7,5	- 9,8
Švedska (1948-2002)	85,7 (18)	86,2 (14)	84,1 (4)	- 1,6	- 2,1
Irska (1948-2002)	72,6 (16)	74,1 (13)	65,7 (3)	-6,9	-8,4
Španija (1977-2005)	74 (9)	73,1 (5)	75,3 (4)	+1,3	+2,2
Portugalska (1975-2002)	74,8 (12)	82,1 (7)	64,5 (5)	-10,3	-17,6
Avstrija (1945-2002)	90,9 (18)	93,6 (13)	83,9 (5)	-7	-9,7
Kanada (1946-2006)	72,7 (20)	75,4 (15)	64,5 (5)	- 8,2	- 10,9
Povprečje (16)	75,4	76,9	69,4	-6	- 7,5

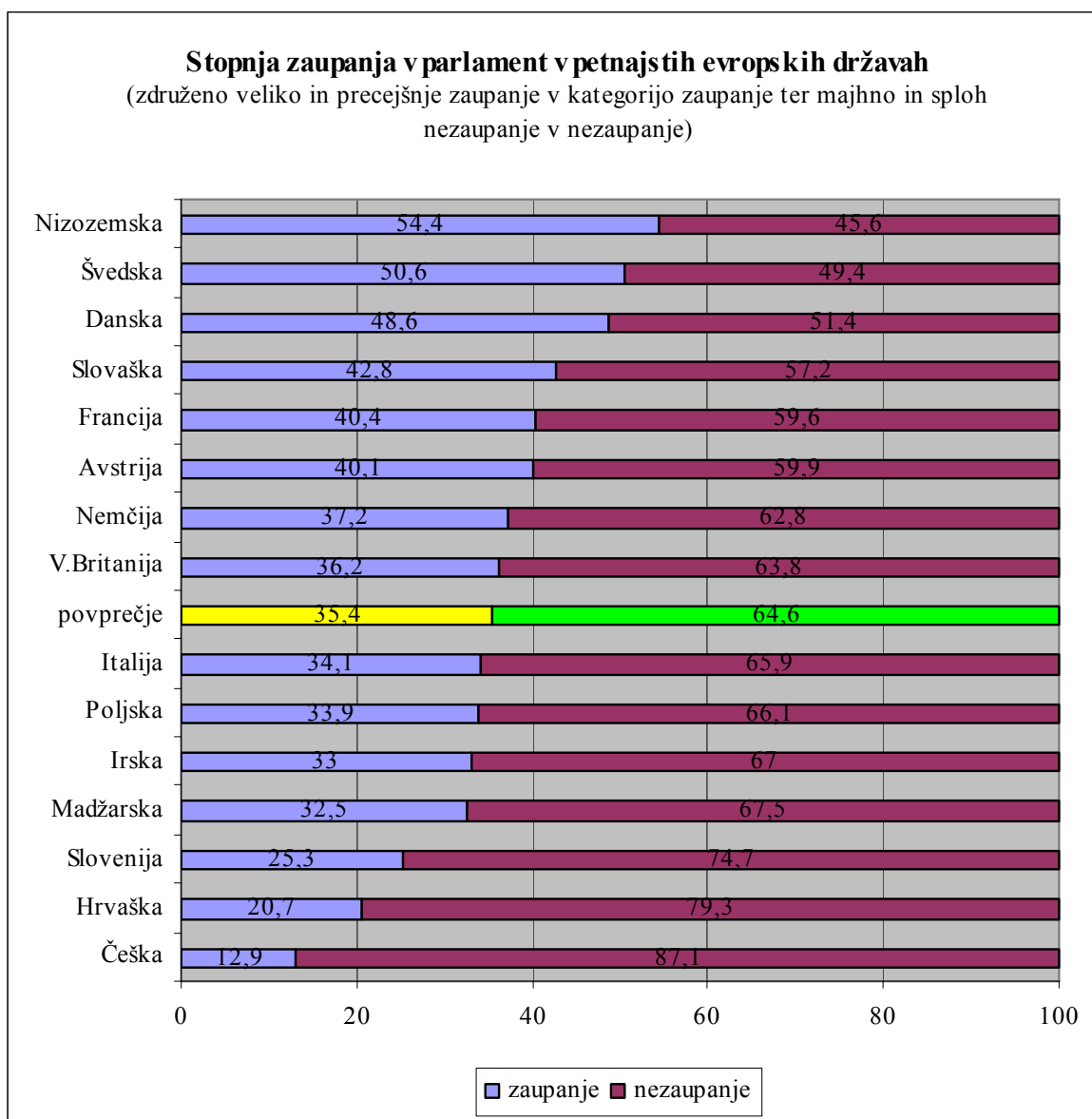
Opombe:

- * Dolgoletno povprečje volilne udeležbe (PVU) temelji na izračunu povprečja volilne udeležbe od leta 1945 oz. od prvih volitev po drugi svetovni vojni do vključno zadnjih parlamentarnih volitev v državi.
(..) Število v oklepaju za PVU pomeni število volitev.

Vir podatkov o volilni udeležbi:

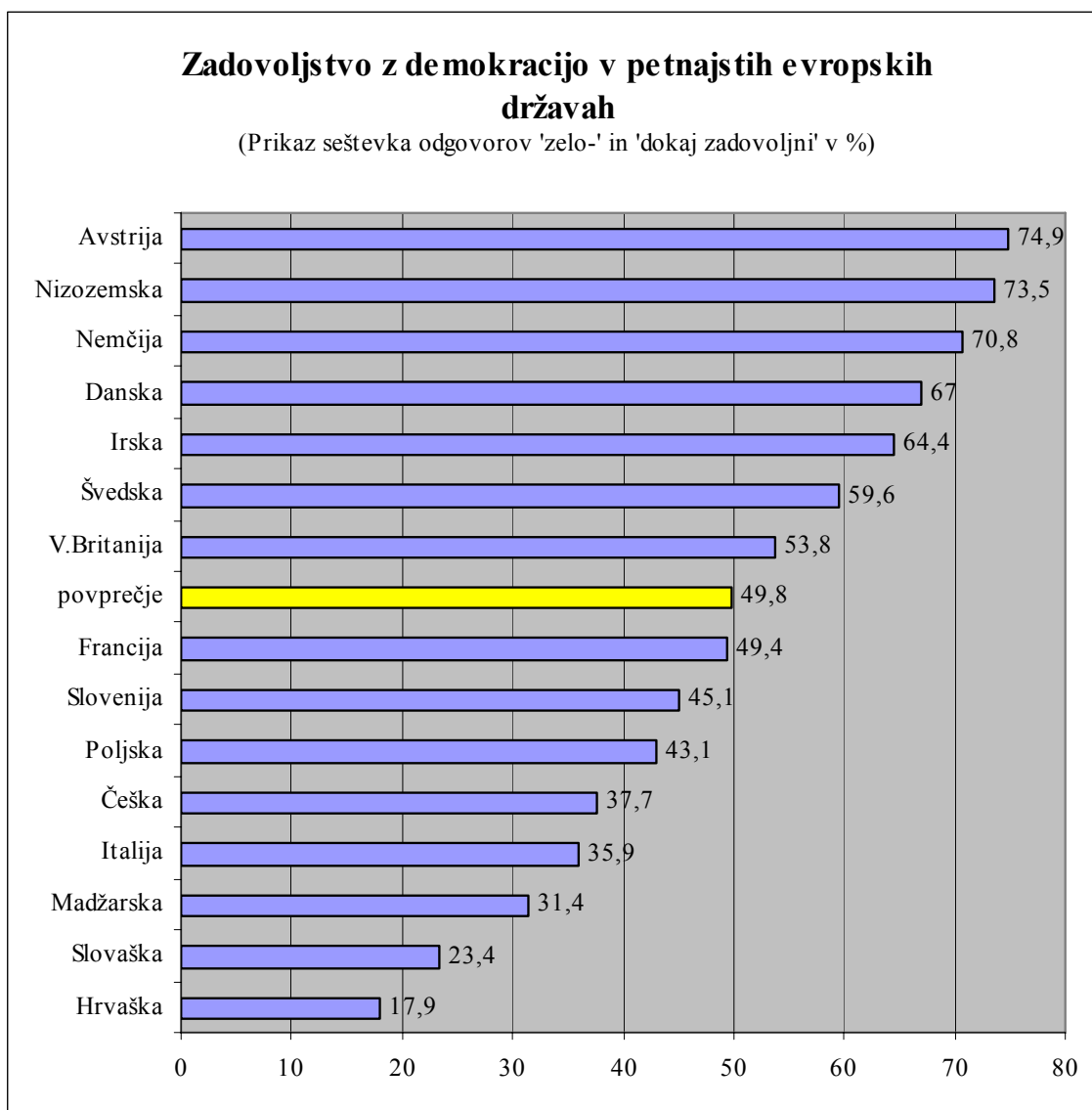
- IDEA; dostopno na <http://www.idea.int/publications/vt/upload/IDEA%20database.pdf> (30.3.2006) in [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).
- Elections Resources on the Internet. Dostopno na <http://electionresources.org> (4.4.2006).
- Wikipedia, the free encyclopedia. Dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_election_results (1.4.2006).

PRILOGA B: Stopnja zaupanja v parlament v petnajstih evropskih državah

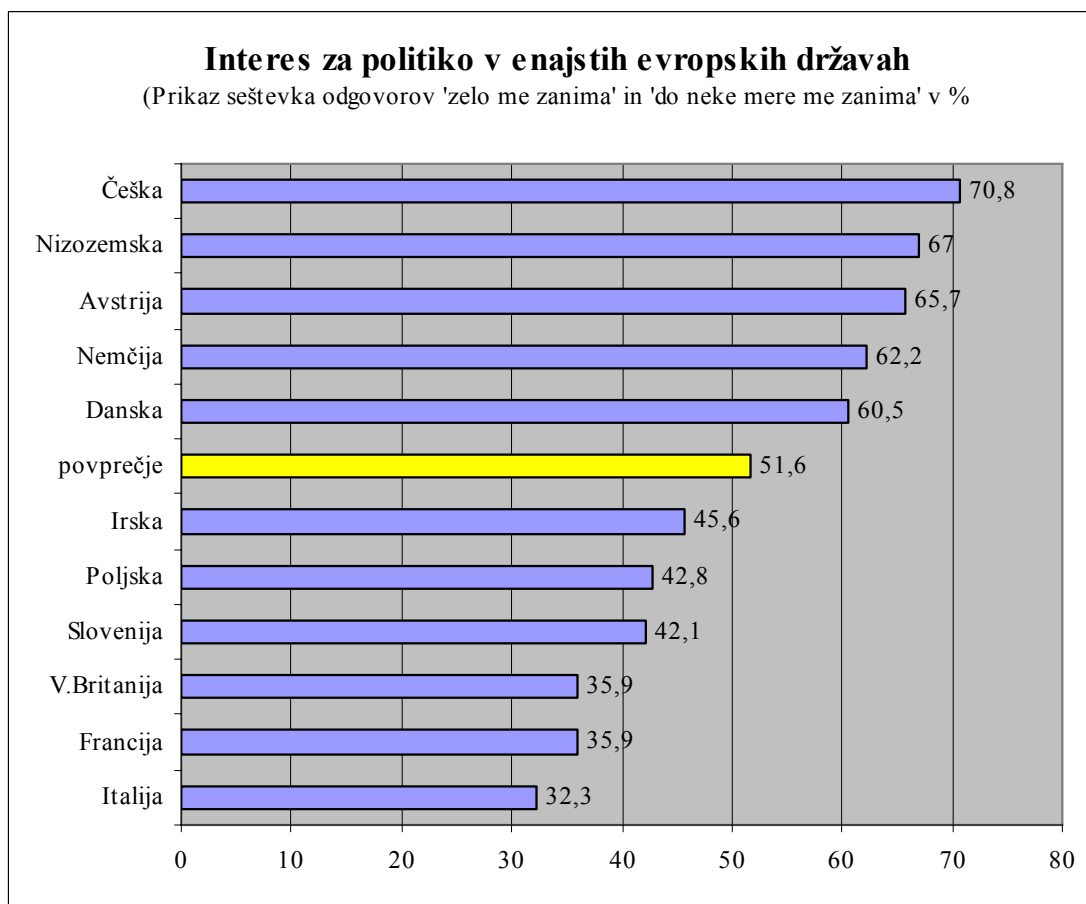
Vir: Rus in Toš (2005: 355) po Evropski raziskavi vrednot 1999/1.

PRILOGA C: Zadovoljstvo z demokracijo v petnajstih evropskih državah

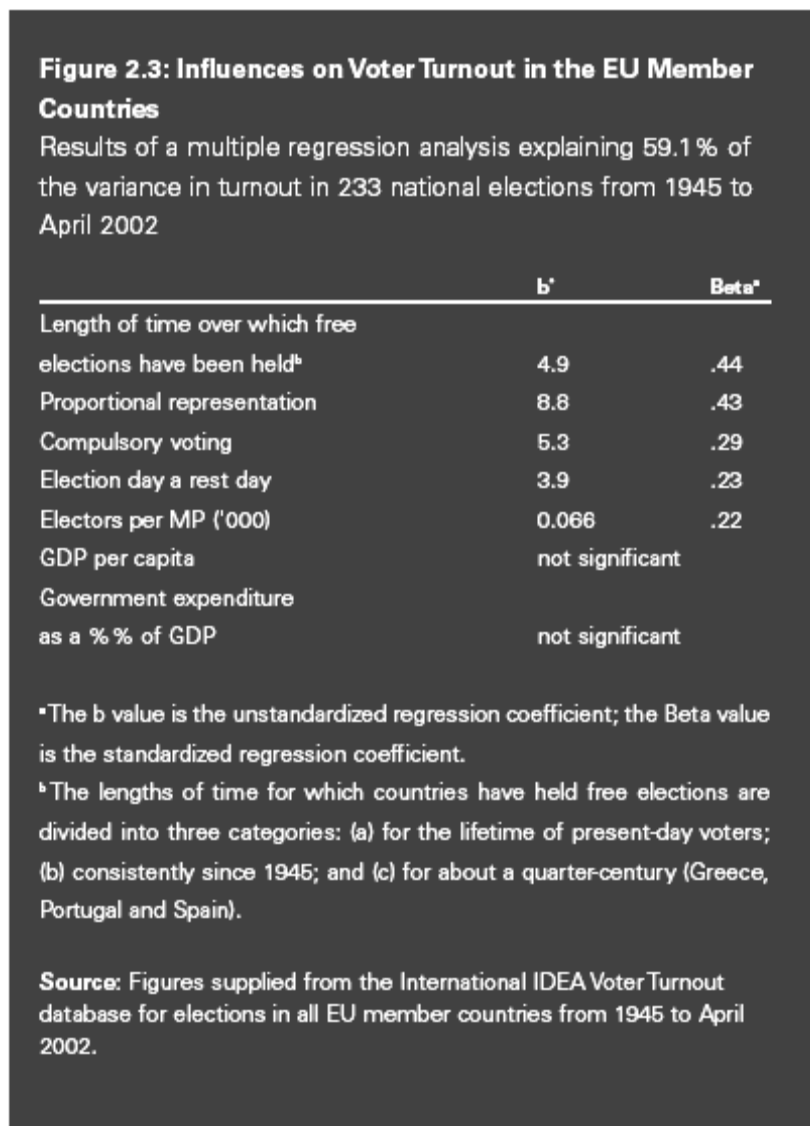
Vir: Rus in Toš (2005: 311) po Evropski raziskavi vrednot 1999/1.

PRILOGA Č: Interes za politiko v enajstih evropskih državah

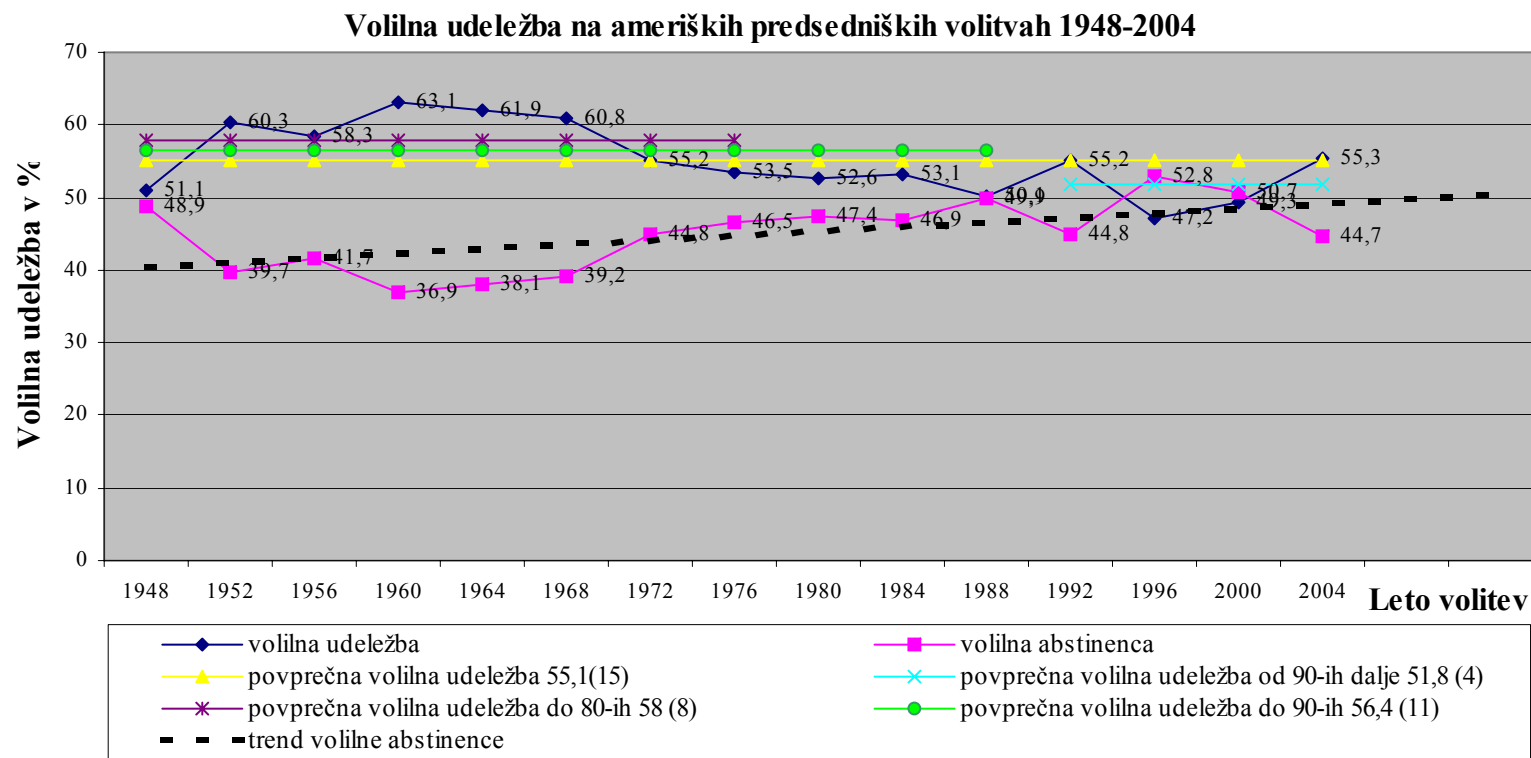
Vir: Rus in Toš (2005: 289) po Evropski raziskavi vrednot 1999/1.

PRILOGA D: Vpliv nekaterih dejavnikov na volilno udeležbo v državah članicah EU

Vir: Rose (2004): Voter Turnout in the European Union Member Countries. Dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/Chapter%202.pdf (30.4.2006).

GRAF 5.1: VOLILNA UDELEŽBA NA AMERIŠKIH PREDSEDNIŠKIH VOLITVAH

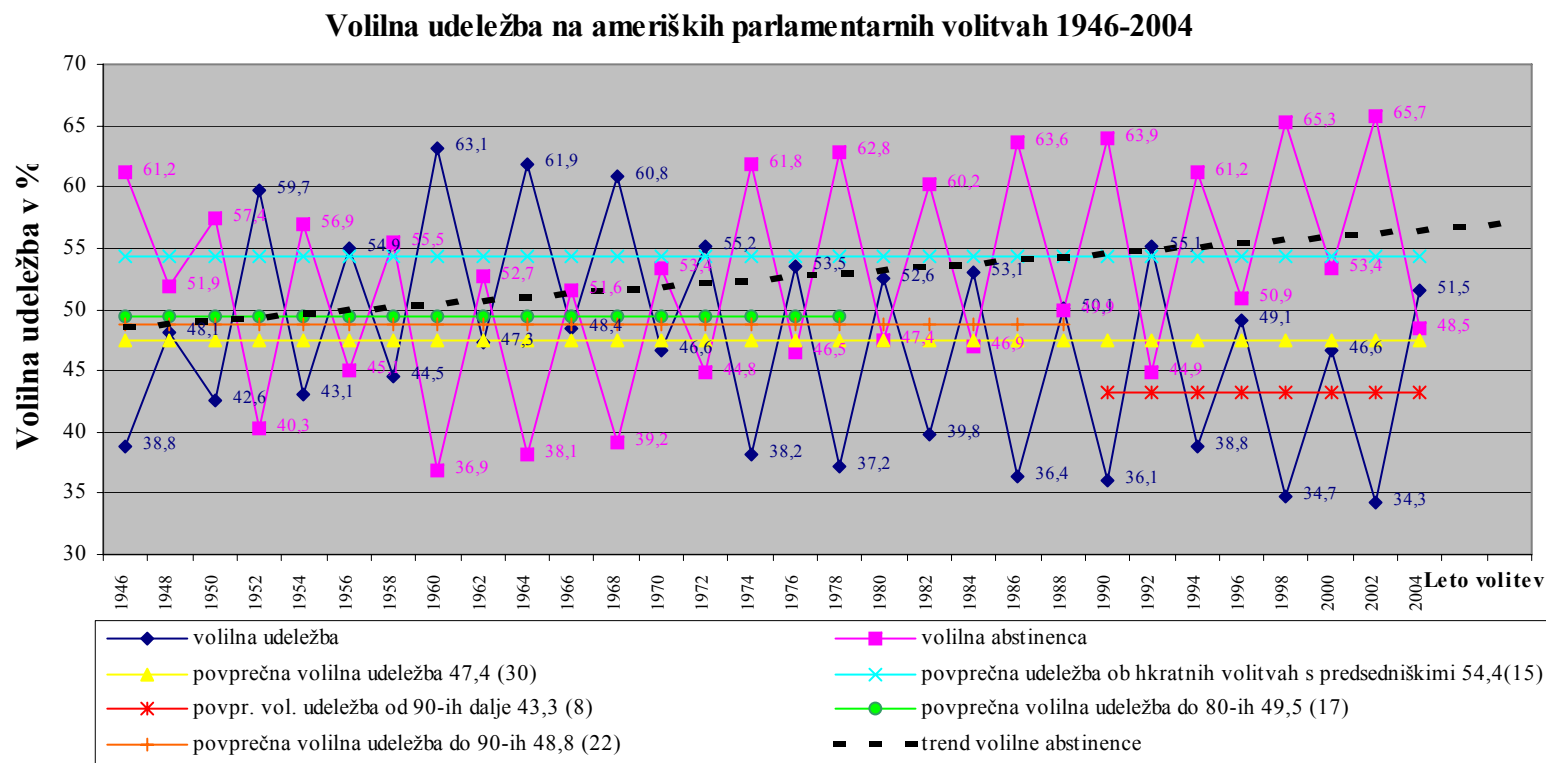

Opomba h grafu: Leta 1972 prvič volijo z 18 leti; večinski volilni sistem (Fisrt Past the Post) (Dye 2004; IDEA).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na <http://www.idea.int/publications/vt/upload/IDEA%20database.pdf> (30.3.2006).
- United States Elections Project; dostopno na http://elections.gmdu.edu/voter_turnout.html (17.4.2006).

GRAF 5.2: VOLILNA UDELEŽBA NA AMERIŠKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

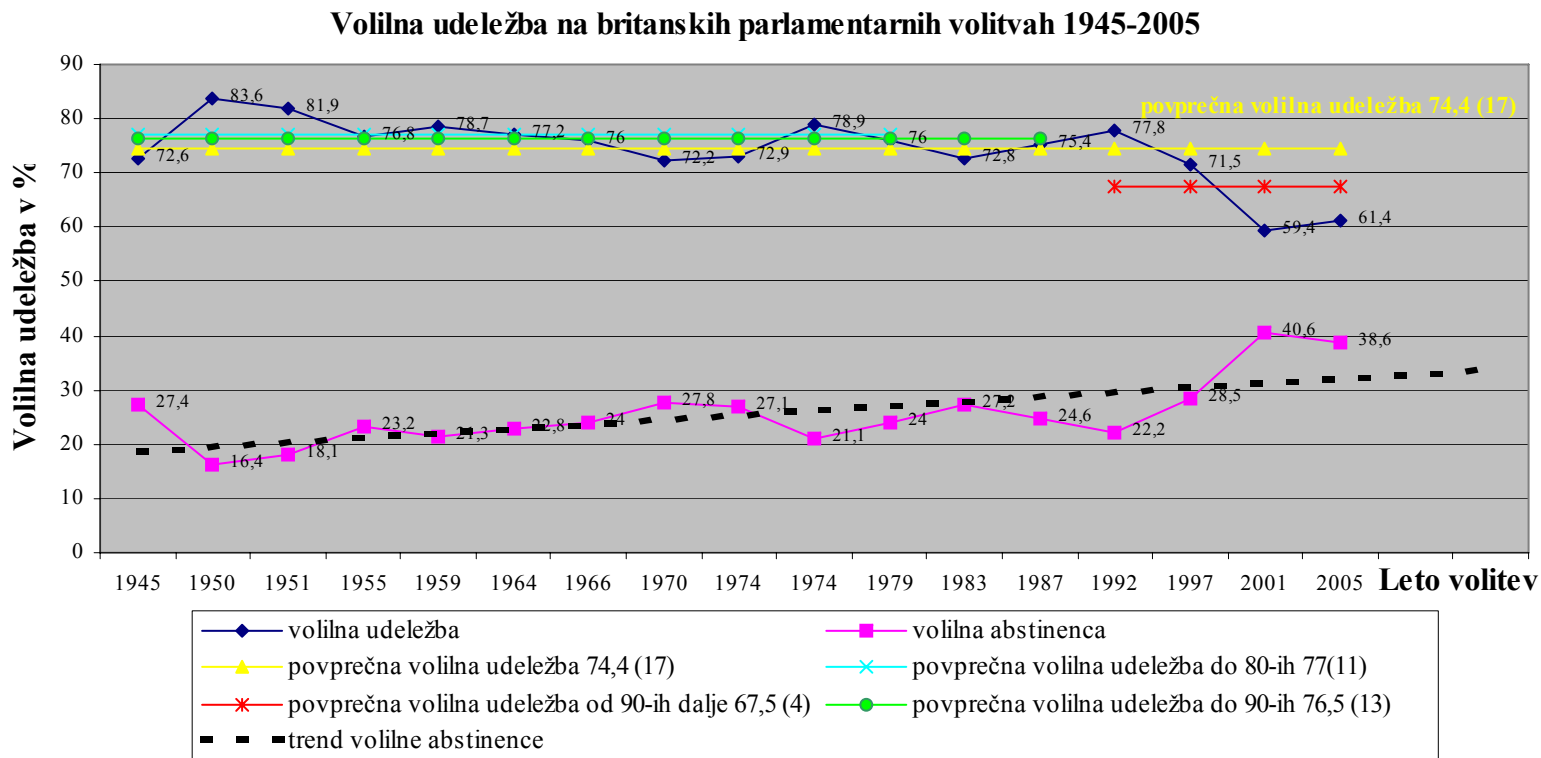

Opomba h grafu: Leta 1972 prvič volijo z 18 leti; večinski volilni sistem (Fisrt Past the Post) (Dye 2004; IDEA).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na <http://www.idea.int/publications/vt/upload/IDEA%20database.pdf> (30.3.2006).
- Infoplease; dostopno na <http://www.infoplease.com/ipa/AO763629.html> (18.4.2006).

GRAF 5.3: VOLILNA UDELEŽBA NA BRITANSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

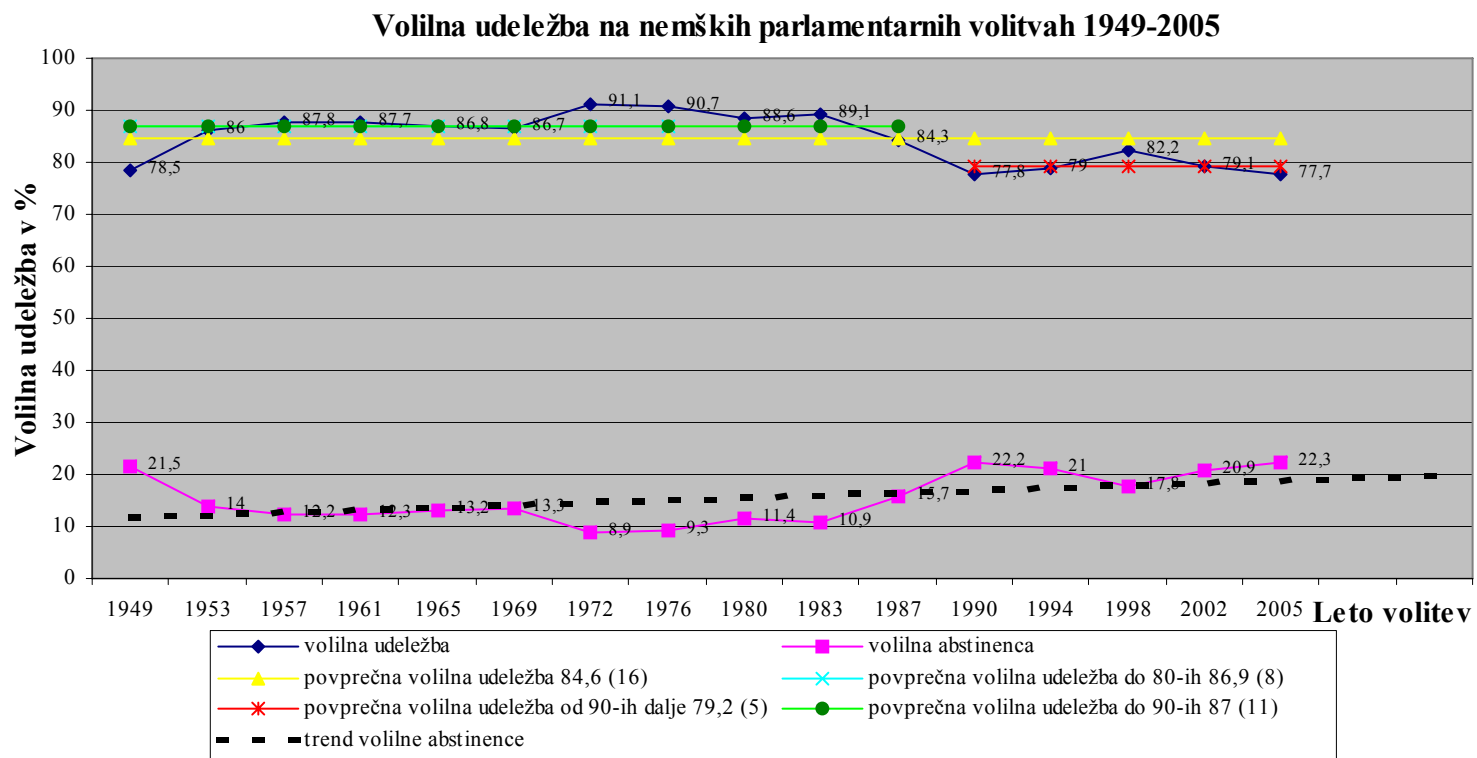

Opomba h grafu: Leta 1970 prvič lahko volili z 18 leti, večinski volilni sistem (Plurality) (Caramani 2000; IDEA).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na: [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).
- Elections Resources on the Internet; dostopno na: <http://electionresources.org/uk/house.php?election=2005> (4.4.2006).

GRAF 5.4: VOLILNA UDELEŽBA NA NEMŠKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

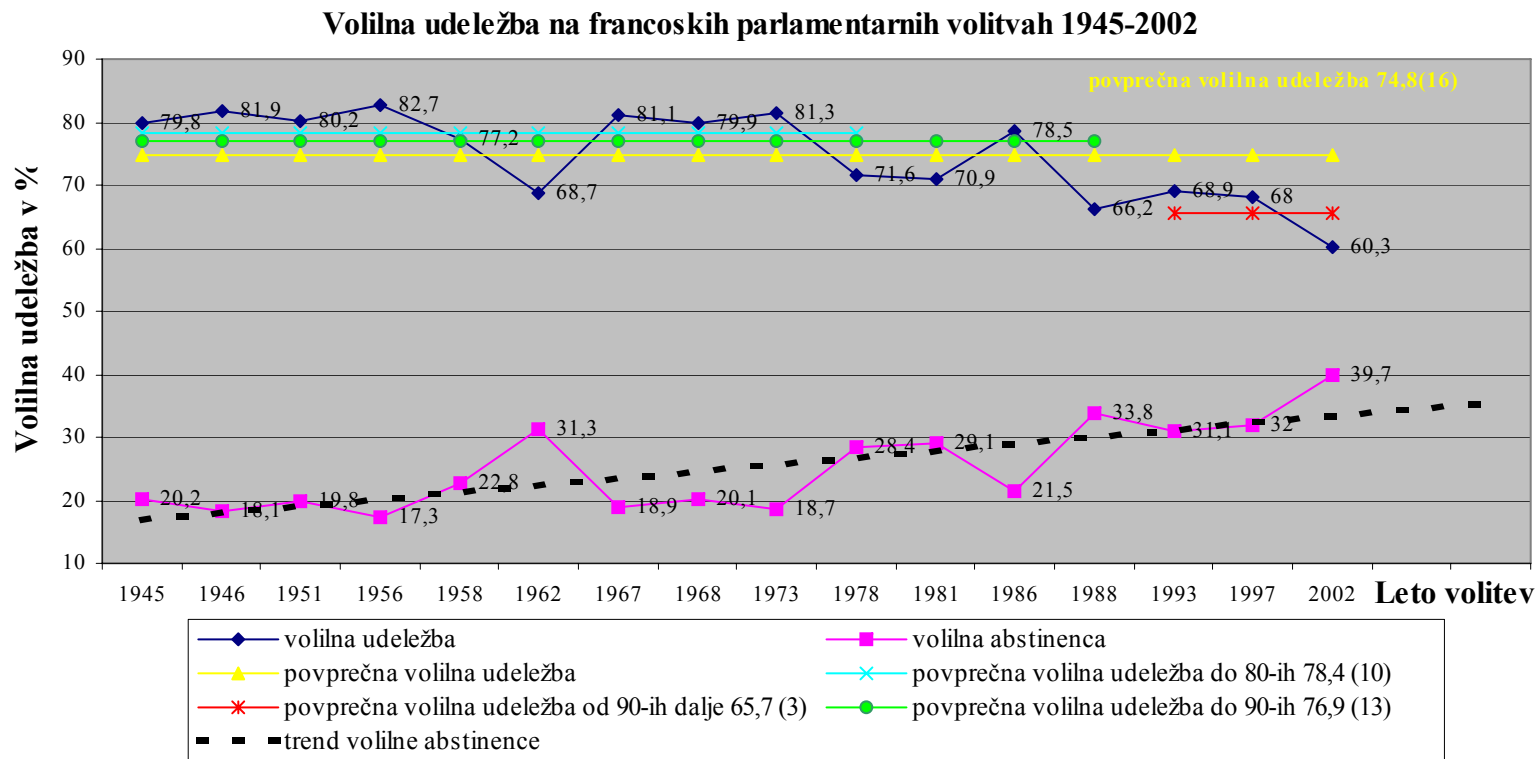

Opomba h grafu: Leta 1972 prvič volijo z 18 let; mešani volilni sistem; 1990 reunifikacija (Caramani 2000; IDEA).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20\(78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20(78-93).pdf) (8.3.2006).
- Election Resources on the Internet; dostopno na <http://electionresources.org/de/bundestag.php?election=2005> (4.4.2006).

GRAF 5.5: VOLILNA UDELEŽBA NA FRANCOŠKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

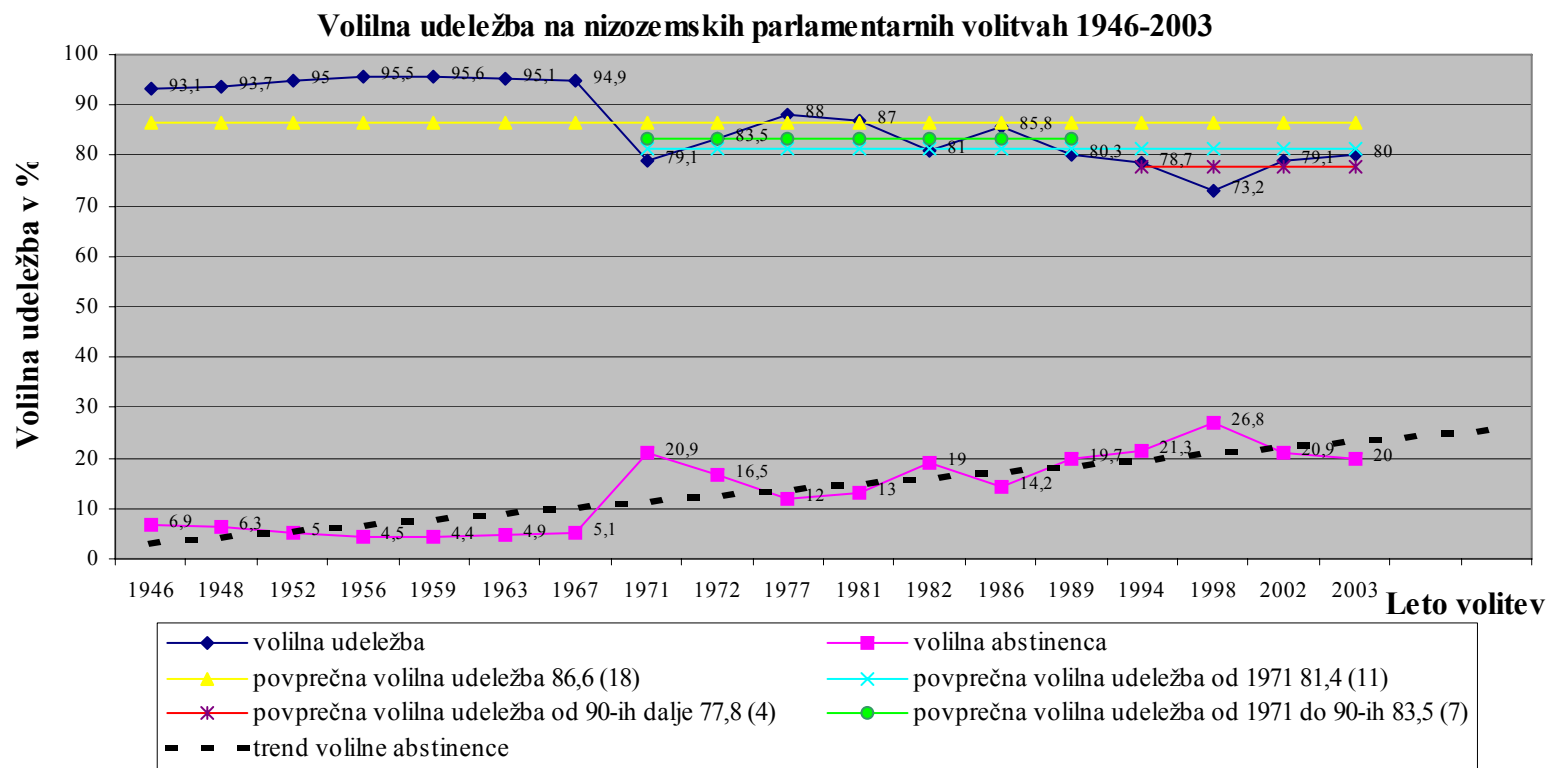

Opomba h grafu: Leta 1945 uvedena ženska volilna pravica; leta 1974 se starostni cenzus zniža na 18 let; večinski volilni sistem od leta 1958, do takrat PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93.pdf (30.3.20069).

GRAF 5.6: VOLILNA UDELEŽBA NA NIZOZEMSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

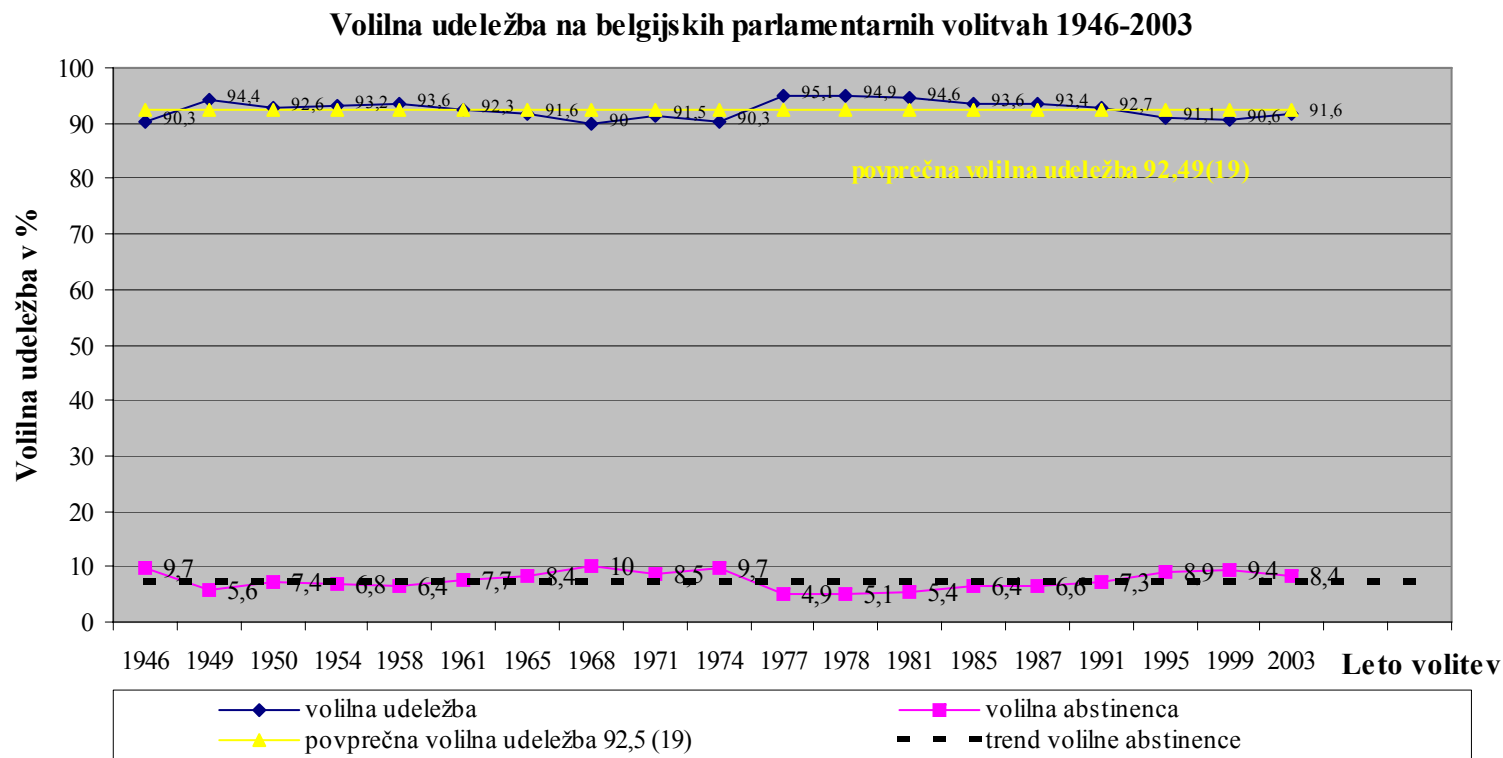

Opomba h grafu: Do leta 1971 volitve obvezne; leta 1972 prvič lahko volijo z 18 let; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_ewurope/upload/part%20III%2078-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_ewurope/upload/part%20III%2078-93).pdf) (30.3.2006).

GRAF 5.7: VOLILNA UDELEŽBA NA BELGIJSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

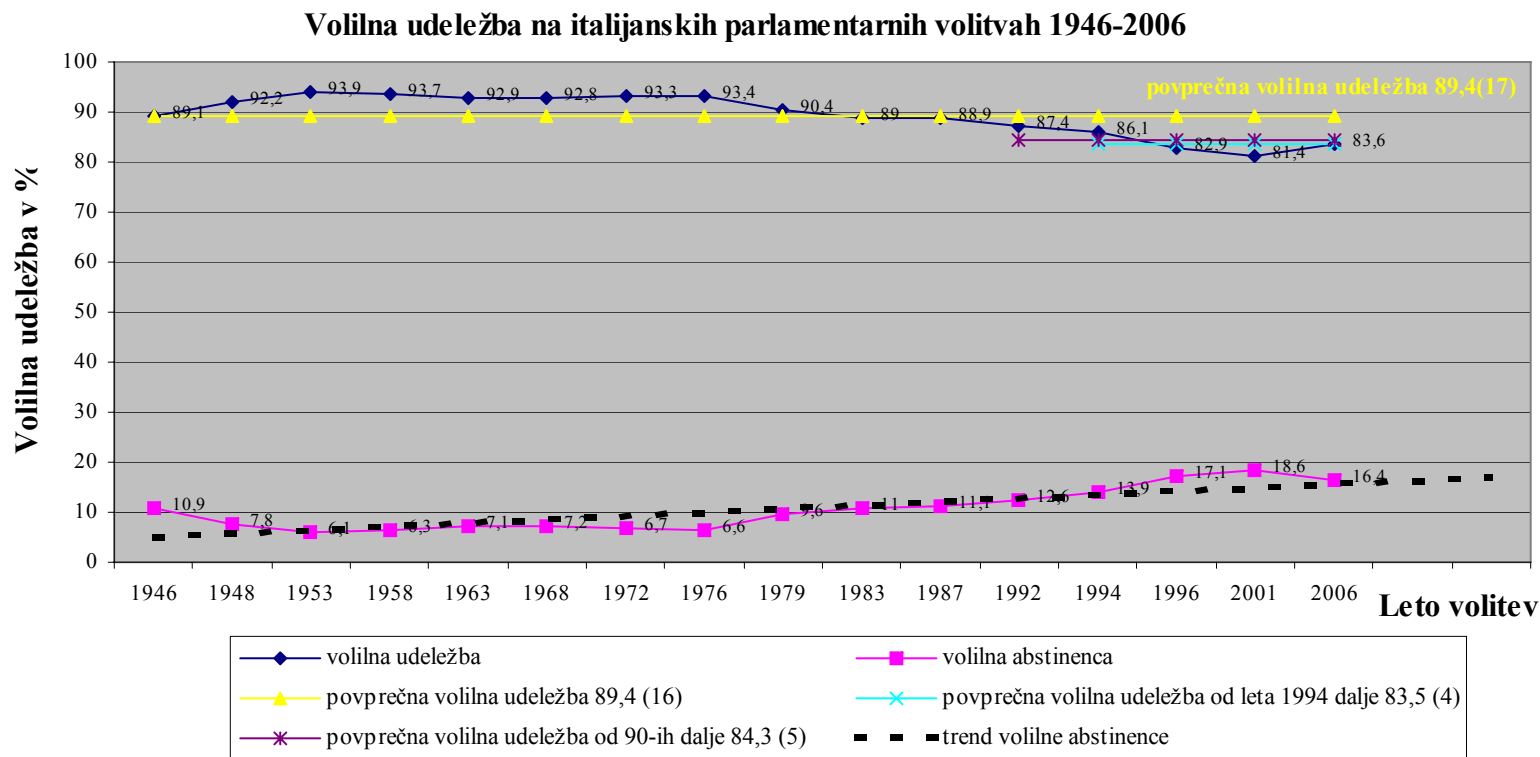

Opomba h grafu: Leta 1948 ženske dobijo volilno pravico; leta 1981 lahko prvič volili z 18 let, Belgija ima obvezne volitve; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na: [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).

GRAF 5.8: VOLILNA UDELEŽBA NA ITALIJSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

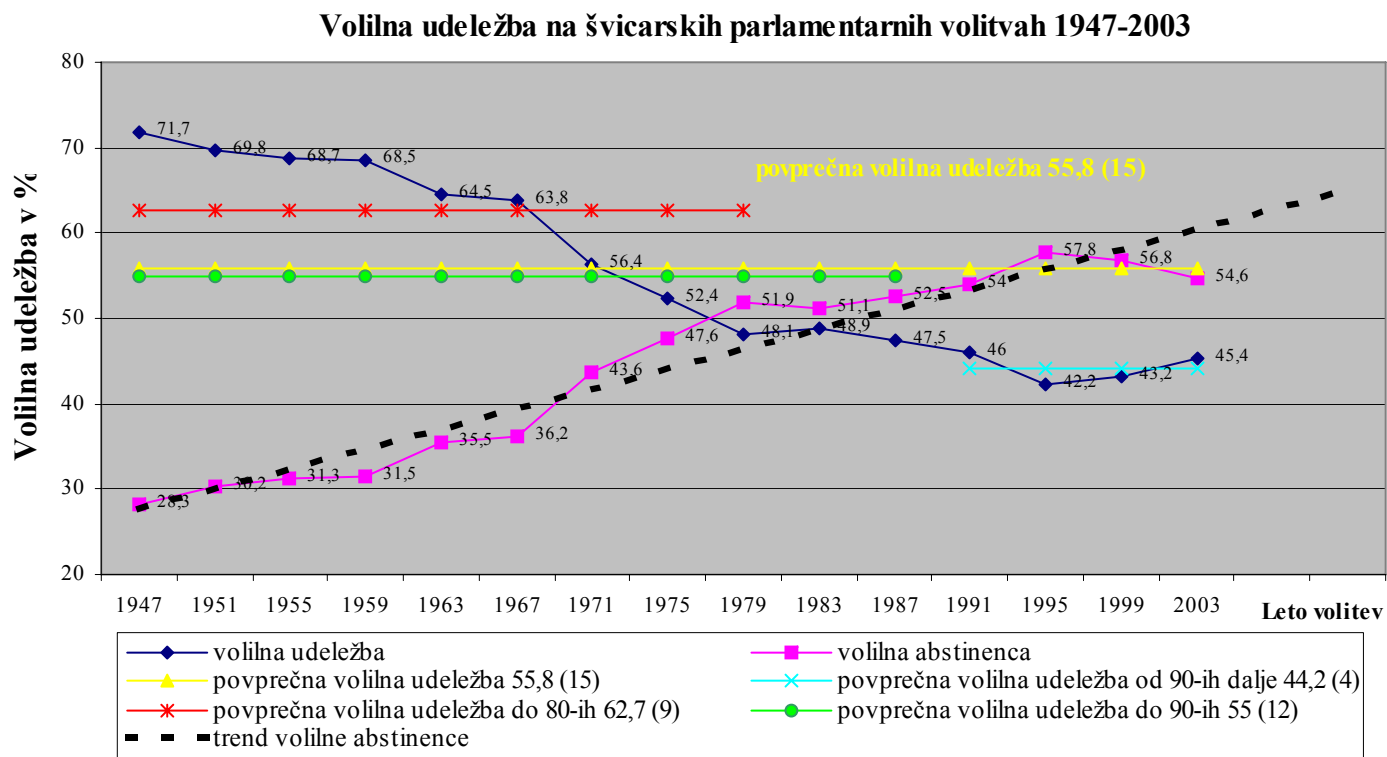

Opomba h grafu: leta 1945 ženske dobijo volilno pravico; leta 1976 se starostni cenzus zniža na 18 let; do vključno leta 1992 obvezne volitve in PR volilni sistem; od leta 1994-1996 uvedba mešanega volilnega sistema, leta 2006 volitve nazaj po PR volilnem sistemu (Caramani 2000; IDEA, Wikipedia).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).
- Election Resources on the Internet; dostopno na <http://electionresources.org/it/> (4.4.2006).

GRAF 5.9: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠVICARSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

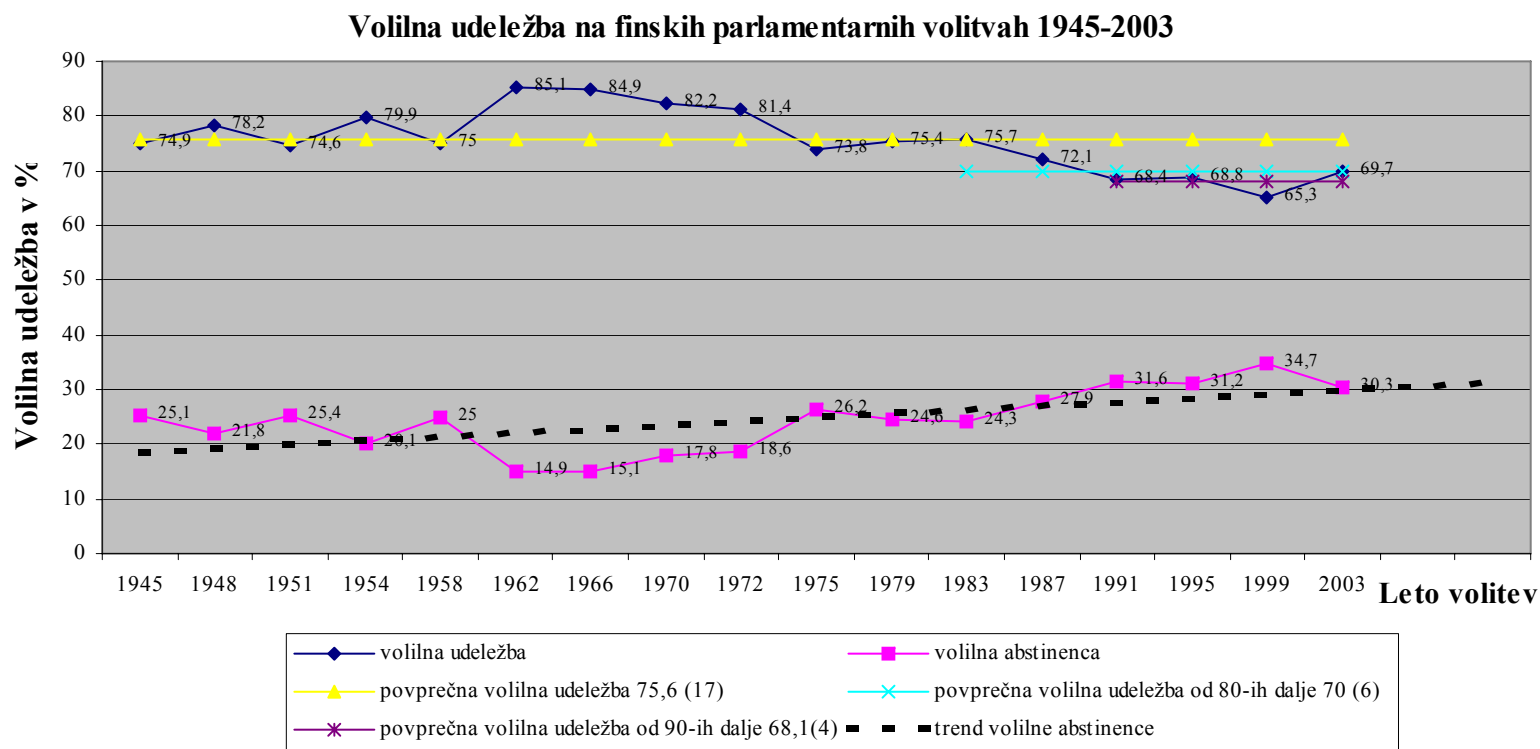

Opomba h grafu: Leta 1974 uvedena ženska volilna pravica; leta 1991 znižan starostni volilni cenzus na 18 let; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA; Wikipedia).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93.pdf (30.3.2006).
- Parlament of Switzerland; dostopno na <http://www.parlament.ch/e/homepage/wa-wahlenabstimmungen/wa-statistiken-diagramme/wa-statistiken-diagramme-wahlbeteiligung-ab-1919.htm> (16.4.2006).

GRAF 5.10: VOLILNA UDELEŽBA NA FINSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

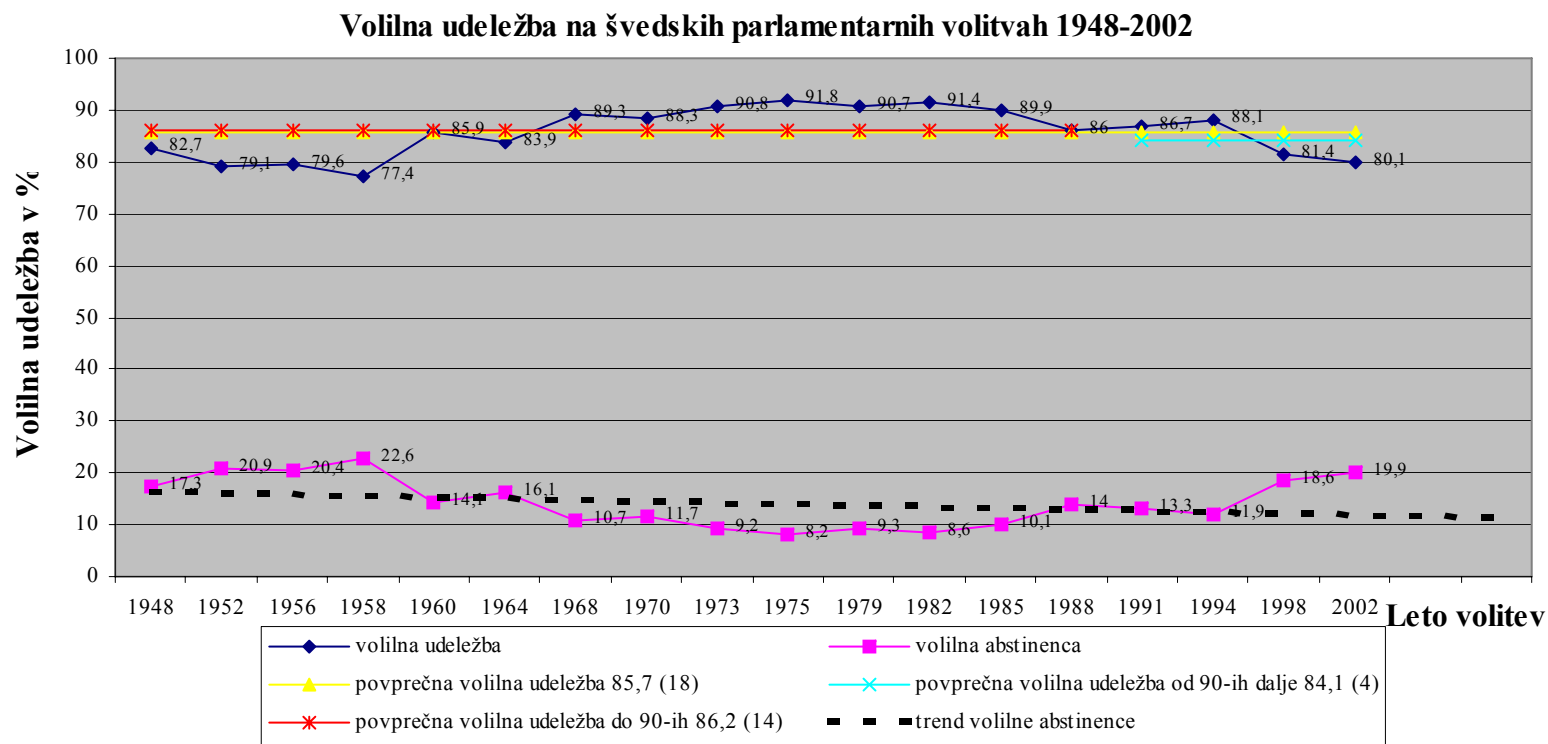

Opomba h grafu: Leta 1972 prvič lahko volili z 18 let; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_europe/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_europe/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).

GRAF 5.11: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠVEDSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

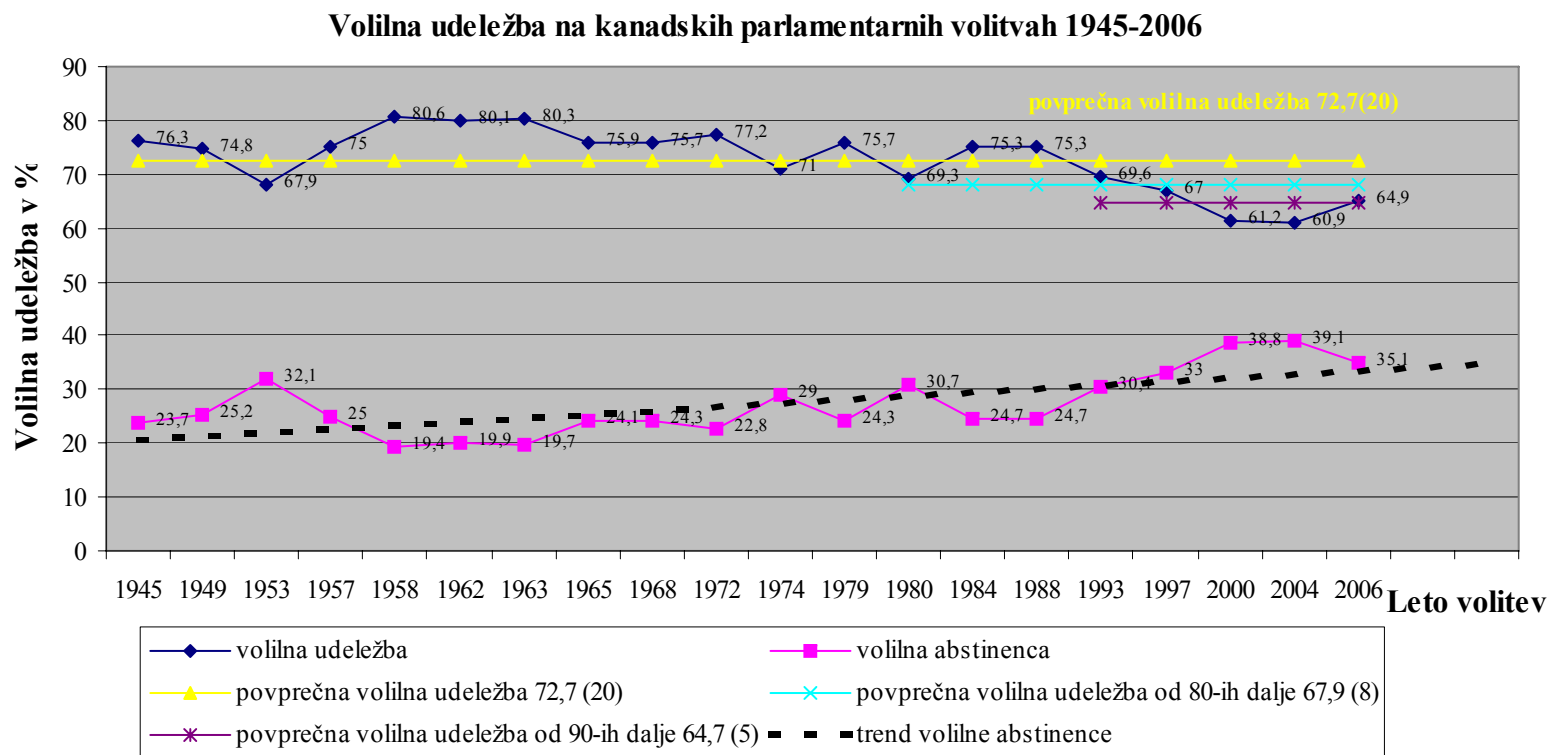

Opomba h grafu: Leta 1975 prvič lahko volijo z 18 let; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).

GRAF 5.12: VOLILNA UDELEŽBA NA KANADSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

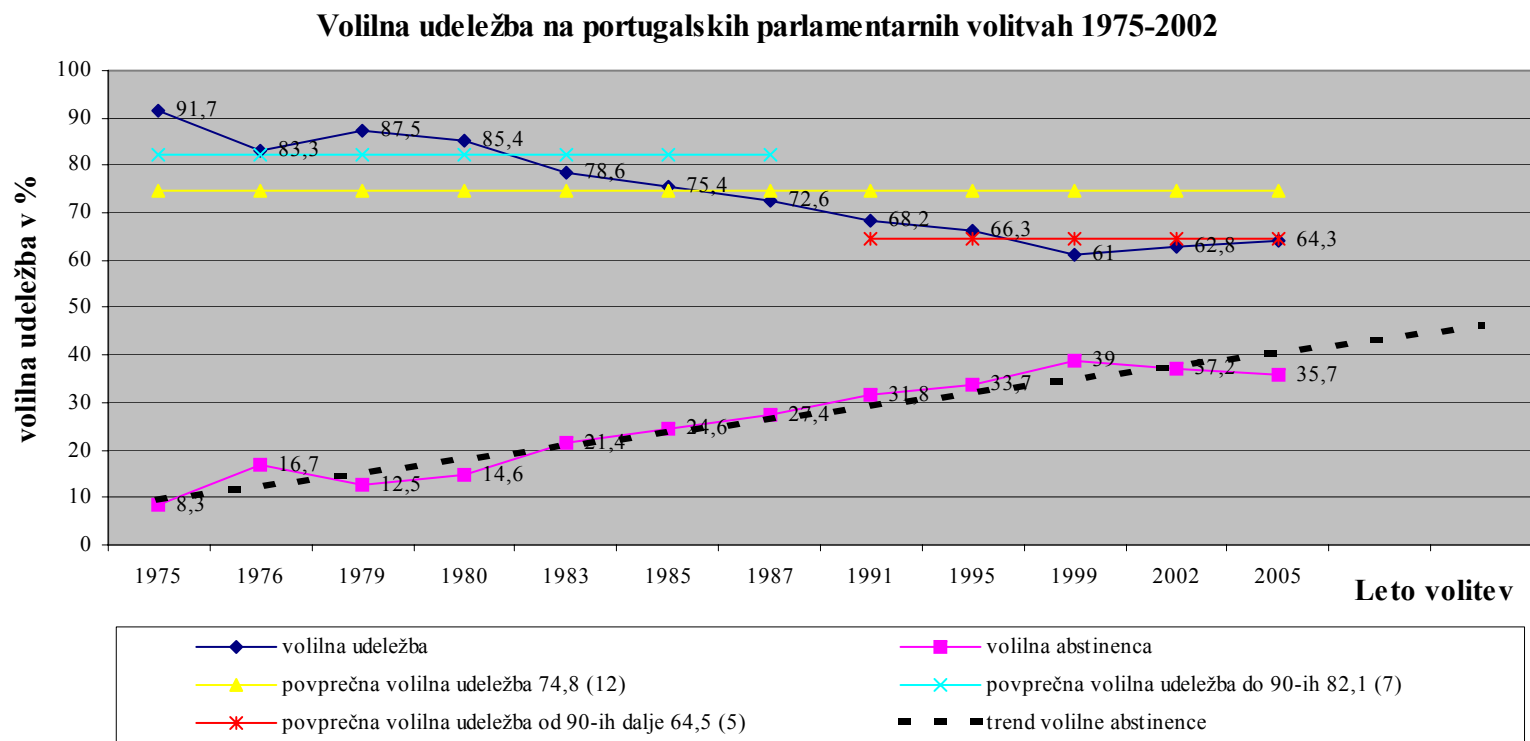

Opomba h grafu: Leta 1972 prvič volili z 18 let; večinski volilni sistem (Plurality) (Wikipedia; LeDuc in Pammet 2003).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na <http://www.idea.int/publications/vt/upload/IDEA%20database.pdf> (30.3.2006).
- Election Resources on the Internet; dostopno na <http://electionsresources.org/ca/> (4.4.2006).

GRAF 5.13: VOLILNA UDELEŽBA NA PORTUGALSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

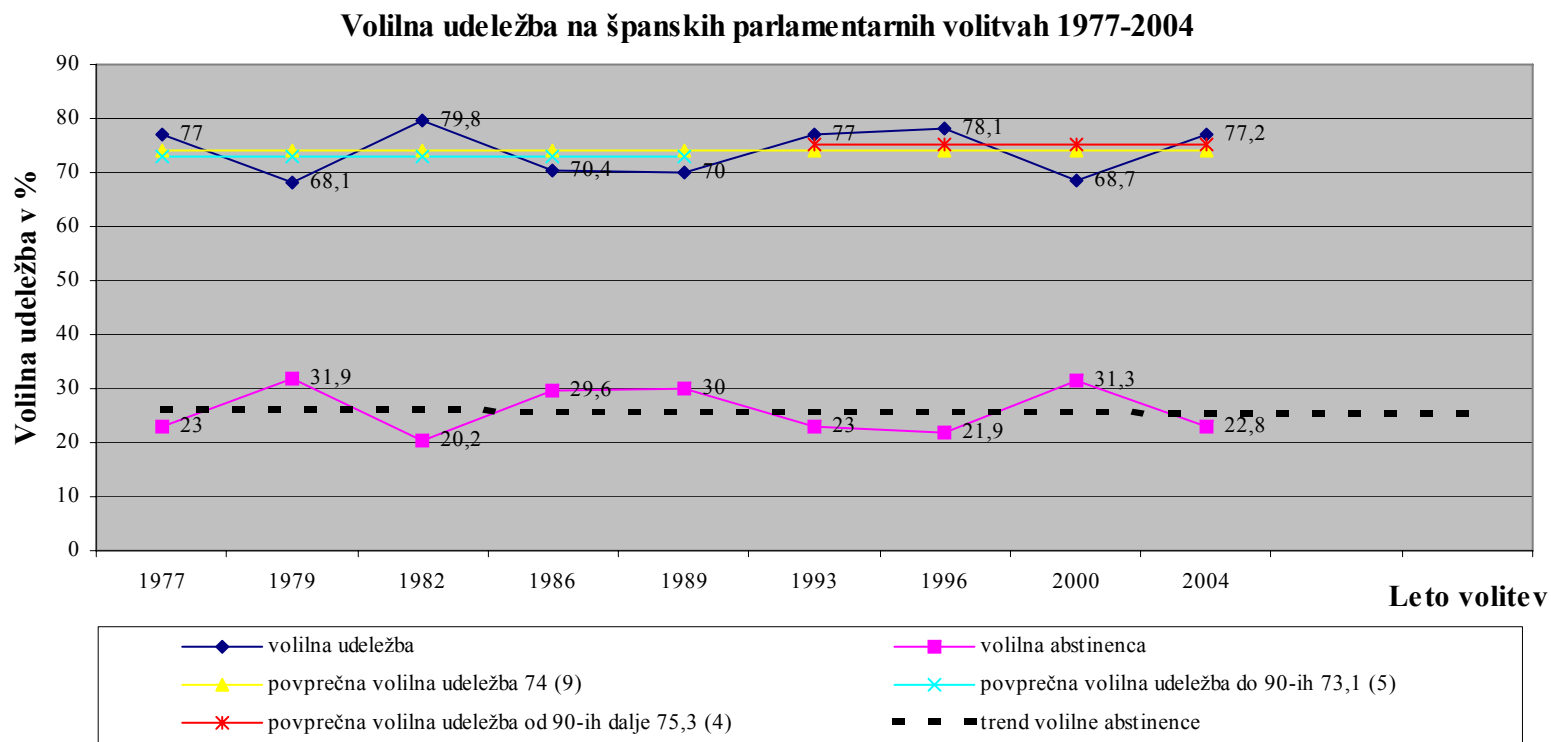

Opomba h grafu: PR volilni sistem (IDEA).

Vri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).
- Wikipedia; dostopno na: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_election_results (4.4.2006).

GRAF 5.14: VOLILNA UDELEŽBA NA ŠPANSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

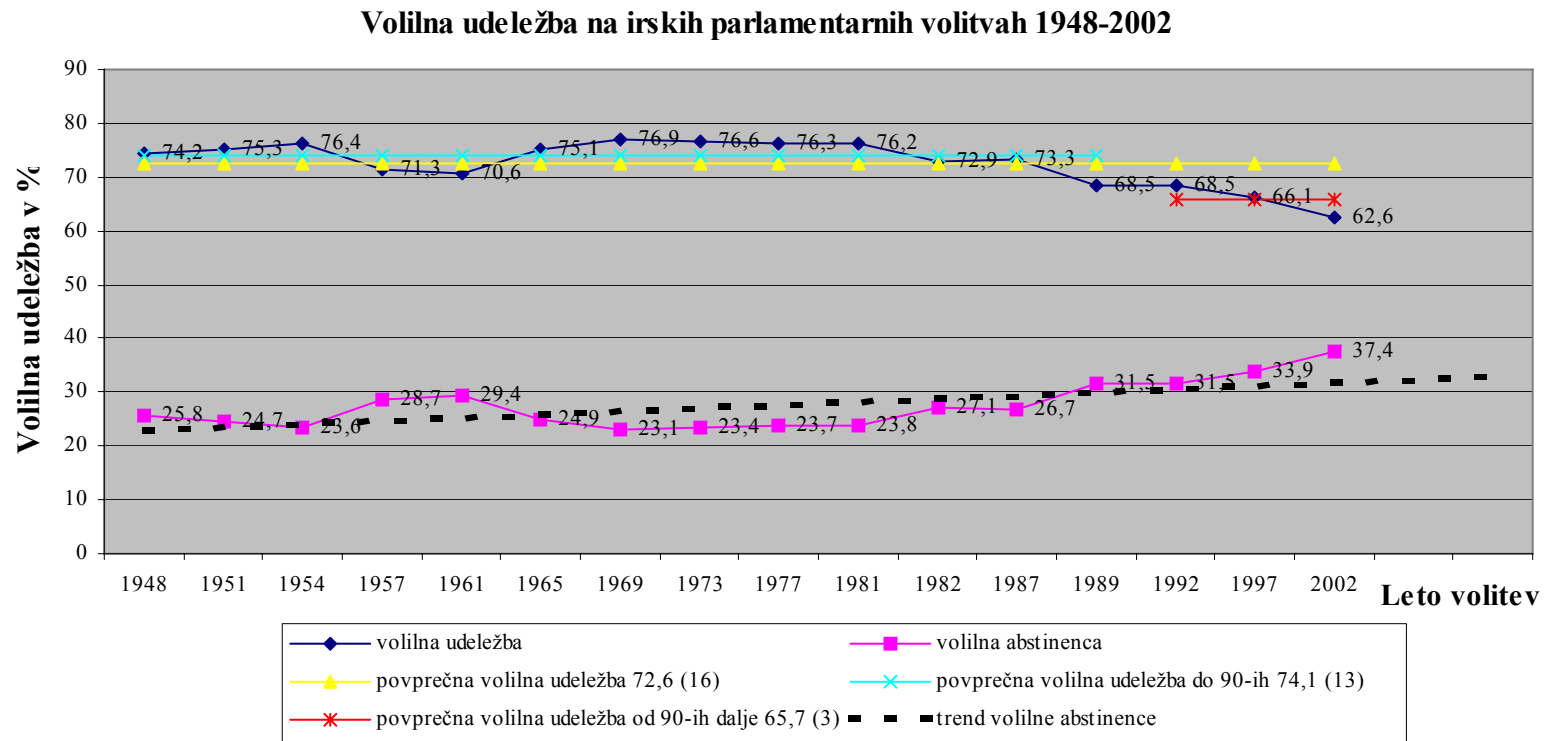

Opomba h grafu: Leta 1979 prvič volijo z 18 let; PR volilni sistem (Caramani 2000; IDEA).

Viri o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).
- Wikipedia; dostopno na http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_election_results (4.4.2006).

GRAF 5.15: VOLILNA UDELEŽBA NA IRSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

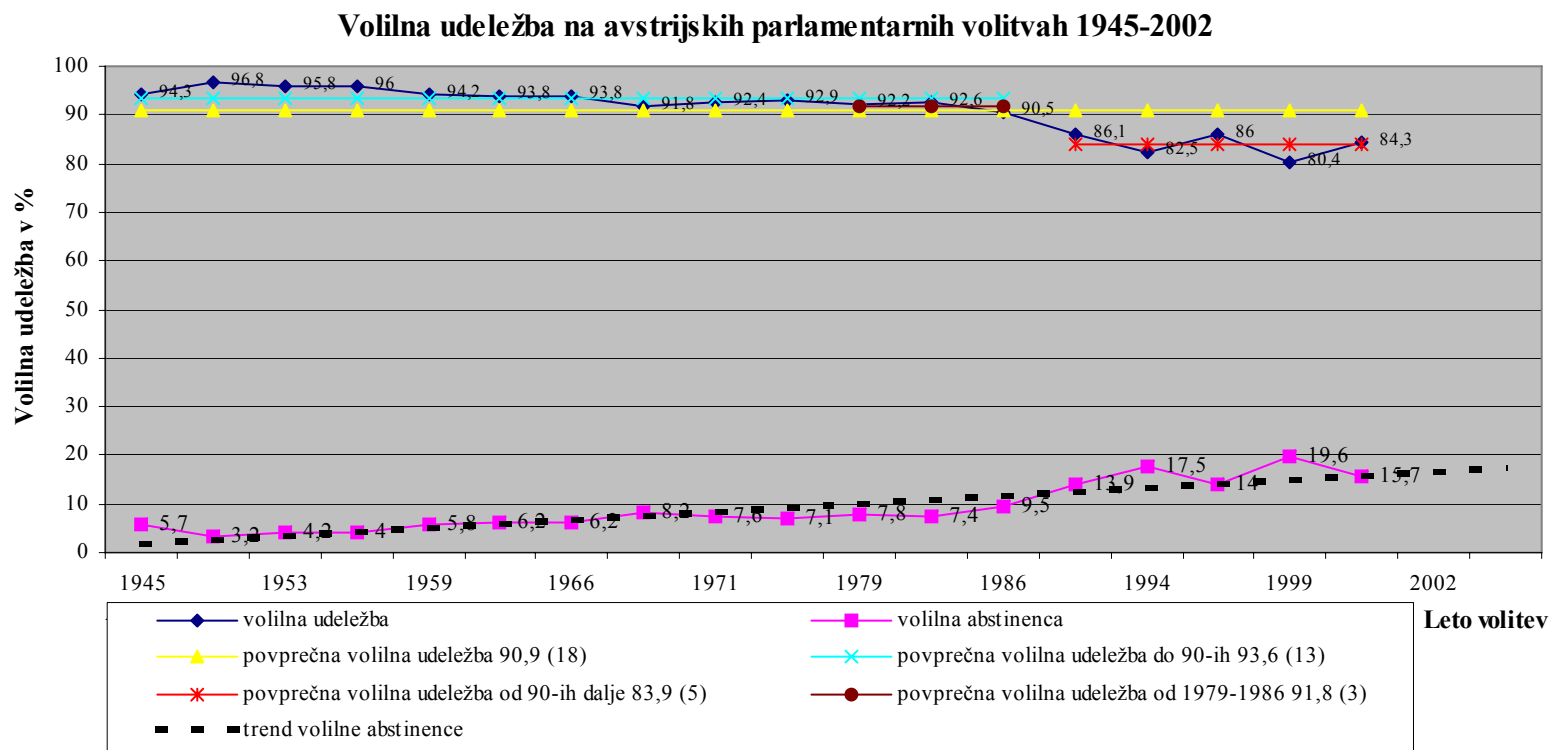

Opomba h grafu: Leta 1973 prvič volijo z 18 let; Sistem enega prenosljivega glasu -PR-STV (Wikipedia; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20\(78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20(78-93).pdf) (30.3.2006).

GRAF 5.16: VOLILNA UDELEŽBA NA AVSTRIJSKIH PARLAMENTARNIH VOLITVAH

Opomba h grafu: Do leta 1979 obvezne volitve, leta 1992 se zniža starostni cenzus na 18 let; PR volilni sistem (Caramani; IDEA).

Vir o volilni udeležbi:

- IDEA; dostopno na [http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93\).pdf](http://www.idea.int/publications/voter_turnout_weurope/upload/part%20III%20/78-93).pdf) (30.3.2006).